

Finn H. Eriksen

GRØNLANDSSAKEN

SUVERENITETSDISKURS

DANSK GRØNLANDSPOLITIKK OG NORSKE REAKSJONER 1909- 1933

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Revidert utgave

Vårsemesteret 2010

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord	4
<u>Kapittel 1. Innledning</u>	5
Tema og problemstillinger	5
Oppgaveavgrensing	7
Teoretisk og metodisk tilnærming	7
Kilder	9
Litteratur og tidligere forskning	10
Oppgavestruktur	14
<u>Kapittel 2. Den utenrikspolitiske påvirkning 1909 - 1921</u>	16
Det tidlige danske herredømme i Grønland	16
Det amerikanske forslaget	18
Den norske reaksjonen på danskenes anmodning – Ihlens erklæring	27
Den britiske regjeringens særmerknader i forholdet dansk Vestindia og Grønland	30
De andre stormaktenes erklæringer	31
En norsk skriftlig erklæring? Opptakt til strid	35
Oppsummering	40
<u>Kapittel 3. Striden om næringsrettighetene i Grønland 1921 - 1923</u>	42
Det norske forbeholdet	42
Dansk usikkerhet	43
Dansk forsøk på oppklaring	49
De næringsmessige interesser og monopolet	52
Den offentlige debatt	54
Stormaktene tolker sine svar	57
Direkte forhandlinger konstitueres	59
Oppsummering	61
<u>Kapittel 4. Østgrønlandstraktaten 1923-1924</u>	63
En overenskomst legges til grunn	64
Forhandlingsalternativene	66
Forhandlingene kommer i gang	68
Forhandlingene slutføres	73
De norske reaksjonene	76
De danske reaksjonene	78
Danske utenomparlamentariske synspunkter	87
Avispolemikken mellom Danmark og Norge	90
Ny interesse fra stormaktene	92
Det juridiske perspektiv	93
Den folkerettslige tolkning av avtalen	96
Oppsummering	100
<u>Kapittel 5. Traktatens virkninger 1926 - 1933</u>	104
Voldgiftskonvensjonen	105
I Myggbukta	108
Politimyndigheten	111
Okkupasjonen	113
Domsslutningen	115

Oppsummering.....	124
<u>Kapittel 6. Avslutning</u>	126
Hvorfor ønsket Danmark suverenitet i Grønland?.....	126
Hvordan greide Danmark å hevde sin suverenitet over Grønland?	129
Inuittenes forhold til danskene i Grønlandsprosessen	132
Spilte Grønland en nasjonalistisk rolle i dansk politikk?.....	133
Dommen.....	135
Addendum	136
Litteratur	138
Andre kildehenvisninger.....	140
St.med. nr. 30	140
Østgrønlandsoverenskomsten	141
Okkupasjonsakten	142

Forkortelser og synonymer

DRA - Rigsarkivet i København

FRUS - Foreign Relations of United States - Web-sider i National Archives, Washington

KGH - Kongelig Grønlandske Handel

NB - Nasjonalbiblioteket i Oslo

RA - Riksarkivet i Oslo

I oppgaven har jeg benyttet termen *ambassadør* i de tilfellene kildematerialet har benyttet *minister*, *gesand*, *sendemann* eller *envoyé* for å hindre misforståelser.

De grønlandske innfødte har blitt kalt *eskimoer*, *grønlandere* og fra 1960-årene *inuitter* som de innfødte også benevner seg selv. I oppgaven har jeg brukt alle tre termene sett i hvilken kontekst som er relevant.

Andre termer som er benyttet synonymt og som tilnærmelsesvis betyr det samme er *suverenitet*, *overherredømme* og *høyhetsrett*. Termene er brukt slik det passer best i syntaksen.

Forord

Nå er et langt lerret ferdig bleket, eller kanskje bør jeg si fargelagt. Etter mange år er jeg faktisk ferdig med en masteroppgave som egentlig startet med et ønske å lære litt om vitenskapelig metode generelt. Det endte altså opp med et fullt studium i historie.

Oppholdet på Blindern har gitt meg mye kunnskap, og innsikt i et miljø jeg ikke kunne ha opplevd på annen måte i min alder.

Det har vært travle og arbeidsintensive år, særlig de siste, men aldri strevsomme og stressende. Det hadde vært for høy pris å betale for en avansert hobby. Jeg har gjort dette for å vise at eldre studenter med et fullt programstudium kan holde ut til siste målpassering. Det er faktisk en politisk parole at eldre bør engasjere seg i akademiske og intellektuelle sysler så lenge mulighetene ligger til rette for den enkelte. Jeg tror det også er helsefremmende, og således til glede for statskassen, både på kredit og debet-siden.

Når det gjelder oppgaven er det ikke så mange andre jeg har behov for å takke enn meg selv for at jeg lot meg lokke med på dette prosjektet, og at jeg holdt ut. Jeg vil imidlertid ikke på noen måte underskatte Carl Emil som har vært min ”lesekonsulent” og gjort meg oppmerksom på feil og mangler jeg burde se nærmere på. Takk skal du ha, Carl Emil. Jeg vil også takke veileder Øystein Sørensen for hyggelige kommentarer. Jeg takker også Knut Kjeldstadli for gode kommentarer og forslag i denne reviderte utgaven. Det har nok også vært andre hjelpere jeg tenker på, men ingen nevnt, ingen glemt. Takk Blindern, og kanskje på gjensyn.

Bærum, mai 2010

FHE

Kap. 1 *Innledning*

I Danmarks historie er Grønland kun at ligne ved en beskeden lap i et broget kludetæppe.

Tæppet er gjennom århundrerne gået op i de fleste sømme og stykvis faldet fra hinanden. Grønland hænger dog ved endnu med tråde, der er mer slidestærke end dem, hvormed de fleste andre er og var fæstnet til tæppet.¹

Dette skriver Finn Gad i sin innledning til ”Grønland” og beskriver dermed at Grønland på en særlig måte har vært knyttet til Danmark, til tross for politiske stormer som har prøvd å splitte dette iskontinentet fra Danmark. Øygiganten har vært gjenstand for store verdensomspennende forsøk på ”byttehandler”, diplomatiske artikulasjoner, handelsmessig berøringer fra inn- og utland, og ikke minst okkupasjon. Men Grønland har ”blevet ved” Danmark til tross for disse belastningene. Der danske biland og kolonier ikke har blitt avhendet enten ved krig eller valg, har de blitt solgt fordi utbyttet ikke har vært tilfredsstillende ulikt med Norge, Island, Slesvig og Holstein. Selv om Danmark har påstått at Grønland har vært et tapsprosjekt og pengesluk, har Danmark holdt fast ved bilandet i snart 300 år. Noe må ha ligget til grunn for Danmarks varige forhold til Grønland, denne giganten fjernt fra Danmark både geografisk og topografisk. En av årsakene var at Danmark la mye arbeid i å etablere seg på Grønland i det 18. århundre ved sitt forhold til Norge. Men lå det noe mer bak forholdet til Grønland enn at øygiganten tilfalt Danmark i 1814 etter dobbeltmonarkiets oppløsning? Oppgavens formål er i hovedsak å prøve å finne hvordan dette forholdt seg.

Tema og problemstillinger

Temaet i denne masteroppgaven er Danmarks handlemåte i forsøk på å erverve full suverenitet over hele Grønland i perioden 1909 til 1933 og de utenrikspolitiske implikasjoner dette medførte. Dette innebar en samhandling gjennom dansk-amerikansk politikk, både direkte og indirekte over en lengre periode. Opprinnelsen til dansk suverenitetshevdelse over hele Grønland lå i amerikansk politikk, dog et helt annet sted enn i Nordishavet, nemlig i Antillene eller i nyere språkdrakt, i dansk Vestindia i Karibien. Denne spesielle forbindelsen med USA førte også til interaksjon med de andre stormaktene i tiden etter 1. Verdenskrig. Norge ble involvert i Grønlandspolitikken med Danmark som følge av uenighet om fiske og fangstrettigheter. Dette førte til politisk uenighet og besk polemikk mellom de to land.

¹ Finn Gad, *Grønland*, København 1984: 7.

Friksjonen ble trolig grunnlagt på misforståelse om historiske forhold i Norge der politikerne ikke hadde innsett at Grønland var tapt i 1814 og akseptert av det daværende Storting. Grønlandsspørsmålet ble også benyttet til å markere norsk identitet som en ny og selvstendig stat. Tanken på herredømme i de arktiske strøk ble hevdet fra nasjonalistiske grupper i Norge. Mytene om polfarerne Nansen og Amundsen ga næring til at slike tanker sto i sentrum for holdninger oppstått med minner om Middelalderen fram til 1400-tallet da Norge hadde vært et betydelig rike med interesser i arktiske områder. Den oppståtte uenighet med Danmark førte til folkerettsbehandling for domstolen i Haag der Norge tapte retten til å betrakte Østgrønland som et okkuperbart ingenmannsland fordi Norge etter Haagrettens flertallsskjønn ikke kunne bevise at begrepet Grønland bare gjaldt de koloniserte områdene.

En problemstilling jeg vil behandle er *hvorfor* Danmark ønsket å få erklært fra stormaktene og andre interesserte land sin suverenitet over Grønland. Det synes å være enighet om at kravet skyldtes økonomiske forhold, men at det også var andre årsaker som vil bli behandlet i denne oppgaven. En årsak lå nok i imperialistiske forhold der Danmark i løpet av årene hadde mistet eller måttet avhende av koloniale områder og ville av den grunn ikke lide et tap av Grønland. En annen faktor var danske myndigheters redsel for at Grønland skulle bli okkupert av andre stater slik det blir antydnet av den danske historikeren Michael Bregnsbo². Denne engstelsen gjaldt i første rekke amerikanerne som hadde hatt ekspedisjonsbaser langs Nordvestgrønland i tiden rundt 1900 i forbindelse med utforskning av polare strøk, som resulterte i at de trolig nådde Nordpolen. Fremmed okkupasjon av Grønland ville ytterligere svekke Danmarks omdømme, kanskje mest i egne øyne. For øvrig er det lite eller ingen dansk litteratur som eksplisitt analyserer hvorfor Danmark ønsket å holde på Grønland.

En annen problemstilling er *hvordan* Danmark greide å få stormaktene til å akseptere dansk overherredømme i Grønland, og om dette ble gjennomført på en forsvarlig folkerettslig måte. Oppgaven vil vise hvilke argumenter Danmark brukte for å gjennomføre sine hensikter i Grønland, og hvordan dette ble akseptert av stormaktene og andre interessenter. Danskene brukte også forholdet til inuittene som vikarierende argument for å fremme sitt mål om fullt herredømme over Grønland.

² Forfatter og universitetslektor ved Syddanske Universitet i Odense. Se også litteraturlisten.

Et tredje spørsmål er hvorvidt den politiske oppfatningen i Danmark og Norge i denne perioden kan tolkes som nasjonalistisk, og hvorfor danske myndigheter så det som et problem at Norge hevdet sin rett i at Østgrønland var et ingenmannsland.

Oppgaveavgrensing

Oppgaven er avgrenset til tidsrommet mellom 1909 og 1933, en periode der nasjonalisme preget tidsbildet. Den er videre avgrenset til dansk utenrikspolitikk i forhold til stormaktene og senere mot Norge angående Grønland. Norsk politikk vil i perioden danne for dansk utenrikspolitikk, men det er den danske Grønlandspolitikken som er i hovedfokus.

Oppgaven vil følge konfliktene i kronologisk rekkefølge, men det vil også være nødvendig med tilbakeblikk mot eldre historie der dette kan belyse fremstillingen videre. Grønlandspolitikken fikk et brudd i 1921 etter at Danmark i hovedsak hadde ferdigbehandlet henvendelsene fra stormaktene og andre interessenter som Sverige, Nederland og Tyskland. Disse landene støttet for det meste danskenes ambisjoner om full suverenitet i hele Grønland. Da startet meningsutvekslingene med Norge som endte i uenighet og rettstap for Norge.

Teoretisk og metodisk tilnærming

Kildene til denne oppgaven har en kompleksitet i materialet som fører til uklarheter i forholdet mellom originale tekster og det som senere ble beskrevet som kildeavskrift. Særlig gjelder dette forholdet til de dansk-norske drøftelser og rettsbehandling der tolkningen av kildene i noen tilfelle var uklare og ufullstendig slik domstolen i Haag syntes å gjøre seg skyldige i. Det vil si at forholdet først kommer til syne ved nøyaktig analyse av kildetekstene sammenholdt med andre kilder som enten bekrefter, eller fraviker fra forholdet. Visse avvik og mistolkninger av kildene fremsto i rettsdokumentene og grunnlaget for disse under tvisten med Norge i 1931-1933. De kravene som Ottar Dahl har beskrevet som fullstendighet i kildebehandlingen og å ta innover seg kildens observerbare egenskaper og dens opphavsforhold ble ikke alltid fulgt.³ Kildene til dansk Grønlandspolitik i forholdet til andre land sier derfor at overenskomster kan ha blitt akseptert som et resultat av uklarhet. Retten til Grønland som ble hevdet fra dansk side kan sies å være overdrevet og mangler eksplisitt hjemmel.

³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1988: 50-51.

Et sentralt eksempel på den kildekritiske tilnærmingen i denne oppgaven kan være *Anordningen for Grønland av 1776*. Den ble i 1920-årene trolig tolket for omfattende av myndighetene til dansk fordel. Selv om denne tolkningen ble drøftet i folkerettssaken i 1933, valgte dommerne å ikke dømme analogt med Anordningen av 1776. Det viktige er at bestemmelsen i denne anordningen dekket bare *danskokkuperte* områder i Grønland, og fremtidige sådanne, ikke i områder utover disse. Flertallet av dommerne så imidlertid bort fra denne bestemmelsen som altså la feilaktige premisser til grunn for den endelige dom som ga Danmark overhøyhet over hele Grønland.

I oppgaven vil det være viktig å vurdere kildenes troverdighet. For å konstatere dette er det nødvendig å sammenholde tidskildene med nyere kildekritiske vurderinger.⁴ Nyere forskning har tidsavstanden til å se på kilden med nytt blikk. Her er det rett å nevne Roskilde Universitetscenter. Derfra er det utredet flere kritiske skrifter mot dansk suverenitetspolitikk i Grønland, men jeg tør likevel ikke fastslå om forfatterne går så langt som å sette troverdigheten til kildene under tvil. Forfatterne har imidlertid hevdet at den danske stat har administrert et imperialistisk styresett med statlig kapital hvis primære mål var å opprettholde en handelsmonopolisme og avsperring av Grønland.⁵

Kildegranskingen sikter i sin alminnelighet inn på om kildene passer til å besvare mine problemstillinger. Kildene blir da vurdert opp mot sin *brukbarhet* i den samlede kontekst. De kildene som er gjennomgått svarer godt til og belyser den historiske posisjon som behandles. Det spørsmålet Ottar Dahl stiller seg, er om kildene er troverdige og i siste instans *sanne*.⁶ Knut Kjeldstadli stiller spørsmål om kildene er relevante.⁷ Jeg har likevel oppdaget at noe av kildematerialet til denne oppgaven, særlig noen kilder som ble funnet i DRA ikke syntes å være objektivt sanne, selv om de for så vidt var relevante. Disse kildene syntes å ha en forenklet sannhet i forhold til realitetene. Da er det grunn til å være kildekritisk på vakt angående troverdigheten til kilden og kritisk vurdering av brukbarheten som kilde for drøfting. Dette vil være adekvate spørsmål som behandles i oppgaven.

⁵ Ibid: 53

⁵ Eva Buch Hansen et al, *Dansk udvikling af Grønland, imperialism eller humanitær bistand?*, Arbeidspapir nr. 26, Roskilde, 1982: 14-25.

⁶ Ottar Dahl.1988: 67-69

⁷ Knut Kjeldstadli, *Fortiden er ikke hva den engang var*, Oslo 2000: 179

I denne oppgaven har det ikke ligget noen metodologisk problemer i kildemassens fysiske tilstedeværelse. Metodisk har det vært relativt enkelt å finne stoff, men som tidligere antydnet er det ennå store arkivmasser som kan analyseres for brukbarhet etter mine problemstillinger.

Kilder

Kildetilfanget er hentet fra flere steder, nemlig Riksarkivene i København og Oslo, Nasjonalbiblioteket i Oslo samt amerikansk kildemateriell på nettsidene til FRUS.⁸ Noe generelt er også funnet i Universitetsbiblioteket på Blindern. Språkmessig har kildetilfanget vært enkelt å behandle. Mange av kildene i det aktuelle tidsrommet har vært skrevet som nasjonalsubjektive partsinnlegg, og har ikke beskrevet problematikken objektivt mellom Danmark og Norge. Det har likevel vært mulig å finne kilder som tidligere ikke har vært belyst, og som derfor ikke har vært drøftet tidligere. Slik har jeg kanskje bidratt med å fylle et hull. Et slik tilfelle er Anordningen av 1776 og hvordan den er tolket senere. Et annet tilfelle er den såkalte Ihlen-erklæringen som den norske utenriksministeren kom med i 1918 og hvordan den ble forstått i samtiden og som jeg mener ble feiltolket i Danmark på grunn av en manglende setningsdel i den danske ambassadørs muntlige noteoversendelse.

Arkivomfanget for oppgaven er stort, både i Danmark og Norge, men definitivt størst i Norge. Jeg har konsentrert meg om hva jeg har funnet i danske og norske utenriksarkiver innenfor oppgavens avgrensning. I Danmark finnes ytterligere to store arkivmasser som befinner seg i Indenrigsministeriet og Grønlands Styrelse som ikke er brukt i denne oppgaven. I tillegg har jeg søkt etter dokumenter i amerikanske arkiver for å utfylle og stadfeste avgrensningen. Disse arkivaliene har jeg funnet digitalt på internett som nevnt ovenfor. Dette funnet har vært nyttig og informativt for den perioden jeg behandler med delvis nyoppdaget stoff i forhold til det som er beskrevet i litteraturen.

Kildeutvalget i riksarkivene i København og Oslo er forskjellig. Det jeg har lett etter i min periode, kunne jeg relativt enkelt finne i København. Der fant jeg en del materiale som var merket fortrolig og som i hovedsak var produsert og tilrettelagt for rettssaken i Haag mot Norge på 1930-tallet. Mye av arkivstoffet bar preg av en vinkling mot bestemmelsene fra 1700-tallet og rundt Kieltraktaten slik det passet i prosedyren mot Norge. Riksarkivet i Norge

⁸ www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark FRUS, Foreign relations of United States. Dette er et nettsted som inneholder all amerikansk uten rikskorrespondanse fra 1861 til 1960.

har imidlertid over 100 arkivbokser som dekker ca 20 løpemeter fra 1920 til 1933 om Grønlandsproblematikken, og er en del av Utenriksdepartementets arkiv. Dette ble frigitt på 1990-tallet for allment innsyn. Arkivet i København har hatt omtrent den samme klausuleringstiden på den samme arkivmassen, men der har klausuleringen trolig vært strengere håndhevet enn i Norge slik Ida Blom kommenterer i sin avhandling fra 1973.

Litteratur og tidligere forskning

Nasjonalbiblioteket har vært meget nyttig med å anskaffe litteratur fra perioden om mitt tema. Så godt som alt av dansk relevant litteratur har jeg funnet der. Noen viktige bøker har NB innlånt fra danske biblioteker til mitt formål. Mesteparten av litteraturen som spesifikt behandlet Grønlandssaken og dens perspektiver ble skrevet mens tvisten var aktuell fra 1920-1930-årene. Forfattere fra begge land skrev med et subjektivt tilsnitt som tenderte mot det nasjonalistiske.

Den danske folkerettsjuristen Knud Berlin skrev flere bøker om Grønlandsspørsmålet, men må defineres som klare partsinnlegg, f eks når han påstår at det ble begått en hensynsløs norsk utenrikspolitikk overfor Danmark. Dette oppildnet til strid for noen i Norge. Han ironiserte i sin bok over Norge, og mente at landet burde finne andre utløp for ekspansjonslyst, ”eller var det det lukkede land som hadde en slik magnetisk kraft?”⁹ Altså Grønland.

Danske J. Th. Huus skrev i 1923 et noe mer forsonende skrift der han i en slags skandinavistisk ånd etter 1. verdenskrig antydte minnelige løsninger og eventuelt en deling av Østgrønland med Norge.¹⁰

I etterkrigstiden er det skrevet en del biografier om danske politikere fra 1920-1930-årene. De er skrevet på en objektiv, moderne måte, og setter lys på de spesielle nasjonsforholdene som var tidsaktuelle i Danmark. Politikernes forhold til inuittene og deres uklare innsikt i denne politikken versus handelspolitikk i Grønland uttrykt ved Kongelige Grønlandske Handel (KGH) har likevel blitt drøftet i beskjeden grad i dansk biografilitteratur. Blant forfattere som har skrevet en del om politikken kan nevnes de danske historikere Tage Kaarsted, Bo Lidegaard samt utenriksminister Peter Munch rundt 1930-årene som var selvbiograf. Jørgen

⁹ Knud Berlin, *Danmarks ret til Grønland.*, København 1932: 159-160.

¹⁰ Huus, J.Th, *Bør vi bringe et Offer?* København 1923:8.

Viemose¹¹ er en av de som har skrevet flere kritiske bøker om dansk politikk i Grønland. Viemose sier ganske direkte at danske myndigheter alltid har brukt inuittenes ve og vel som et argument for å holde et lukket, handelsmonopolistisk styresett for å kunne drive ut de kommersielle verdier som var tilgjengelige, både på overflaten og i undergrunnen.

Den første norske boken som ble skrevet i en vitenskapelig form, men dog preget av norsk nasjonalt sinnelag var av dr. philos Arnold Ræstad som var utenriksminister i 1921.¹² Han skrev en utredning om hvordan utenriksminister Ihlens erklæring skulle forstås, men fant likevel ikke ut den setningsdelen som var kommet bort i fremstillingen fra Danmark til Norge, og som jeg vil analysere senere i oppgaven.

Halvdan Koht¹³ og Frede Castberg¹⁴ har begge behandlet Grønlandsoverenskomsten fra 1924 henholdsvis på historisk og juridisk grunnlag.

Gustav Smedal, lederen i Grønlandsforeningen og Ishavsrådet drøftet i sin doktoravhandling i 1930 flere lands, særlig stormaktenes, territoriale krav i arktiske områder og mente de var særlig dårlig underbygget.¹⁵ Han drøftet også hva begrepet statshøyhet innebar med en stats plikter og rettigheter i territorier som polarområdene og folkerettens regler om okkupasjon som eneste mulighet for å bringe suverenitet over ingenmannsland. Han brukte denne teorien anvendt på norsk tilstedeværelse i Østgrønland. Den danske regjeringen fant avhandlingen svært provoserende fordi den nærmest skritt for skritt omtalte hvordan Norge skulle okkupere Østgrønland.

Professor Anton W. Brøgger skrev to bøker omhandlende rettssaken i Haag som nok må bedømmes å være partsinnlegg, foranlediget av stor skuffelse fordi retten ikke hadde gitt Norge rett på noe punkt i domsavsigelsen; slik Danmark hadde fryktet kunne komme til å skje. Det elementet av forsoning som kom fra domstolen var på den rent materielle siden ved

¹¹ Viemose, Jørgen, *Dansk kolonipolitikk i Grønland*, København, 1977.

Jørgen Viemose er dansk arkitekt og skriver at ved flere store, oppdrag i Grønland der danskene utnyttet inuittene i for stor grad til trengsel for deres frie og selvstendige væremåte, etter hans etiske sans. Inuittene ble holdt i et knipetak som medvirket til deres avhengighet av dansk tilstedeværelse og lederskap og mener at styresettet er imperialistisk som en utvidet statlig kapitalisme basert på en marxistisk definisjon av materialismen.

¹² Arnold Ræstad, *Danmark, Norge og Folkeretten*, Oslo 1933

¹³ Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste- og det vi ikke miste*, Kristiania 1924.

¹⁴ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania 1924.

¹⁵ Gustav Smedal, *Erhvervelse av Statshøyhet over Polarområder*, Oslo 1930: 14-15.

at hver av partene skulle betale sine omkostninger ved rettssaken fordi begge land hadde påstått disse omkostningene på den motstridende part.¹⁶

Den norske dommeren i Haag, Benjamin Vogt skrev også en bok der han stilte seg tvilende til om dommen mot Norge var rimelig folkerettslig sett og fokuserte på Ihlens erklæring på samme måte som Ræstad. Han mente det måtte foreligge en feil eller misforståelse et sted, men fant ikke den nøyaktige sammenhengen.¹⁷ Den tyske studenten Wolfgang Haver ved Kiel Universitet skrev også en avhandling om Grønlandssaken med en viss ”brodd” mot Danmark¹⁸ For øvrig ble det skrevet flere andre bøker i Norge som partsinnlegg med nasjonalistiske tilsnitt, inkludert to bøker av professor Jon Skeie.¹⁹

To svenske bøker om Grønlandssaken ble også utgitt i 1930-årene. Den ene er et rent partsinnlegg til fordel for Danmark²⁰, den andre danner et mer nyansert bilde av situasjonen, men det er vanskelig å fastslå om den er tilstrekkelig objektiv.²¹ 1930-årene var trolig en vanskelig tid å bibringe noe som helst strengt objektivt. Det er relevant å sitere Finn Holden der han i sin hovedoppgave sier han heller ikke hadde funnet noen bok om konflikten mellom Danmark og Norge med en helt objektiv framstilling om Østgrønland.²² Det må konstateres at det har vært lite forskning i Danmark om Grønlandsproblematikken innenfor min tidsavgrensing. Etterkrigsforskningen har som ventet tatt opp til kritisk drøfting en del kolonispørsmål der imperiebegrepet har blitt behandlet i forhold til Grønland, da forholdene ble mer transparente etter 1950. Men danske akademikere med dansk politikk som felt har vært sparsomme med å ha meninger rundt Grønlandsspørsmålet.²³ Det kan virke som om spørsmålet i ettertid, og akademisk sett nærmest kan virke som en ikke-sak.

¹⁶ Anton W. Brøgger, *Haag og Dommen i Haag*, begge utgitt i Oslo 1933:sistnevnte 34-41.

¹⁷ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945.

¹⁸ Wolfgang Haver, *Wurde Ostgrönland durch Dänemark...okkupiert?* Kiel 1937.

¹⁹ Jon Skeie, *Grønlandssaken*, Oslo 1931 og *Politikere og diplomater i Grønlands-saken*, Oslo 1933

²⁰ Lage Staël von Holstein, *Twisten om Grönland*, Stockholm 1932.

²¹ Bertil Wedin, *Aktion og reaktion på Grönland*, Stockholm 1971.

²² Finn Holden, hovedfagsoppgave *Østgrønlandskonflikten fram til den norske okkupasjon 10.juli 1931*, Oslo 1954.

²³ Professorene Michael Bregnsbo, og Kurt Villads Jensen ved Syddanske Universitet, Odense og prof. emeritus Axel Kjær Sørensen, Århus Universitet

Det bør også nevnes at folkerettsjuristen Edvard Hambro skrev et essay i 1957 om Ihlen-erklæringen.²⁴ Han mente at erklæringen etter dommen i Haag ble akseptert som gyldig folkerett fordi Haag-domstolen tolket denne som et bindende tilsagn på en henvendelse mellom to regjeringer. Hambro kritiserte denne tolkningen og anvendelsen av erklæringen og betraktet betydningen av denne som sterkt overdrevet i rettsforståelsen av folkeretten.

Det har vært lite ny vitenskapelig litteratur som har drøftet konflikten mellom Danmark og Norge i den perioden jeg vil behandle når vi ser bort fra Ida Bloms doktoravhandling. Hennes avhandling har i hovedsak behandlet de norske utenomparlamentariske pressgrupper som hadde et alt overveiende nasjonalistisk syn på norsk okkupasjon i arktiske strøk.²⁵ I denne konteksten vil jeg likevel ta med to bøker fra serien om Norges utenrikspolitiske historie. Roald Berg tar for seg en del stoff om Grønlandsspørsmålet fram til 1920 der han naturlig omtaler Ihlen-erklæringen og dens forståelse i tiden.²⁶ Berg gir heller ikke inntrykk av å ha funnet det ”manglende ledd” i den danske ambassadørs muntlige note i hans samtale med Ihlen i 1919. Jeg viser til funn og tolkning av dette i min oppgave.²⁷ I utenrikskomiteens møteprotokoll, 21.juli 1919, side 90 står det ikke noe om kommentarer til Grønland og den danske ambassadør slik det kunne forventes.²⁸ Odd-Bjørn Fure har skrevet i samme bokserie som Roald Berg. Han har skrevet sammenfatning av Grønlandspolitikken der vi har brukt en del av det samme kildematerialet. Fures sluttkommentarer til Grønlandssakens avslutning tiltrer jeg med stor enighet, at etter dommen i Haag forsvant hele Grønlandsspørsmålet fra den utenrikspolitiske dagsorden.²⁹ At Fure beskriver norsk næringsvirksomhet rundt Grønland, og særlig Østgrønland som ekspansjonistisk med tangering og dels overskridelse av andre staters territorier, kan jeg likevel ikke si meg helt enig i.³⁰ Min forskning dokumenterer dette annerledes. Begge sistnevnte bøker er skrevet av kompetente historikere. Men av hensyn til andre saker som skulle være med, kunne Grønlandsspørsmålet bare behandles kortfattet.

Det er skrevet 6-7 hovedfags- og masteroppgaver om problemfeltet Grønland fra denne perioden, men også disse omhandler i hovedsak den norske nasjonalistiske siden av saken.³¹

²⁴ Edvard Hambro, ”Gjensyn med Ihlen Erklæringen” i *Nordisk tidsskrift for Intl. Ret*, Oslo 1957: 37ff.

²⁵ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973.

²⁶ Roald Berg, *Norge på egen hånd, 1905 – 1920*, Oslo 1995, 280 - 283

²⁷ Ref side 113-115 i min oppgave.

²⁸ Roald Berg: 281.

²⁹ Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920 – 1940*, Oslo 1996: 132.

³⁰ Ibid: 115.

³¹ Alle er nevnt i litteraturlisten som hoved-/masteroppgaver. Jeg finner det unødvendig å liste disse opp i denne noten.

Så langt jeg har kunnet bringe på det rene er det ikke skrevet noen doktoravhandlinger eller masteroppgaver i Danmark om Grønlandstvisten. En dansk masteroppgave fra 1984 er skrevet om Angmagssalik på Østgrønlandskysten, men der er den internasjonale politikk knapt berørt for den perioden jeg vil behandle.³² Det er ikke skrevet mye om Grønlandssaken i Danmark etter 2. verdenskrig, med saken har blitt omtalt i tidsskrifter og årsskrifter. I tiden etter 1945 er konflikten så vidt omtalt i danske historiske verk på en overflatisk måte.³³ Det siste er skrevet av Bo Lidegaard i hans bok om dansk utenrikspolitisk historie³⁴. Selv denne er skrevet med en overtone som setter Norge i et mindre flatterende lys angående Grønlandssaken og problematikken rundt dette temaet. Det kan virke som Grønlandsspørsmålet i forholdet til andre land på 1920-tallet og senere tvisten med Norge synes å ha vært uten betydelig interesse i Danmark i ettertiden. En kritisk behandling av Grønlands Handel og Grønlands Styrelse fram til 1950, som er avslutning på en historisk interessant periode, synes å være helt fraværende i dansk litteratur.

Oppgavestruktur

Denne oppgaven er bygd etter en struktur basert på seks kapitler og tillegg.

Etter innledningskapitlet følger **kapittel 2** der Danmarks historiske forhold til Norge er behandlet, samt USAs og andre stormakters forhold til dansk politikk angående Grønland. I dette kapitlet har jeg også behandlet den første henvendelsen fra Danmark som avstedkom Ihlen-erklæringen.

Næringsrettighetene som Norge påberopte seg i Grønland, og de danske reaksjoner på dette er i hovedsak behandlet i **kapittel 3**. At Danmark ga til kjenne en viss politisk usikkerhet om suvereniteten i Grønland og var interessert i en oppklaring, blir også behandlet i dette kapitlet. De næringsmessige interesser kom også til syne i denne perioden med påfølgende debatt i Danmark og Norge. Stormaktene ville også tolke sine erklæringer gitt i 1920 og er tilsvarende behandlet i dette kapitlet.

Danmark og Norge ble ikke enige om en folkerettslig forståelse av Grønland, men vedtok i løpet av noen måneder en overenskomst om bruksretten i Østgrønland. Dette var en overenskomst med mange innebygde feller og komplikasjoner som bredde seg ut til å bli en

³² Jette Eistrup, *Baggrunden for Østgrønlands kolonisering*, København? 1989.

³³ Disse verkene er plassert som Danmarks Historie i litteraturlisten.

³⁴ Bo Lidegaard, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitisk Historie*, København 2003.

heftig avispolemikk over lang tid både i Danmark og Norge. På ny viste enkelte stormakter interesse for landingsrettigheter i Østgrønland. Til slutt i **kapittel 4** er det juridiske perspektiv i saken behandlet og kommentert.

I **kapittel 5** har jeg behandlet overenskomstens virkninger med Danmark og Norges gjensidige reaksjoner på hverandres aktiviteter. Dette førte også til ny gjensidig voldgiftslovgivning. Til slutt behandles Grønlandstvisten som endte i okkupasjon fra norsk side og dansk reaksjon på denne. Kapitlet avsluttes med dommen for folkerettsdomstolen i Haag og hvordan denne ble mottatt.

Kapittel 6 utgjør en avslutning av oppgaven og konklusjon på mine problemstillinger. Derpå følger et addendum og viktige saksdokumenter som viser Ihlen-erklæringen, Østgrønlandsoverenskomsten og den private okkupasjonserklæringen fra 29.juni 1931 belyst i denne oppgaven. Under addendum behandles noen senere kommentarer til Grønlandssaken som kan være interessante, i særlig grad rapporten fra Norges ambassadør i Haag fra et par år etter rettssaken og som bekreftet ad-hoc dommer Benjamin Vogts betenkeligheter og følgelig dissens i domsavsigelsen i Haag.

Kap.2 Den utenrikspolitiske påvirkning 1909 - 1921

Dette kapitlet starter med en kort historisk oversikt av dansk Grønlandspolitikk før min avgrensede periode. Deretter vil jeg behandle påvirkninger fra stormaktene, i særlig grad den amerikanske i anledning dansk suverenitetspretensjon i Grønland. Deretter den norske utenriksministers reaksjon på henvendelsen om den forventede suverenitetsaksept og de andre stormaktenes aksepter, likeså. Storbritannias innvendinger på Danmarks traktat med USA om dansk Vest-India, og USAs særskilte erklæring om Grønland. Til slutt behandles den nye danske henvendelsen til den norske regjering og følgene av denne.

Det tidlige danske herredømme i Grønland

Før ca 1900 var suverenitetsspørsmålet over Grønland en nærmest uvesentlig sak for Danmark. Ingen andre stater hadde til da fremmet krav på noe av Grønland da Danmark rundt 1860-årene prøvde å leie bort Østgrønland til britiske forretningsdrivende. Vest-Grønland var kolonisert fra dansk-norske Hans Egedes tid i 1721 for å spre det reformerte kristensyn hos de antatt norrøne grønlenderne ved hjelp av bergenske kjøpmenn. Disse ønsket å drive handel i et gjenoppdaget Grønland. Bergenserne gikk imidlertid konkurs og Kongen av Danmark-Norge måtte tre inn med hjelp. Dette førte til at danskene fikk et godt fotfeste i Vestgrønland, og en dansk kjøpmann fikk kongelig *octroy* eller enerett, altså et monopol til å drive handel med Grønlands befolkning.

Befolkningen besto imidlertid av grønlendere, kalt eskimoer, i det koloniserte området som etter 1724 bare kunne handle med den lisensierte kjøpmann både for kjøp, og salg av lokale produkter. Hans Egede, kalt Grønlands apostel betraktet handel med de innfødte som en nødvendig aktivitet for å kunne finansiere forkynnelsen av det kristne ord til disse hedningene slik de ble betraktet. Det bergenske handelsselskap som Egede hadde samarbeidet med gikk snart konkurs da handelen ikke svarte seg fordi grønlenderne ikke kjøpte varer som forventet. Etter nok en konkurs ble Det Kongelige Octroyerede Almindelige Handels-Compagnie opprettet av københavnske kjøpmenn kalt Handelskompagniet, dannet i 1747 og virket fram til 1776 da den avgjørende Anordningen ble skrevet. Deretter ble et selvstendig kongelig handelsmonopol opprettet, nemlig Kongelig Grønlandske Handel (KGH). Dette selskapet fortsatte sin utvikling i tråd med det opprinnelige monopolbegrepet samtidig som det ble opprettet et anløpsforbud for alle utenlandske fartøyer i grønlandske havner.

Noen reell okkupasjon og suverenitetshevdelse i Grønland fra dansk side eller andre stater ble imidlertid aldri iverksatt. Danskene hadde fra 1880-årene blitt informert om at norske og andre lands fiskere og fangstfolk hadde betydelig aktiviteter i de østgrønlandske sjø- og landområdene. Dette spørsmålet ble samtidig behandlet i Riksdagen (senere Folketinget) i København, hvor det ble uttalt at det var nær ved at britene hadde heist flagg på Østgrønland, men Marineministeren sa at "[...] det vil jeg haabe, skal være vort Flag der kommer til at veie der, og jeg mener at Enhver bør bidrage Sit til at det kan ske." ³⁵ Den daværende marineminister sa seg enig i at den ukjente østgrønlandske kyst som lå så nært de danske kolonier burde naturlig høre innunder den danske krone. Det tok flere år før saken kom opp igjen, men det ble argumentert med at det ikke var nok å sende misjonærer til Østgrønland for å opprette herredømme. Dette ble fulgt opp av andre representanter som uttrykte at det ville være ydmykende om tyskere eller briter kom danskene i forkjøpet. En tredje representant mente at den etablerte koloni Angmagssalik på Østgrønlandskysten allerede var under dansk høyhet. Han mente imidlertid at dersom den effektive kolonisering mot formodning ikke var tilfelle med resten av kysten, "[...] saa drejer det sig altsaa om, at der nu skal ske en *Besiddelsestagelse* paa den danske Krones Vegne." Regjeringen vegret seg og svarte i Folketinget at "[...] en virksom og virkelig Tagen i Besiddelse af landet, hvis noget saadant fandt Sted, [...]kunde blive dyrt."

Innenriksminister Ove Rode(RV) som for øvrig hadde vokst opp og studert i Norge, la i 1916 fram for Folketinget at det var av stor nasjonal betydning for Danmark "om denne nordiske Koloni helt kunde komme under dansk Styre og dansk Højhed." Innenriksministeren sa at han hadde blitt oppfordret av en av Folketingsmennene til å vinne dansk høyhet over Grønland ved en passende leilighet. Denne anledningen viste seg da USA etter flere forsøk anmodet om kjøp av de danske Antillene og "[...] Ministermødet besluttet at reise Spørgsmaalet om Højhedsretten over Grønland." Dette førte til positive resultater som "[...] kun kan være en Indledning til denne Sags Ordning."³⁶

Professor i forfatningsrett Henning Matzen i København hadde allerede i 1876 omtalt spørsmålet om at avgrensingen ved de danske kolonier i Grønland traktatmessig ikke var

³⁵ Den norske regjerings motinnlegg, Avd IV *Landstingets forhandlinger, København 1879 – 80*, ref: 21.

³⁶ Ibid: 22-23.

bestemt og iverksatt med hensyn på det området som på en folkerettsgyldig måte kan sies å være tatt i besittelse av den danske stat, "[...] idet selve Okkupasjonen i sidste Instans er den Kjendsgjerning hvorpaa Danmarks Adkomst til det nævnte Land hviler." Denne oppfatning gjentok han senere i 1910. Professor i statsrett Knud Berlin fortsatte synet til Matzen i sin lærebok utgitt i 1916 med at "[...] bortset i hvert fald fra Grønland, hvor de danske Besidderes Udstrækning maa afgøres efter det Omfang, hvori den danske Stat paa folkeretslig gyldig Maade har taget Landet i Besiddelse [...]"³⁷ Professor Berlin fortsetter i sin bok med at: "Kongen maa derfor i Principet anses for berettiget til paa folkeretlig gyldig Maade paa egen Haand at erhverve nyt Land saavel ved Kolonisation i herreløst Land, for eksempel i Grønland som ved Overenskomster med fremmede Stater." Professor Berlin gjorde her en vesentlig utvidelse av sin forgjengers prinsipp som han i 1922 omgjorde til sitt hovedargument for ervervelse av herreløst land, "[...] da nu ogsaa hele Grønland er inddraget under det danske Styre", altså ved hjelp av erklæringer fra stormaktene i 1920 som muligens kan tolkes som de nevnte overenskomster.

Det amerikanske forslaget

Amerikanske myndigheter hadde allerede i mange tiår hatt interesse for de danske Antillene i det karibiske arkipelag, men i 1909 ble Grønland satt på den politiske agenda i denne konteksten. Ennå ikke som en hovedfaktor, men som en del av en større bytteordning fremsatt av den amerikanske ambassadør i København. Helheten i den amerikanske politikken var på ny spørsmålet om de danske Antiller og Slesvig-Holstein, og det forhold at Danmark hadde kommet i en finansiell krise da gullinnløsningen ble suspendert,³⁸ var vesentlig faktorer i totalbildet. Antillene var en viktig del i den amerikanske strategi og samtidig geografisk innenfor hegemoniet av Monroe-doktrinen fra 1823. Saken ble aktualisert da Tyskland ytret ønske om å kjøpe Antillene fra Danmark i 1900, og USA ønsket å kjøpe de tre øyene i 1902 som Danmark avsto. Saken ble deretter lagt i bero.

Den amerikanske ambassadør i København, Maurice Francis Egan skrev 9.aug. 1909 til det amerikanske Secretary of State at Danmark var i finansiell knipe. Island³⁹ hadde i tillegg

³⁷ Den norske regjerings motinnlegg, Avd IV: 20

³⁸ Dette utviklet seg til en betydelig inflasjon med regulering av priser basert på midlertidige lover helt fram til senhøstes 1919.

³⁹ Island hadde fått noen statsrettslige rettigheter etter 1814. Etter 1849 (eneveldets oppløsning i Danmark) ville Island bare ha kongefellesskap med Danmark, men fikk det ikke. Island ble et dansk "amt" inntil 1874 da Alltinget fikk selvstendig lov- og bevilgende myndighet. Fortsatt forfatningskamp fram til 1918 da Island ble en

startet verbale angrep mot Danmark pga danskenes monopol og avstengning av Vestgrønland som også var et viktig område for den islandske fiskeflåten. På den annen side var Slesvig/Holstein en stadig verkende byll hos danskene, i særlig grad hos konservative landeierne på Jylland som satt i Riksdagens Landsting. Et tap av enhver besittelse i utlandet syntes å gå personlig inn på dem. De aller fleste medlemmene i Folketinget hadde likevel ikke slike betenkeligheter dersom dette kunne påskynde hardt tiltrengte likvider til statskassen, kunne ambassadør Egan fortelle i sitt brev, og mente at slik de danske forholdene utviklet seg ble dette presset mer og mer fordelaktig for USA.⁴⁰

I sitt neste brev av 15.juli 1910, altså et år fram i tiden, fortalte Egan at Danmarks finansielle tilstand var ytterligere svekket, og sosialistene ville gjerne kvitte seg med de danske Antillene som ble anslått å være et pengesluk. De konservative håpet likevel å finne en løsning for tapet av "their beloved Schleswig" slik ambassadøren uttalte seg. Han fortsatte i brevet til The Secretary of State å referere til de konservative landeierne i Jylland som intet ville miste, "but we might exchange." Ambassadøren forklarte fra helt uformelle samtaler som antydte at Danmark hadde Island og ikke minst de urørte ressursene i Grønland tilgjengelig, for om mulig å gjøre om på det forsmadelige tap av Slesvig-Holstein til Preussen i 1863-64.

Den konservative admiral de Richelieu, dansk sjøoffiser og politiker, så for seg, ifølge ambassadør Egan, et bytte der de kunne få tilbake en del av det området som Tyskland hadde fratatt Danmark. Grunnlaget for dette byttet, fortsatte ambassadøren, var en avståelse av Grønland og til og med Island, hvilket alternativ under trussel "to it alone, or even join itself to Norway, for a part of Schleswig," en antydning i 1910 om at både Grønland og Island kunne tilbakeføres til Norge ved en fordelaktig løsning for Danmark. I slutten av brevet uttalte ambassadøren at han nå ugjerne tok opp diskusjonen om Antillene da han antok at tiden ikke var helt moden før Panama-kanalen var ferdig (august 1914), selv om det ikke fremkom hva denne modenheten skulle innebære. Det hadde jo vært fordel for USA å få til en handel før kanalen ble ferdig.⁴¹

Ambassadøren nevnte som en anekdote i forbindelse med sitt forslag, at han i samtale med Dronningen av Danmark hadde kommet inn på problematikken at "dersom Danmark ville

selvstendig stat med dansk personalunion. Unionsavtalen oppsagt i 1940 med effekt fra 1944. Deretter full folkerettslig stat med egen president.

⁴⁰ www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark 1917, side 559.

⁴¹ Ibid.FRUS: 560.

garantere finansieringen av Filippinene, skulle USA med glede betale enhver utgift for de danske Antillene”. Hvorpå dronningen svarte medfølende at ”you think you have too many islands then”. Underforstått kunne dette tolkes som at Danmark ikke hadde noen øyer (besittelser) å miste, men nok kunne tenke seg å plusse på en besittelse i sitt ”imperium.” f. eks en øy i Filippinene.⁴²

Etter dette innspillet forela ambassadør Egan en svært dristig idéskisse til assisterende Secretary of State i Washington slik han selv karakteriserer sitt forslag. I brevet prøvde han å få gjenklang for å sikre USA både Grønland og Antillene i samme ”slingen”. Han uttalte videre at Grønland var et dansk monopol som aldri hadde blitt utnyttet av Danmark, men her kunne ambassadøren ikke være helt orientert, og la til at ”nordmennene var dyktige nok til å se store muligheter i Grønland”. Han fortsatte å utlegge at Grønland ble betraktet av danskene som Alaska for amerikanere, altså et tåkerike eller et ”terra incognita.” Premissene for ambassadørens forslag var at USA trengte en sterk alliert i Østen, særlig på Filippinene som USA overtok fra Spania i 1898. Forslaget gikk ut på intet mindre enn at USA skulle tilby danskene å overta øya Mindanao, den nest største øya i det filippinske arkipelet, hvorpå Danmark ”will give us” Grønland, og etter en viss overtalelse også de danske Antillene. Danmark kunne deretter overdra Mindanao til Tyskland som ville være en ”holdbar” alliert med USA, i bytte mot Slesvig.⁴³ Amerikanernes interesse for Grønland var nok i første rekke å bruke dette som et strategisk byttemiddel for Danmark til å få tilbake Slesvig/Holstein fra Tyskland, mens USA ønsket Tyskland som alliert i Stillehavet. Sekundært mente nok USA at Grønland lå innenfor deres sfære slik dette senere skulle fremstå i forhold til Storbritannia, men de danske Antillene var også et primært mål. Hvis alle bytter og strategier ble gjennomført ble jo også danskene fornøyd med å få tilbake det tapte fra Tyskland.

Ambassadør Egan gjentok, og understreket at for dansker generelt var Grønland og Island ikke en del av Danmark. Det førstnevnte var et ”monopoly” som dansker flest antok å være et praktisk talt ubetydelig område uten adgang for andre enn viserte personer fra Indenrigsministeriet, mens Island var bebodd av opprørske folk som helst så et brudd med Danmark straks. Imidlertid, fortsetter Egan, fantes det en stor gruppe, ikke ubetydeligheter i Danmark som stadig vekk klynget seg til håpet om å bruke Grønland som byttemiddel for restaurering av Slesvig. Ambassadøren nevnte også at avisene meget sjelden berørte temaet,

⁴² FRUS, s. 561

⁴³ FRUS, s. 562

men noen danske forretningsmenn hadde antydnet et salgsprosjekt av de danske Antillene når Panamakanalen sto ferdig.⁴⁴

Ambassadørens brev til sin arbeidsgiver resulterte i en utredning om sakens totalitet med den hensikt å få Tyskland som alliert i Østen ved hjelp av Grønland. Det ble foreslått at Danmark burde bytte øya Mindanao i Filippinene med Tyskland mot å gi tilbake Slesvig slik Danmark så intenst ønsket.⁴⁵ State Department konkluderte i sin betenkning at de to potensielle allierte, altså USA og Tyskland ville bli en sterk allianse etter en god handel. USA ville få Grønland innenfor sitt hegemoni i den vestlige hemisfære og Tyskland ville få en stor øy innenfor sin "Welt-Politik" som hadde 15 ganger større landområde enn hva de måtte tilbakelevere til Danmark. Dette for å tilfredsstille en gruppe rike landeiere i Riksdagens Landsting i København, men også til en dels sterk nasjonalistisk strømning for Slesvig-saken i Danmark.⁴⁶ Det kan trygt sies at det var mange politiske overlegninger og interesser i denne verdensomspennende byttehandel der Grønland ble en viktig faktor.

Ambassadør Egan skrev i mars 1915 til Secretary of State og understreket at han i sju år hadde sendt meldinger til USA angående de danske Antiller. Han ønsket nå et oppdrag for å gå mer konkret til verks etter at krigen var et faktum. Tyskland kunne komme til å angripe Danmark slik at Antillene derved kunne bli overtatt av Tyskland med de uønskede konsekvenser dette ville innebære for USA.⁴⁷ Etter nok et brev til sin arbeidsgiver svarte Robert Lansing, den nyutnevnte Secretary of State fra 1915 etter presidentskiftet i 1913, at han fant ambassadør Egans planer av interesse. Det gjaldt også antydningen om et bytte av territorier, men som for tiden bare ville være av akademisk interesse pga krigen i Europa, ble det sagt. Lansing ba om en diskre tilnærming til "officials" om saken.⁴⁸

I et senere telegram ba Lansing ambassadør Egan ta kontakt direkte med utenriksministeren om hans syn på overdragelse av de danske Antiller. Utenriksminister Erik Scavenius (RV) uttalte ved dette møte at Danmark ikke vil kunne tilby USA øyene, men svarte at et tilbud fra USA ville bli seriøst behandlet.⁴⁹ Robert Lansing ba senere om å bli tilstilt antydninger om

⁴⁴ FRUS, s. 566

⁴⁵ FRUS, s. 561/562

⁴⁶ FRUS, s. 564

⁴⁷ FRUS, s. 588

⁴⁸ FRUS, s. 591

⁴⁹ FRUS, s. 595

hva Danmark ønsket i et tilbud (a tentative offer) for at USAs president skulle kunne legge saken fram for Kongressen.⁵⁰

Saken ble behandlet i den danske regjeringen. Scavenius la fram saken som om USA ville besette øyene om ikke Danmark ville selge, og viste til et amerikansk brev av 29.oktober 1915⁵¹ som skulle ha blitt sendt fra den danske ambassadør i Washington. I innenriksminister Ove Rodes dagboknotater fremsto ikke denne amerikanske dramatikken, men det fremkom derimot i notatene fra Rode at flere statsråder ønsket å kvitte seg med øyene.

Forslaget gikk ut på, også i samsvar med uttalelser i Riksdagen noen år tidligere at regjeringen tok opp saken med å erklære hele Grønland for dansk som en motforespørsel til den amerikanske invitt om Antillene. Forslaget var i første omgang ment som en hjelp til å svelge salget av øyene i Karibien, men andre hensyn lå nok også til grunn slik direktøren for Grønlands Styrelse hadde uttalt i forbindelse med salget av øyene til USA og andre innkomne forslag. Rode hadde ingen større kjennskap og oppfatning av Grønland enn de fleste andre danske politikere, men som den radikale venstremann han var, ønsket han at alle ressurser skulle utnyttes, men ikke til hindring for den naturlige utvikling til den grønlandske befolkning. Han var tross alt minister for Grønland og hadde forståelse for det grønlandske folks kamp mot en barsk og ubønhørlig natur.⁵² Både forslaget om salg av Antillene og avklaring angående Grønland fikk tilslutning i regjeringen.⁵³ Kampen om suvereniteten og monopolet på hele Grønland hadde fått sin opptakt.

Regjeringens behandling av tilbudet fra USA om dansk Vestindia, en benevnelse på øyene som syntes først å ha kommet med Robert Lansings brevveksling, ble foreløpig holdt hemmelig for allmennheten, men var likevel kommet den britiske ambassadør, Sir Henry Lowther for øre. Han hadde spurt om det var noe i dette, og ambassadør Egan uttalte i brev til Secretary of State, at han ikke ville legge skjul på at en slik avtale personlig hadde ligget ham nær over flere år, men uten noen tanker om nærstående forhandlinger. Egan svarte videre den britiske ambassadøren at han ville gjøre alt han kunne for å tilskynde slike forhandlinger i fremtiden, men at krigen forstyrret den slags, og at han bare kunne uttrykke sin personlige

⁵⁰ FRUS, s. 596

⁵¹ Dette brevet finnes ikke den brevsamlingen jeg undersøker i FRUS, og er heller ikke i samsvar med den amerikanske tonen i brevvekslingen internt for øvrig, men bekreftes av Lansing i aviskopi fra 1931 i Ella Ankers utklippssamling, Nasjonalbiblioteket, Oslo.

⁵² Tage Karsted: *Ove Rode som indenriksminister*, Odense 1985:128.

⁵³ Innenriksminister Over Rodes dagbøker 1914-1918, 1.november 1915, s.107-108

mening.⁵⁴ Ambassadør Egan visste selvsagt på dette tidspunktet at spørsmålet var behandlet i den danske regjeringen. Som en metafor til dette uttalte daværende danske statsminister Carl Theodor Zahle (RV) følgende karakteristikk av en diplomat: ”Ich lüge nicht – ich mache mir die Wahrheit dienstbar,”⁵⁵ som passet godt inn i denne situasjonen. Ambassadør Lowther uttrykte videre iflg. Egans brev at det ville interessere Storbritannia mye om USA skulle overta øyene («should possess these islands») og uttrykte videre at han ville støtte et eventuelt kjøpsprosjekt fra Danmark dersom det skjedde i hans tjenestetid i København. Det skulle vise seg at det ikke var de vestindiske øyene som skulle interessere Storbritannia, men derimot USAs kommende erklæring angående Grønland. Dette skulle i stor grad oppta Storbritannia i ettertiden som jeg vil behandle senere.

The Secretary of State, Robert Lansing ba om hvordan danskene ønsket seg et foreløpig utkast til en overdragelsestraktat.. Den danske ambassadør Brun i Washington hadde ved denne anledningen omtalt den danske regjeringens hensikter med Grønland der han anførte at danske oppdagelsesreisende hadde kartlagt nesten alle ubebodde deler av Grønland. Av hensyn til de danske følelser og grønlendernes interesse, ville det være ønskelig at den danske regjering utstrakte sin omsorg ved statens overhøyhet til å omfatte hele Grønland. I tillegg uttalte Brun at dansk misjonsarbeid og handelsvirksomhet allerede var utvidet til Kap York på Nordvestkysten.⁵⁶

Ambassadør Brun hadde fått instruksjoner fra regjeringen om at Danmark i høy grad ønsket å motta et bindende tilsagn fra den amerikanske regjering hvor det ikke ville bli reist noen innvending imot den omtalte utstrekning av Danmarks omsorg og suverenitet over hele Grønland. Dette løftet skulle, imidlertid, senere gis i en egen protokoll eller lignende akt samtidig med undertegnelse av Vestindia- traktaten.⁵⁷ Mr. Lansing sendte det første forslaget til traktattekst som bestod av 12 artikler gjennom sin ambassadør Egan i København 14.mars 1916, der *artikkel 11* handlet om Grønland med følgende tekst:

In view of the development of the political and economic interests of Denmark in Greenland, the United States will not object to the claim of Denmark to take such measures of control and protection in Greenland as she may deem proper and necessary to safeguard and advance these interests, provided that such measures are not contrary to the principle of equal opportunity in whatever concerns the commerce and industry of all nations. Denmark engages to extend so much as the in force of the

⁵⁴ FRUS, s.596/597

⁵⁵ Ove Rodes dagbøker 10.mars 1915, s. 128 i oversettelse: Jeg lyver ikke- jeg gjør bare sannheten tjenelig

⁵⁶ FRUS: 605.

⁵⁷ Betænkning avgiven av nedsatte Rigsdagskommission 30.september 1916, s. 44

provisions of the Convention of Friendship, commerce and Navigation concluded April 26. 1826, with the United States, to Greenland, Iceland and the Faroe Islands.⁵⁸

Amerikanerne var muligens inneforstått med at Danmark skulle kunne utøve sin suverenitet over hele Grønland under uttrykket politiske og økonomiske interesser, men amerikanerne ønsket, og nærmest påberopte seg en tilnærmet full frihandel med Grønland som konsekvens av den traktatfestede avtalen om handel og vennskap mellom de to land fra 1826. Denne erklæringsteksten avviste Danmark og presenterte et nytt forslag der USA måtte finne seg i sterke monopolistiske bindinger i tillegg til de rent territoriale krav på Grønland til fordel for Danmark.

Den amerikanske ambassadør Egan oversendte det danske svaret på traktatutkastet til The Secretary of State hvor det sto at USAs *artikkel 11* ikke ville bli å finne i det danske motforslaget ang. de vestindiske øyene. Det ble understreket at den danske regjeringens mål for Grønland ikke skulle være en del av overdragelsestraktaten for dansk Vestindia, men utformes som en selvstendig erklæring samtidig underskrevet med traktaten. Et utkast til erklæring ville bli oversendt senere. Danmark var ikke interessert i å utvide den dansk-amerikanske handelsavtalen av 1826 til å gjelde bl.a. Grønland, Færøyene og Island slik Lansing ønsket. Egan la til, slik USA allerede kjente til, at Grønland var omlukket i et statsmonopol, og en utvidelse av handelstraktaten med de nevnte øyene ville kunne kreve en rekke forhandlinger som utelukkende ville forsinke iverksettelsen av hovedmålet med den foreliggende traktat.⁵⁹

I telegram til The Secretary of State viste ambassadør Egan igjen til sitt forrige brev og siterte fra den danske utenriksministeren at han ønsket en forsikring om at den amerikanske regjering ikke ville motsette seg en utvidelse av danskenes politiske og økonomiske interesser på hele Grønland.⁶⁰ The Secretary of State svarte ved gjennomgangen av de danske endrede artiklene, bl. a. til artikkel 11 at “I agree to omission of entire article, and will address a formal note regarding Greenland to Danish Minister here at the date of signature of the treaty in the sense of the first sentence of this article.” og avsluttet brevet med at han aksepterte de punktene danskene hadde endret i teksten med det forbehold at Kongressen ville akseptere dette, ”for which body I can not undertake to speak.”⁶¹

⁵⁸ FRUS, s. 607

⁵⁹ FRUS, s. 618

⁶⁰ FRUS, s. 622

⁶¹ FRUS, s. 624

Mr.Lansing fikk det nye forslaget til erklæringstekst om Grønland som kort og fyndig lød: “The Government of the United States of America will not object to the Danish Government extending their political and economic interests to the whole of Greenland.”⁶²

Utenriksminister Scavenius telegraferte til ambassadør Brun 24.juli at traktatpapirene angående de vestindiske øyene var sendt med skip til USA, men ingen underskrift måtte skje uten kongelig fullmakt, og simultant med underskrift på erklæring om Grønland.⁶³ Brun kontaktet Acting Secretary of State og anmodet om aksept på erklæringsteksten om Grønland. Denne svarte bekreftende på erklæringens utforming, men tok forbehold om at det var avhengig av gjensidig signaturer på Vestindia-traktaten.⁶⁴

USA hadde selvsagt håpet at deres første utkast med en liberal frihandel skulle kunne gjennomføres på Grønland selv med full dansk overherredømme, men dette var ikke i dansk interesse. Amerikanerne aksepterte den danske protesten og forslaget til ny erklæring om Grønland sannsynligvis fordi avtalen om avståelsen av dansk Vestindia var mye viktigere for USA og deres strategiske mål enn at amerikanerne ville insistere på frihandel i Grønland. Men danskene kunne ikke være helt sikre på det amerikanske standpunkt før erklæringen lå trygt undertegnet i København med følgende ordlyd:

DECLARATION

In proceeding this day to the signature of the Convention respecting the cession of the Danish West-Indian Islands to the United States of America, the undersigned Secretary of State of the United States of America, duly authorized by his Government, has honour to declare that the Government of the United States of America will not object to the Danish Government extending their political and economic interests to the whole of Greenland.⁶⁵

New York, August 4, 1916

Robert Lansing.

Ambassadør Brun meddelte utenriksminister Scavenius at traktaten var underskrevet og erklæring om Grønland var mottatt i underskrevet stand. Departementsdirektør Herluf Zahle

⁶² FRUS, s. 640

⁶³ Betænkning av 1916 etc, s.59

⁶⁴ FRUS, s.642

⁶⁵ Betænkning av 1916 etc, s. 63

bekreftet 6.september 1916 på utenriksdepartementets vegne at Vestindia-traktaten og erklæringen om Grønland var vel mottatt i København.⁶⁶

Første runde om Grønland var gjennomført, men det skulle bli flere omganger rundt erklæringen, noen vunnet, andre tilbød kamp. Det syntes som den danske regjering verdsatte erklæringen fra USA om Grønland høyere enn Vestindia-traktaten når en legger til grunn den aktivitet som ble utvist i sakens anledning.

I dansk opinion vakte denne erklæringen få eller ingen reaksjoner. Det var to selvsagte grunner til dette, hvorav den ene var hemmelighold i godt og velprøvd kansellidiplomati. Den andre grunnen var at Danmark intet tapte, men gjorde et vellykket forsøk på å tilegne seg en maktposisjon de tidligere formelt ikke hadde hatt, selv om ingen fram til da hadde utfordret Danmark på dette. USA var sikkert ikke tilfreds med den formuleringen de måtte avlevere, en formulering som Storbritannia senere gikk til diplomatiske notevekslinger på. USA følte dog at krigen sto for døren, og med en fiende i tyske uniformer ved "hageporten" (De Vestindiske øyer) var noe amerikanerne ikke kunne leve med. USA betalte seg derfor bort fra den potensielle fare ved å gi fra seg en prinsipiell handelsfrihet.

Danskenes motiv slik Ove Rode utledet kravet til USA, ble senere omtalt i en artikkel av senere utenriksminister Gustav Rasmussen i et fransk rettstidsskrift i 1927.⁶⁷ Der sto det bl.a. at den danske regjeringens tanke om en erklæring fra USA *ikke påtenkte å sikre suvereniteten over hele Grønland*. Den mente danskene å ha ervervet gjennom flere generasjoner. Danskene måtte derimot sikre seg at USA ikke ville *motsette* seg at "Danmark udvidede Grænserne for de(t) politiske og økonomiske interesser til hele området (hele Grønland ?), der var taget *i Besiddelse*." Ved samme leilighet, sa artikkelforfatteren i 1927, at den danske regjering ville oppnå en *forny*et (amerikansk) anerkjennelse av sin suverenitet over hele Grønland for å fjerne all tvil i forhold til Monroedoktrinen, så vel som å hindre et hvert krav i forbindelse med Peary's besøk på nordkysten av Grønland i 1909. Ved Grønlandserklæringens underskrift hadde USA derved gitt avkall på enhver protest om Danmarks rett i kraft av sin suverenitet og økonomiske interesse til å utvide monopolet til å omfatte hele Grønland. Danmark tolket

⁶⁶ Ibid: 64

⁶⁷ Harry Rasmussen: *Enhver danske Mand og Kvinde bør kende det østgrønlandske Spørgsmål*, København 1931: 7.

derfor denne erklæringen som en ren suverenitetsbekreftelse fra USA. Denne tolkningen skulle bli blant danskenes argumenter i den følgende rettsvist mellom Danmark og Norge.

Med denne USA-erklæringen kunne regjeringen med stor selvsikkerhet hevde at Danmark ennå hadde et skinn av en imperiestat, selv om tapet av Slesvig-Holstein ennå satt som ”en stor og tung klump i brystet” for mange dansker.⁶⁸ Her gikk det på nasjonalfølelsen løs. På den annen side var Grønland generelt noe de færreste dansker kjente til, og som enda færre hadde besøkt. Den danske stat ved Grønlands Styrelse var blant de få som hadde kjennskap til Grønland som med sitt monopolselskap Grønlands Handel også drev en forkynner - og påvirkningsaktivitet blant lokalbefolkningen med ikke ubetydelig intensitet og utnytting. Dette var en imperialisme som ikke sto tilbake for hva stormaktene opprettholdt i sine oversjøiske kolonier. Mange kjente dansker med innflytelse gjorde flere forsøk på å oppheve monopolet på 1920-1930-årene uten å lykkes.⁶⁹ Men hadde den danske regjering noe folkerettslig behov for å innhente suverenitetserklæringer i forhold til sitt allerede koloniserte Grønland utover sin trang til selvhevdelse og innenriksk stimulans tuftet på gammel storhet? Det hadde Danmark neppe. Danskene ønsket trolig i kraft av de oppnådde erklæringer å få stadfestet sine *økonomiske interesser*, mer enn de politiske og folkerettslige. Å opprette og utvide monopoldriften over hele Grønland var nok det ”stive stykket” stortingsrepresentant Johan Castberg senere omtalte.⁷⁰

Den norske reaksjonen på danskenes anmodning – Ihlens erklæring

Etter at det dansk-amerikanske forhold om Grønland var avklart i og med erklæringen, hadde den danske regjering til hensikt å få bekreftelser fra de andre stormaktene om den tilsynelatende rettstilstand som USA øyensynlig hadde erklært seg enig i. Etter krigens avslutning i 1918 var den danske regjeringens ønske å bringe dette spørsmålet fram for Fredskongressen. Dette ble imidlertid frarådet, trolig fordi forholdet med Slesvig-saken skulle

⁶⁸ Ibid: 8

⁶⁹ Franz v. Jessen, *Den dansk-norske strid om Østgrønland*, København 1932: 3.

⁷⁰ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 17, ref note nr.37. Dette Stortingsdokumentet som Blom viser til finnes ikke lenger, om det noen gang har eksistert. Utenriksprotokollens datering sluttet 11.7.1919 og startet igjen i november samme år med korrekt paginering. Hvor og fra hvem uttalelsen har kommet fra i 1919 er derfor ukjent. Regjeringsprotokoller fra samme tid som saken skulle ha vært holdt har trolig aldri eksistert. Statsminister Gunnar Knudsen bekreftet i 1921 da han var stortingsrepresentant at han ikke kunne huske saken fra 1919, referert senere i min utredning (s.33). At Ihlen overhodet diskuterte saken med andre kan derfor ikke dokumenteres. Familiemedlemmer til Ihlen kan bekrefte at han i 1919 allerede var sterkt svekket. Det har nå kommet fram i den siste tiden at dette referatet er fra en komité i Stortinget kalt Spesialkomiteen for utenriksaker. Der ble det bestemt i 1917 at stenografiske referater skulle opptas, men det ble ikke sagt noe om dette i møteprotokollen for denne dagen. Referatene finnes ikke i Stortingets arkiver og er muligens bortkommet under krigen 1940-1945. Ref note 74 nedenfor.

avklares i kongressen. Danmark hadde tross alt ikke tatt del i krigen. Etter at Fredskongressen hadde besluttet at overherredømmet over Spitsbergen (Svalbard) ville komme opp, fant danskene at det var en taktisk manøver å henvende seg først til Norge.

Sommeren 1919 ble en spesialkommisjon av Fredskongressen nedsatt for å få de forskjellige lands syn på og eventuelle krav på Spitsbergen og det ble også gjort anmodning til den danske regjering om deres syn på spørsmålet. Umiddelbart ble den danske ambassadør i Norge pålagt å underrette den norske regjeringen om nedsettelse av en Spitsbergen-kommisjon og underrette den norske utenriksminister at den danske regjering ville ”være tilbøielig til overfor Kommissionen at erklære, at den ikke vilde have noget at erindre imod de norske Fordringer på Spitsbergen.”⁷¹ I løpet av denne samtalen med utenriksministeren ble ambassadøren også pålagt å fremheve at den danske regjering i flere år hadde beskjeftiget seg med spørsmålet om å få samtlige interesserte makters *anerkjennelse av Danmarks overhøyhet over hele Grønland*, og at man ønsket å bringe dette inn for den oppnevnte kommisjon for Spitsbergen-spørsmålet. Ambassadøren ble ytterligere pålagt i sin muntlige note overfor utenriksministeren å nevne den amerikanske erklæringen og den aksept om å ikke motsette seg den danske regjeringens intensjon om å *utvide sine politiske og økonomiske interesser over hele Grønland*. Videre skulle det overfor utenriksministeren fremheves om den danske regjering kunne stole på at ”en saadan Udvidelse heller ikke fra den norske Regerings Side vilde støde paa nogen Vanskeligheder.”⁷² Slik denne muntlige noten var tenkt gjennomført var forutsetningen at Danmark ”ga” Spitsbergen, og Norge gjengjeldte med å ”gi” hele Grønland (”do ut des”).

Ambassadør Krag telegraferte tilbake til København at han hadde overbrakt muntlig det innholdet han var beordret til å meddele, og at utenriksministeren ”dog ikke kunde give svar paa egen Haand.” Ambassadøren sendte senere melding 22.juli til utenriksminister Erik Scavenius i København at: ”Jeg har herved den Ære at indberette, at Udenrigsminister Ihlen i dag meddelte mig, at den kgl. Regerings Planer med Hensyn til Overhøjhed over hele

⁷¹ Udenrigsministeriet: *Aktstykker vedr. Grønland og de med den norske regjering indtil 1.sept 1923 førte forhandlinger*, København 1923: 14. I Ihlen's eget referat fra samtalen eksisterer ikke uttrykket ”saadan Udvidelse.” Spørsmålet er om Krag sa dette. Krag innrømmet senere (i 1921) at det var flere ting han ikke hadde sagt i møtet med Ihlen. Ihlen hadde i så fall full mulighet til å misforstå utsagnet til ambassadør Krag.

⁷² Ibid: Aktstykke 11: 35/36.

Grønland – som omtalt i Hr. Ministerens Depeche af 12.d.M. – ikke vil møde Vanskeligheder fra norsk Side.”⁷³

Dette telegrammet inneholdt det som i ettertiden skulle bli både berømt og beryktet som ”Ihlen-erklæringen.” Denne erklæringen skulle etterlate seg stor uro i den senere rettstvisten om Grønland, og som det ble påstått fra opinionen i Norge, var dette en erklæring som Ihlen selv hadde formulert og derfor ikke kunne binde kongeriket Norge. Realitetene var snarere motsatt. Stortingsrepresentant Johan Castberg (V) uttalte i møte med Ihlen at det var ”et stivt stykke når danskene ville nytte anledningen til å få fastslått at de hadde eneretten over hele Grønland.”⁷⁴ Ihlen(V) var enig med Castberg om at det ikke var ubetinget behagelig å gi fra seg Grønland, ”men vi kan ikke gjøre vanskeligheter like overfor Danmark.”⁷⁵ Statsminister Gunnar Knudsen(V) og resten av regjeringen skulle også ha vært samstemmige om saken og ingen andre i Utenrikskomiteen hadde uttrykt noe forbehold. Men hva hadde parlamentarikerne egentlig kommentert? Dette var altså en erklæring alle lovlige myndigheter sto bak., men dokumentasjon om denne enigheten og behandlingen hos norske myndigheter finnes ikke lenger, men er referert til i flere kilder, både hos Blom og Fasting. Om utenriksministerens erklæring hadde noen egentlig virkning var dog en annen sak som jeg vil komme tilbake til senere i oppgaven.

Straks etter at Udenrigsministeriet i København hadde mottatt innberetningen fra den danske ambassadør om Ihlen's erklæring, ble Spitsbergenkommisjonen i Paris underrettet om dansk tilslutning til den påtenkte ordning over arkipellet. Noe senere, 20.februar 1920 underskrev den danske ambassadør Bernhoft traktaten som sikret suvereniteten over det som senere skulle bli kalt Svalbard.⁷⁶

Noen måneder etter at Ihlen hadde tilsagt sin erklæring, ble en ny dansk ambassadør innsatt i Norge, og han benyttet anledningen til å ”uttrykke sin Glæde over, at Danmark anerkjendte

⁷³ Ibid: Aktstykket 12: 36.

⁷⁴ Kåre Fasting: *Nils Claus Ihlen 1855-1955*, Oslo 1955: 356. Men dokumentasjonen mangler, trolig brent av Fastings etterkommere. Det er sannsynlig at Fasting hadde lest dette i Stortingsinnstilling nr 166/ 1933 ang oppgjøret etter rettssaken i Haag. Der står utsagnet sitert, men ikke hvorfra. Det er kommet nye opplysninger at grunnlagsmaterialet for dette sitatet er kommet bort, sannsynligvis beslaglagt av tyske myndigheter under krigen, ref Stortingsarkivet. Protokollen til forløperen for utvidede utenrikskomité (s 90) inneholder intet om denne saken. Det ble imidlertid besluttet ved komiteen begynnelse i 1917 at referat kunne stenograferes, men ble altså ikke protokollført. Derimot ble Wedel Jarlsbergs anmodning om å kolonisere Murmankysten med norsk suverenitet inntatt i samme protokollen(ref Roald Berg s 256ff.).

⁷⁵ Ibid: 356

⁷⁶ Udenrigsministeriet, Aktstykker etc: 14/15

Norges Suverenitet over Spitzbergen, ligesom det var Norge en Glæde at anerkende Danmarks Suverenitet paa Grønland, hvor der venter Danmark store Opgaver.”⁷⁷ Danmark hadde altså lyktes i sin plan, *do ut des*⁷⁸: ”Vi giver Spitzbergen – I giver hele Grønland.” Hadde dette noen nytte for Danmark utover det å provosere Norge. Danmark hadde jo tross alt Kieltraktaten og dens § 4 samt den dansk-norske Konvensjon av 29.mai 1821 hvor det ble besluttet av Stortinget at alt mellomværende mellom de to land var å anse som opp og avgjort. Tross dette ville en ny dansk regjering gå videre i saken og innhente erklæringer fra de andre stormaktene noe som skulle føre med seg mye splid mellom Danmark og Norge i en sak som hadde ligget avklart i 100 år.

Den britiske regjerings særmerknader i forholdet dansk Vestindia og Grønland

Amerikanerne hadde i det lengste unnlatt å opplyse britene om sin interesse for de danske vestindiske øyene. Den amerikanske ambassadør hadde jo benektet at noe slikt var forstående overfor sin britiske kollega. Først etter at USA hadde sendt sitt traktatutkast til København, fant USA det beleilig å meddele Storbritannia. Det skjedde på den måten at den amerikanske ambassadør Egan i fortrolighet underrettet ambassadør Lowther at han (Egan) hadde endret oppfatning (sic!) og at det likevel (i 1916) var hensiktsmessig å bringe et øysalg (dansk Vestindia) for danskene opp på dagsorden for å hindre en eventuell tysk overtagelse. Den britiske ambassadør rapporterte dette til London som var overrasket over at de ikke kjente til dette før. Den britiske utenriksminister, Lord Grey, fant at den britiske regjering kunne være fornøyd med denne avgjørelsen da britene selv ikke hadde noen mulighet til å overta øyene.⁷⁹

Etter at britene fikk kjennskap til traktatens innhold, dog uten å ha blitt konsultert, var interessen desto større for Grønland som de skjønte danskene ville etablere en ytterligere interesse for, gjerne i forhold til Canadas mulige særinteresser og grensespørsmål i området. Den britiske regjering betraktet dette som ”one of considerable interest to the Dominion of Canada” og ergo Storbritannia. Den britiske regjering ba sitt utenriksdepartement om en

⁷⁷ Franz v. Jessen, 1932: 6.

⁷⁸ Do ut des: give something for something, eg. gjensidig bytte.

⁷⁹ Tage Kaarsted, *Storbritannia og Danmark 1914-1920*, Odense 1974: 106/107

vurdering bare få dager etter at Vestindia-traktaten med Danmark ble underskrevet i Washington.⁸⁰

Etter at Storbritannia hadde undersøkt alle arkiver for argumenter som kunne rokke ved den dansk-amerikanske avtalen, fant britene ingen grunner for å motsette seg denne. Britene konkluderte med at Grønland var å betrakte som en dansk kronkoloni med avklarte grenser mot Canada, men britene la ikke hele saken død. Selv om grensene mot Canada var avklart både juridisk og kommersielt, var salget av Antillene tvert imot politisk og strategisk. Det britiske utenriksdepartementet lot saken ligge åpen og uavsluttet fordi Grønland var involvert, selv om grensene mot Canada var avklart.

Da Danmark forsøkte å få spørsmålet om Grønland opp for Fredskongressen i 1919 samtidig som Spitsbergenspørsmålet ble tatt opp, var den britiske utenriksminister Balfour imot dette og henledet oppmerksomheten om spørsmålet til Folkeforbundet. Canada ble igjen involvert, men generalguvernøren fastholdt tidligere standpunkt at intet var endret. Britene og Colonial Office i London ga seg ikke og utenriksdepartementet tok deretter kontakt med den britiske representanten i Fredskongressens spesialkommisjon. Etter en del indre splid i britiske ministerier som ikke førte frem, ble Grønlandsspørsmålet avvist av Fredskongressen og således ikke behandlet av Det øverste råd.⁸¹ Britenes Colonial Office hadde selvsagt håpet å få et ord med i laget i spesialkommisjonen for Spitsbergen uten å lykkes. Danskene som ikke fikk Grønlandssaken behandlet i spesialkommisjonen besluttet deretter, etter advisering til den britiske regjering at de ville kontakte de andre allierte for å få særegne erklæringer om dansk overherredømme i hele Grønland. Dette var til stor irritasjon for Storbritannia som allerede hadde lagt mye prestisje i saken i grensespørsmålet mellom Canada og Grønland.

De andre stormaktenes erklæringer

På vårvinteren 1920 sendte den danske regjering en melding til de 4 andre stormaktene etter fredskonferansen i Paris, nemlig Frankrike, Italia, Japan og på ny Storbritannia. Denne meldingen var likelydende med den danskene hadde oppnådd med USA fra august 1916. De tre førstnevnte land hadde ingen innvendinger på forespørselen verken angående de danske

⁸⁰ Ibid: 110

⁸¹ Ibid: 112.

politiske eller økonomiske interesser i hele Grønland. Som en detalj kan det bemerkes at mens de to første bekreftet danskenes forespørsel angående *hele* Grønland, svarte Italia ” sur le Groënland”, altså ”over Grønland”, dog uten at det skal legges alt for stor vekt på dette.⁸²

Den britiske regjering svarte dog med en viss betingelse på den danske henvendelsen med henvisning til at Grønland med sin geografiske beliggenhet gjorde suverenitetsspørsmålet til en sak av stor viktighet for det britiske samvelde (British Empire) som en helhet, men nærheten til Canada som det særlige. Den britiske regjering følte seg forpliktet etter alvorlige overveielser å legge betydning på sin erkjennelse over dansk overherredømme på Grønland. Dette innebar at dersom den danske regjeringen noen gang skulle ønske å kvitte seg med Grønland, skulle Danmark forplikte seg til å tilby det britiske samvelde en forkjøpsrett. Dersom Danmark ville være villige til en slik garanti, var den britiske regjeringen straks klar til å erkjenne dansk overherredømme over (hele?) Grønland (”over Greenland”).⁸³ Den britiske regjering meddelte i samme noten til den danske ambassadøren at i påvente av et dansk svar ville de underrette de andre signatarmaktene fra Fredskongressen om britenes forbehold.

The Secretary of State i Washington besvarte henvendelsen fra Storbritannia 8.juni 1920 til sin ambassadør i London med gjentakelse av sin erklæring fra 1916, men la til at USA *ikke* var beredt til å erkjenne tilstedeværelsen av en tredjepart på Grønland dersom Danmark skulle kvitte seg med Grønland. Dette var i overensstemmelse med reservasjonen USA ville fremme ved en slik fremtidige begivenhet, dersom et forslag ble presentert for en slik overførsel.⁸⁴ Dette svaret måtte forventes fra USA til Storbritannia i kraft av sitt hegemoni i regionen som en form for advarsel med henvisning til Monroedoktrinen. Samtidig som noten ble oversendt til Storbritannia forlangte USA at denne skulle oversendes til den danske regjering, kanskje som en ”tak for sist,” da USA måtte akseptere et krav fra Danmark som egentlig var stridende mot amerikanske interesser.⁸⁵

Regjeringen i København hadde nå fått to memorandi imot seg, et fra London og et fra Washington som satt Danmark i en klemme og laget utvilsomt et utenrikproblem. Regjeringen hadde dermed bare en måte å løse dette på og det var å skrive et ydmykt svar til begge

⁸² Memoire du Gouvernement Danois, *dist 2226 bis*, København 1931: 30.

⁸³ Ibid: 30/31.

⁸⁴ FRUS, 1922, Vol II Denmark: 2

⁸⁵ Ibid: 2.

stormakter. I brevet til London ble det opplyst at *dansk* okkupasjon av Grønland allerede fant sted i 1721. Denne påstanden var vel ikke aldeles sann, men Grønland hadde deretter vedvarende blitt behandlet som en dansk koloni og administrert i samsvar med prinsipper utelukkende med tanke på å fremme velferden til den innfødte befolkning, slik det ble presentert fra København. Det var ennå ikke satt spørsmål ved dansk overherredømme over Grønland fra noen andre land.

Den danske regjering understreket overfor Storbritannia at det ikke fantes planer om å selge Grønland.. Av prinsipielle grunner ble det formulert en beklagelse over at en ønsket garanti om forkjøpsrett ikke ville bli fremskaffet fordi heller ikke i fremtiden ville et slikt salg være aktuelt. Et inntrykk av en slik forkjøpsrett ville peke i en retning som kunne få en uønsket belastning på Danmarks arbeid i Grønland. En forkjøpsgaranti ville frembringe påfølgende skade for den sentrale og koloniale administrasjon så vel som å sjenere den danske regjeringes beskyttelse av koloniens eksterne interesser i forhold til andre stater.⁸⁶ Noten til den britiske regjering var det viktigste signalet til utenverdenen om at Danmark var helt sikker i sin suverenitetspolitikk overfor Grønland som en helhet i dansk favør. Danmark kunne svare Storbritannia i en barsk tone fordi de hadde full ryggdekning fra USA.

Den britiske regjering satte deretter sluttstrek for sin imperialistiske maktbrynde overfor Danmark hvor den lakonisk erkjente Danmarks rett til overherredømme ” over Greenland”, men likevel, dersom Danmark skulle endre sin nåværende politikk ”must reserve their right to be consulted [...]”⁸⁷ Britene måtte innse at de hadde tapt prestisje i denne saken som et resultat av indre stridigheter mellom departementer, med et resultat der utenriksdepartementet hadde spilt sine kort nokså klosset, mens danskene til motsetning hadde spilt USA ut mot Storbritannia. USAs holdning til dansk Grønland var det viktigste. USA hadde selvsagt ikke underskrevet erklæringen med danske rettigheter over Grønland for at Danmark skulle selge videre. Uansett hvor mye det britiske utenriksdepartement ville forsvare The Empire’s interesser, kunne ikke britene gå imot amerikanske interesser i saken om Grønland.⁸⁸

Etter at Danmark hadde innhentet erklæringene fra stormaktene, ønsket også danskene å innhente lignende erklæringer fra sine nordiske naboer. Det ble noteutveksling mellom

⁸⁶ Memoire du Gouvernement Danois: 31

⁸⁷ Memoire du Gouvernement Danois : 32.

⁸⁸ Tage Kaarsted: 113.

Danmark og Sverige. I januar 1921 kom svaret fra Sverige med et klart og entydig svar at de anerkjente dansk overherredømme over hele Grønland (sur l'ensemble du Groënland).⁸⁹

Danmark utstedte 10.mai 1921 en bulletin hvor det ble henvist til kongelig Anordning fra 1776. I Anordningens bestemmelsene ble det fastslått at de allerede etablerte handels-, misjons- og fangststasjoner på vestkysten av Grønland var å betrakte som danske kolonier og var underlagt monopolhandel. Nye kolonier i Grønland hvor de enn ble etablert skulle også ifølge disse bestemmelsene betraktes som danske. Den nye bulletinen av 1921 godtgjorde nå at *hele* Grønland nå lå under dansk administrasjon, og ikke bare de etablerte kolonier slik det var bestemt i Anordningen.⁹⁰ Bulletinen ble sendt til de tidligere makter som hadde undertegnet sin Grønlandserklæring og disse landene tok meldingen til ubesvart orientering med unntak av USA og Norge. Tyskland ble også muntlig orientert, men uten å bli avkrevd noen spesiell erklæring.

USA vedkjente seg mottak av bulletinen 3.august, men understreket igjen sin tidligere advarsel til Storbritannia om viktigheten av Grønlands geografiske beliggenhet. USA ønsket fortsatt ikke å være innstilt på å anerkjenne en tredje part å få forhåndsrett til å erverve den danske regjerings interesser i Grønland dersom dette senere skulle være ønsket. Danmark svarte, som de hadde svart til Storbritannia tidligere, at de ikke hadde til hensikt å selge Grønland, og at ingen regjering ville få tilsagn om forkjøpsrett. USA bekreftet med tilfredshet mottagelsen av denne avklaringen.⁹¹

Danmark hadde i løpet av en femårsperiode oppnådd å få erklæringer fra alle stormaktene og andre interessenter om at ingen hadde noe å føye til om danskenes avklaring og bekreftelse på sine økonomiske og politiske ambisjoner over hele Grønland. Det hadde riktignok vært noteutveksling mellom noen av stormaktene, men danskene hadde likevel klart å innhente alle nødvendige erklæringer. Det sto dog tilbake å innhente en skriftlig bekreftelse på den tidligere norske verbale erklæring avgitt i 1919, noe danskene regnet med ville bli rent rutinemessig. Riktignok hadde Danmark innhentet erklæringer fra stormaktene om aksept av danske økonomiske og politiske interesser, men det kunne være tvilsomt om dette innebar at Danmark hadde fått en fullmakt som tilfredsstilte dansk suverenitet og monopol i hele

⁸⁹ Memoire du Gouvernement Danois: 32.

⁹⁰ Ref teksten på forordningen s. 37.

⁹¹ Ibid: 33/34.

Grønland på et folkerettslig grunnlag hvis ikke alle med daværende eller fremtidige interesser aksepterte de danske pretensjoner.

En norsk skriftlig erklæring? Opptakt til strid

Danmark sendte i januar 1921 et notat til utenriksdepartementet i Kristiania i anledning av å få en skriftlig bekreftelse av Ihlen tidligere erklæring. Den lød ” I Henhold til derom modtagne Indberetninger har de nævnte 4 Magter nu ved Erklæringer afgivne til de paagældende kgl. Gesandskaber anerkendt Danmarks Overhøjhed Ret over hele Grønland”. I tillegg til dette notatet ble det også vedlagt kopi av en instruksjon til den danske ambassadør i Paris fra 1919 der det også sto at: ”[...] Grønland er et Statsmonopol, som først i anden Række tager Hensyn til det økonomiske Udbytte, og Administrationens Bestræbelser gaar først og fremst ud paa at tage Hensyn til Eskimornes Vel.”

Det nevnte notatet fra januar 1921 inneholdt også følgende:

Danske Opdagelsesrejsende har berejst og kortlagt omtrent hele det ubeboede Grønland, men en formel Besiddelsestagen af hele Grønland har ikke fundet Sted. Af Hensyn til danske Følelser i denne Sag og til Eskimoernes Interesser vilde det være ønskelig om den danske Regering kunde udstrække sin Omsorg, ved Statens Overhøjhed, til at omfatte hele Grønland.⁹²

Notatet resulterte i et hemmelig møte i Stortingets utenrikskomité 2.februar der forhandlingene ble innledet av utenriksminister Michelet (H) med: ”Ihlen meddelte [...] at den danske regjerings planer med hensyn til overhøyhet over hele Grønland ikke skal møte vanskeligheter fra norsk side.” Michelet fortsatte med at han personlig ikke hadde noen innvendig til dette standpunkt: ”Man er jo halvveis bunden, og regjeringen vil tre i samme spor.”⁹³ Men det var ikke akkurat slik Ihlen hadde ment å uttale seg. Det Ihlen svarte danskene på var noe helt annet. Han hadde trolig forstått henvendelsen slik at Danmark ville søke Fredskongressens spesialkommissjon om forhandlinger angående dansk suverenitet over hele Grønland.

Stortingsmann Johan Castberg (V) spurte likevel om det var laget en historisk oversikt om hvordan forholdet var med hensyn til Grønland og Norge, og dersom forholdet noenlunde var likt med de andre øyene i det norske hav, sto jo for så vidt Norge i en særstilling. Michelet

⁹² Riksarkivet, Oslo: UD-arkiv, boks 5232, Mappe Grønland.

⁹³ Ibid.

svarte at det ikke hadde blitt foretatt noen historiske undersøkelser i forbindelse med den danske forespørselen da Norge ikke hadde hatt noen reelle interesser, stasjoner eller andre faste installasjoner i Grønland på over 100 år. ”Danmark betrakter seg visselig selv faktisk værende Grønlands eiere allerede. I tilfelle de gjør det, er det naturligvis en tilsnikelse. [...] i alle fall er det ganske utenkelig at Danmark kan ha tatt det i besittelse i sin helhet.” fortsatte Castberg.⁹⁴ Carl J. Hambro (H) fulgte på Castberg og mente å vite at Norge aldri hadde anerkjent noen rett for Danmark til Grønland og at dansk besittelse av Grønland hvilte på et historisk falsum. Han mente at det å ikke innrømme noe positivt slik Ihlen hadde formulert seg, og derfra å erkjenne overhøyhet var et langt sprang. Han mente at å ikke lage vanskeligheter var ikke det samme som å anerkjenne. Han mente også at på grunn av andre uoppgjorte unionelle (arkiv-)saker ville han ønske at det ble vist et tydelig forbehold. Hambro fortsatte med å vise til forholdene i 1814 og ønsket derfor uttrykkelig å tilbakevise en støtte til Danmark som gjengjeld for anerkjennelse av norsk overhøyhet over Spitsbergen, men Norge skulle fraholde seg å innklage det grønlandske spørsmål til andre makter. Castberg var enig.⁹⁵

Komitémedlem Magnus Nilssen (A) uttrykte at spørsmålet ikke måtte betraktes som ”hyper nasjonalt.” Han forsto heller ikke hvilke praktiske interesser som lå bak fordi ”det kan jo ikke ha noget som helst politisk interesse for oss å foreta nogen foranstaltning i retning av at vi skulle erverve Grønland tilbake.” Han mente betenknninger i sakens anledning kunne føre til et uønsket forhold til Danmark og mente Norge hadde tilstrekkelig med isregioner som de hadde. Utenriksminister Michelet var enig med Nilssen og prøvde å få de andre medlemmene til å følge sin innstilling på å imøtekomme danskene. Johan Castberg var enig i det materielle, men la igjen vekt på det nasjonale, historiske syn, dog uten å briljere mot danskene.⁹⁶

Carl J. Hambro stilte spørsmål om hvor langt et lands nasjonalforsamling var bundet dersom regjeringen ikke hadde konferert om saken. Hambro var for øvrig enig med Castberg i hans uttalte *nasjonale* interesser, og la til at det var nordmenn som hadde gått tvers over innlandsisen og for øvrig foretatt kartoppmålinger. Hambro mente at ved farvannene mellom Island og Grønland var det trolig bare norske flagg å se på båtene og antok at Norge var de eneste med praktisk interesse der. Resultatet av komitémøtet var at konklusjon ikke skulle bli trukket før utenriksdepartementet hadde utarbeidet et konsept som komiteen skulle vurdere

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Stortingsarkivet, *Møter for lukkede dører i Stortinget*, Oslo 1997

etter at de også hadde snakket med tidligere statsminister Gunnar Knudsen (V). Komitémedlem Bernt Holtsmark (Fr. V) foreslo at Stortinget skulle ta den endelige avgjørelse i saken.⁹⁷

På dette komitémøtet ble termen *nasjonal* brukt for første gang i anledning Grønlandssaken. Dette var muligens den spiren som skulle velte nasjonalismen over på sakens realiteter i mange år fremover. Et annet viktig element var at bare spørsmålet om *overhøyhet* var berørt i noten fra Danmark. Dette var det samme som danskene mente Ihlen hadde besvart, og som den nye regjeringen var innstilt på å imøtekomme skriftlig, men som gjennom komitédrøftingen plutselig fikk et anslag av et politisk og nasjonalt drag over seg. Derimot ble danskenes økonomiske interesse unnlatt å bli omtalt i noten fra januar 1921 slik de andre maktene hadde blitt konfrontert med fra dansk side, og som *de* hadde erklært seg enig i uten å ta stilling til monopolbestemmelsene.

I et senere komitémøte i mai der Gunnar Knudsen var til stede kunne han, muligens til en smule forundring blant de andre medlemmene, ikke huske denne saken. Han hadde imidlertid blitt orientert om at dette hadde vært til behandling i den regjeringen han hadde sittet i (som regjeringssjef), men at det hadde ”ringe” betydning for Norge om Danmark fikk sin overhøyhet over Grønland. I samme komitémøte uttalte han at ”han ville ha sagt det samme i dag om saken hadde kommet opp.”⁹⁸

Utenriksminister Michelet trakk ut tiden med å besvare den danske henvendelsen av 18.januar og fikk derfor en purring fra den danske ambassadøren i Kristiania etter at et av regjeringsmedlemmene slik ambassadøren forsto, fremholdt at regjeringen følte seg bundet av Ihlen's erklæring. I begynnelsen av mai gjorde imidlertid utenriksministeren den danske ambassadøren oppmerksom på eksistensen av norske fangstinteresser på nordøstkysten av Grønland. Regjeringen var da orientert fra Fiskeridirektøren som hadde mottatt klager fra fiske- og fangstfolk etter at de politiske forhandlingene med Danmark hadde blitt kjent. Michelet understreket at Norge ikke ville gi slipp på sine næringsinteresser langs Østgrønlandskysten. Som et forsøk på en ”hestehandel” foreslo utenriksministeren å underskrive en erklæring på linje med de andre maktene med det forbehold at Norge ubeskåret fikk beholde sine fangstrettigheter på Østgrønlandskysten. Ambassadøren antydte

⁹⁷ Ibid

⁹⁸ Riksarkivet, Oslo: UD-arkiv, boks 5232, Mappe Grønland.

seg villig til å ordne med at utøvelsen av fiske- og fangstrettigheter ble respektert på tross av monopolpretensjonene i hele Grønland, dog med den danske regjerings bekreftelse på dette. Utenriksminister Michelet framførte at sakens realitet var viktigere enn formen på bekreftelsen.⁹⁹ Det er mulig denne enigheten likevel førte fram, eller om det var andre forhold som tilsa det, for realiteten var at norske fangstfolk aldri ble stoppet av danskene på Østgrønlandskysten med henvisning til monopolbestemmelsene.

Den danske ambassadøren meldte utenriksministerens forslag tilbake til København. Danskenes henvendelse til Norge hadde slått feil, men den danske utenriksminister snudde på saken og telegraferte til sin ambassadør i Kristiania at regjeringen ” ikke ønsker yderligere Skridt foretaget til Fremskaffelse af en skriftlig Erklæring fra den norske Regering, men ønsker at lade det bero ved at det i sin Tid fra norsk Side mundtligt tilgivne Tilsagn”¹⁰⁰

Samtidig med telegrammet til Kristiania ble det utsendt en bulletin fra det danske innenriksministerium med tekst som offisielt ble begrunnet med Grønlands 200-års jubileum for Hans Egedes gjenoppdagelse og kongens reise til Grønland. I den anledning ble det skrevet følgende kunngjøring 10.mai 1921:

I Henhold til allerhøjeste Bemyndigelse af 6.d. M bringes det herved under Henvisning til kgl Anordning af 18. Marts 1776 til almindelig Kundskab, at der fra dansk Side er oprettet Handels-, Missions og Fangststationer sa vel paa Vest- som paa Østkysten af Grønland, saaledes at hele Landet herefter er inddraget under de danske Kolonier og Stationer og den danske Styrelse af Grønland.¹⁰¹

Dette ble fulgt opp av en allmenn bekjentgjørelse fra Grønlands Styrelse at hele Grønland nå var lukket for beseiling av fremmede lands skip og øvrige danske skip som ikke hadde seilingstillatelse fra Styrelsen. De nye reglene var stramme i tonen og proklamerte strenge konfiskasjonsstraffer dersom noen brøt bestemmelsene. Det kan nevnes at det var nærmest kuriøse regler for fylling av vann, bare matvann var tillatt fylt i grønlandske havner som en direkte kopiering av Anordningen fra 1776, og ikke vann til nødvendig teknisk bruk om bord i et moderne skip. Den danske regjering og Grønlands Styrelse begrunnet også de nye reglene med formålet:

⁹⁹ RA, UD-arkiv, boks 5232, mappe 1

¹⁰⁰ Ibid

¹⁰¹: Franz v. Jessen, København 1932: 8

Saa vel Forbudet mod Besejling af Grønland som Monopolhandelen har til Formaal at bevare den indfødte grønlandske Befolkning. Denne Befolkning vil være truet med Undergang, naar der i Landet indbringes smitsomme Sygdomme, eller der tillades Indførsel av spirituøse Drikke og andre saadanne Varer.¹⁰²

I denne sammenhengen påberopte Danmark seg de traktater og erklæringer med fremmede stater, også inkludert Norge og mente seg legitimert til denne handlemåte selv om Norge slett ikke hadde gitt noe tilsagn om utvidet monopolhandel. Det noe besynderlige i sakens forløp var at de andre erklæringslandene bare hadde undertegnet på Danmarks *økonomiske* og *politiske* interesser på hele Grønland. Ingen av signatarmaktene hadde underskrevet på Danmarks *suverenitetskrav* på hele Grønland. Dette var det bare Norge som diffust var blitt konfrontert med, men Norge var tilsvarende ikke konfrontert med Danmarks krav på sine økonomiske interesser.

Den nye utenriksminister Ræstad (V) underrettet den danske ambassadøren i Oslo at hans regjering, i samsvar med tidligere regjeringer ikke uten videre ville godkjenne en utvidelse av suvereniteten som samtidig ville innebære en monopolisering av hele Grønland med skade for norske interesser. Denne henvendelsen ble ikke besvart. Utenriksministeriets tidsskrift meddelte senere i 1921 at alle interesserte makter hadde godkjent dansk suverenitet over hele Grønland.¹⁰³ Dette hadde maktene vitterlig ikke gjort.

Det ble en intens noteveksling mellom Danmark og Norge over en periode med påstander fra begge parter som endte opp i en form for ultimatum fra Norge som konkluderte med at Østgrønland var et *terra nullius*, altså et ingenmannsland. Den danske utenriksminister var etter denne noten villig til å medvirke til ”en tilfredsstillende Løsning”. Samtidig med en avispolemikk som skulle bli ytterligere forsterket hadde Stortingets konstitusjonskomité i juli 1923 blitt ferdig med en innstilling som den inviterte Stortinget til å vedta at: ”Regeringen anmodes om at indbyde den danske Regering til Forhandlinger paa fritt Grundlag om Grønlands-Spørgsmaalet ved særlig udnævnte Forhandlere fra begge Lande.”¹⁰⁴

¹⁰² Ibid: 9

¹⁰³ Gustav Smedal, *Opgjør og forståelse med Danmark*, Oslo 1928: 87

¹⁰⁴ Franz v Jessen: 11

Den kommende Østgrønlandstraktaten var i emning, et dokument som skulle ta i vare norske økonomiske interesser, og for øvrig ikke frata partene noen av de andre offentliggjorte standpunkter eller anrette faktiske eller rettslige tiltak så lenge forhandlingene varte. Den danske regjering sa seg enig i dette, men tok forbehold i enkelte rettslige betraktninger som var fremkommet i innstillingen fra Konstitusjonskomiteen

Oppsummering

Inntil første tiår av 1900 tallet var dansk suverenitetsspørsmål over Grønland relativt uvesentlig. Ingen hadde inntil da satt spørsmål ved dette. Det var imidlertid viktig for Danmark å opprettholde den effektive monopoliseringen av Grønland som ble proklamert i 1776 med utestengning av fremmede skip.

Riktignok hadde Danmark okkupert og besatt de vestre deler av Grønland siden 1720-årene, men på Østgrønland hadde de sjelden vært, selv om utlendinger hadde besøkt området for fiske og fangst, i særlig grad nordmenn, men også britiske skip og ekspedisjoner hadde hatt landkjenning. Spørsmålet kom opp i Riksdagen om at overherredømme over hele Grønland burde tilkomme Danmark og gjøres effektiv ved passende anledning.

Denne anledningen kom da Danmark bestemte seg for å akseptere et tilbud fra USA angående salg av de danske Antillene (Vestindia). Denne overtagelsen hadde stått på amerikansk dagsorden over flere tiår, men ble først konkretisert i 1916 da president Wilson og utenriksminister Robert Lansing overtok ledelsen i USA. Det ble skrevet et traktatforslag fra USA etter at det var ankommet en anmodning fra Danmark at de ville ha en statuserklæring om Grønland i forbindelse med overføring av dansk Vestindia til USA. Dette ble innlemmet som et punkt i traktatteksten, men danskene nektet å godta dette og forlangte en separat erklæringstekst som amerikanerne aksepterte, selv om innholdet ikke var helt i amerikansk interesse.

Den danske regjering var vel så fornøyd med mottaket av denne erklæringen som traktaten for Vestindia-salget. Nå hadde de fått forsikring om at USA ikke ville hevde noen rettigheter i Grønland, noe Danmark hadde hatt bekymringer for. Erklæringen fra USA skulle også vise

seg å være praktisk overfor de andre stormaktene som Danmark også ville utbe sin tilslutning fra angående sine politiske og økonomiske interesser over Grønland.

Danmark hadde håpet å kunne ta Grønlands suverenitesspørsmål opp for Fredskongressen etter verdenskrigen, men dette ble avslått. Norge fikk imidlertid sin sak opp for samme konferanse angående Spitsbergen. Danskene ”skyndet” da til Norge for å erklære sin støtte i til denne saken, samtidig med at de presenterte sin egen sak om Grønland og dansk suverenitetsønske over hele landet. Etter en kort behandling i regjering og politiske fora erklærte utenriksminister Ihlen at dette ikke ville bli møtt med vanskeligheter fra norsk side i den overbevisning om at tilsagnet gjaldt den rene suverenitetsspørsmålet, i første rekke rettet mot Fredskongressens spesialkommisjon og ikke utvidelse av handelsmonopolet.

Da Fredskongressen ikke ville ta Grønlandsspørsmålet til behandling bestemte danskene seg for å kontakte stormaktene bilateralt. Tre av stormaktene erklærte seg enig i Danmarks forespørsel om sine interesser. Storbritannia, derimot, hadde allerede vært i noteveksling med USA om Vestindiatraktaten, men fant ingen spesifikke argumenter for å sette seg imot denne. Til gjengjeld forlangte britene å få erklært en forkjøpsrett til Grønland dersom den danske regjering ville kvitte seg med kolonien. USA som ble kjent med dette, protesterte i kraft av sin styrke, og refererte til Monroedoktrinen. Danmark på sin side meddelte britene at det ikke var aktuelt verken å undertegne en erklæring med Storbritannia eller hadde for den sak skyld heller ikke noen planer om å selge Grønland.

Etter at alle interesserte makter hadde undertegnet erklæringer til Danmark sto Norge tilbake med bare å ha avlevert en muntlig note til Danmark om Grønland. I januar 1921 ble det sendt en henvendelse til Norge om å få en skriftlig bekreftelse på Ihlens muntlige erklæring med vise til de allerede mottatte erklæringer. Den norske regjeringen var beredt til dette, men tok likevel kontakt med Stortingets utenrikskomité. Der ble det stilt betenkeligheter. Regjeringen bestemte seg derfor å utsette et svar til Danmark, med etter hvert påfølgende purring på svar.

Samtidig ble det fra Danmark meddelt at hele Grønland nå var lukket for fremmede skip og ingen landgang uten tillatelse fra det danske innenriksministerium. Den norske regjering underrettet den danske ambassadør i Kristiania at Norge ikke ville akseptere en monopolisering av hele Grønland. Men hva med de norske næringsrettighetene?

Kap. 3 Striden om næringsrettighetene i Grønland 1921 - 1923

I dette kapitlet vil jeg redegjøre og drøfte hvordan Danmark mente å ha rett til å legge monopolrettigheter i hele Grønland etter Anordningen av mars 1776, og hvordan Norge fant å måtte motsette seg dette i forhold til opparbeidet hevd på næringsdrift langs den østlige Grønlandskysten. Danskene fant å kunne lempe på bestemmelsene om monopol, men introduserte andre klausuler om naturvern og beskyttelse av vilt og overbeskatning. Notevekslingene endte i 1923 med at det skulle nedsettes en bilateral kommisjon som skulle foreslå en løsning på norsk tilstedeværelse som konkluderte med Østgrønlandstraktaten gjeldene fra 1.mai 1924, men det skulle ennå trekke lenger til endelig dansk ratifikasjon.

Det norske forbeholdet

Diskusjonen om overherredømmet til Danmark over Østgrønland kunne lett sidestilles med den norske ambisjonen om Spitsbergen og de konferansene som allerede hadde vært forsøkt før 1914. De agerende stormaktene ønsket seg et ingenmannsland på Spitsbergen, men Norge hadde argumentert for sitt ambisiøse syn om norsk overherredømme i dette polare arkipelet. Verdenskrigen kom selvsagt i veien for en konklusjon, der nettopp statsminister Gunnar Knudsen sto bak den polare ambisjonen, den samme Knudsen som stemte for dansk overherredømme på Østgrønland. Men han tenkte ikke på den etablerte monopolpolitikken til Danmark. Altså ingen fri nærings- og aktivitetsvirksomhet for alle interesserte slik det ble bestemt i sin tid for Spitsbergen.

Utenrikskomiteens ambivalente standpunkt ble kjent i noen kretser, og Aalesund Skipperforening meddelte gjennom Fiskeridirektøren at norske fiskere hadde fisket og jaktet sel i Østgrønlandsområdet siden 1890-årene. Fridtjof Nansen skrev likevel til Fiskeridirektøren og uttalte at regjeringen "[...vanskelig kan] sette sig imot at Danmark tilkjennes overhøyhetsretten over hele Grønland, uaktet om dette er gammelt norsk skatland," men betonte klart at fra norsk side kunne ikke retten til uhindret å drive fangst på Grønlands østkyst oppgis.¹⁰⁵ Begrunnelsen var fordi norske fangstmenn hadde drevet denne aktiviteten før danskene hadde innfunnet seg i området. Men danskene hevdet sin rett til

¹⁰⁵ Riksarkivet, UD -arkiv, boks 5232,mappe 1, [sak 2.februar 1921].

handelsmonopol ifølge Kgl. Anordning av 1776 med denne bestemmelsens rett til avsperring for ikke klarerte fartøyer.

Dansk usikkerhet

Etter at Skipperforeningen hadde meddelt Fiskeridirektøren sin mening hadde den danske ambassadør Kruse rapportert til København om et møte med handelsministeren i Kristiania. I dette møtet kunne statsråden meddele at han til ambassadørens forbauselse ikke kjente til brevet fra Fiskeridirektøren om fangstforholdene på Grønlandskysten.¹⁰⁶ Derimot meddelte ambassadøren at handelsministeren hadde uttalt at saken om Danmarks overherredømme i Grønland var meddelt Stortingets Utenrikskomité der ”nationalistiske Kredse”, nemlig Johan Castberg og Hambro igjen hadde uttrykt innvendinger mot det danske ønsket, og at et svar fra regjeringen om dette kunne ta tid å rekke fram til København.

Det som likevel er interessant ved ambassadør Kruses rapport til København var hans spørsmål om presisering av Danmarks forhold til Grønland, slik det ble uttrykt for de andre stormaktene og

slik instruksen fra det danske utenriksministeriet var formulert blant annet til sin ambassade i Paris. Han kunne derfor ikke skjønne at Norge ikke kunne gjøre det samme. Den norske handelsministeren mente at Danmark måtte avfinne seg med en noe mindre vidtgående erklæring slik forholdet syntes å utvikle seg i Stortinget, altså i beste fall slik Ihlen kunne ha uttrykt seg. Det ambassadøren fant ved nærmere ettersyn i sine dokumenter, var jo nettopp at USA ikke positivt hadde erklært dansk overherredømme i Grønland, men ”will not object to,” altså nøyaktig det samme som Ihlen hadde uttrykt i norsk språkdrakt. De fire stormaktene hadde fått en henvendelse gjennom instruksen om ikke å motsette seg danske interesser i Grønland, men det var også gitt et positivt tilsvarende fra Frankrike til Danmark at ”we accept the suzerainty.” som derved hadde gitt Danmark gratispoeng. Ambassadør Kruse sluttet derfor av dette at Danmark anså en erklæring lik den amerikanske for tilstrekkelig fra Norge, og at danskene tolket dette som en anerkjennelse av dansk overherredømme i Grønland. Etter verdenskrigen skulle amerikanerne likevel komme til å presisere sin erklæring ved ytterligere noteveksling med Danmark og Storbritannia. Ambassadøren sluttet sin rapport med å be om ytterligere instruks fra København. Han ba om tillatelse til å foreslå for utenriksministeren i

¹⁰⁶ DRA,UM-akter 1909-1945,H-8-44, 8.U.7a, brev av 25.mars 1921

Kristiania til å skriftlig utforme en erklæring basert på den amerikanske ordlyden for å lette sakens gjennomførbarhet med en skriftlig bekreftelse på Ihlens muntlige erklæring i 1919.

Etter at Danmark hadde proklamert sitt overherredømme¹⁰⁷ i Grønland 10. mai 1921 sendte Udenrigsministeriet ut en generell notifikasjon om dette, også til USA. Dette resulterte i svar fra USA fra den amerikanske utenriksminister, Secretary of State, Charles Hughes som hadde overtatt etter Lansing. Uten dansk foranledning viste han til traktaten om Grønland fra 1916 og til Grønlands strategiske beliggenhet i forhold til USA. Han ga Danmark en mild trussel om at den amerikanske administrasjon "would not be disposed to recognize the existence in a third government [in Greenland] " dersom den danske regjering skulle ha interesse av å overlate noe område til andre land, men utøve " the right of preemption to acquire the interest." Her ser vi en klar antydning av amerikansk interessekonflikt trolig rettet mot Storbritannia som utartet seg.¹⁰⁸ Dette resulterte også i et brev fra den danske ambassadøren i USA til Udenrigsministeriet der han kommenterte brevet fra Hughes om å nekte en overdragelse av grønlandsk land til andre regjeringer var en antatt anvendelse av Monroedoktrinen. Dette ble selvsagt betraktet som en viktig meddelelse fra USA, og kunne også ha vært medvirkende til eller som et vikarierende argument for suverenitetsforhandlingene om Østgrønland som ikke fikk noen avklaring med Norge i 1923/1924 uten at dette kom eksplisitt fram i instruksene til den danske forhandlingsdelegasjonen..

Utenriksminister Ræstad (V) kontaktet sin partifelle, tidligere utenriksminister Ihlen som benektet at han hadde gitt samtykke til at Norge ville akseptere dansk monopol som utelukket norske interesser i området der danskene ønsket suverenitet.¹⁰⁹ Ræstad svarte skriftlig den danske ambassadør J.C.W. Kruse 20.juli 1921 at den nåværende, likesom den forrige regjering, i overensstemmelse med oppfatninger fra andre ansvarlige hold ikke kunne gå med på å anerkjenne en utvidelse av suvereniteten. Dette mente han ville innebære en innskrenkning av den norske hevd på næringsvirksomhet i østgrønlandske farvann.¹¹⁰ Regjeringen var da inneforstått med uttalelsen fra Fiskeridirektøren på grunnlag av opplysninger fra Aalesund Skipperforening. Dette forholdet hadde trolig mer tyngde enn den

¹⁰⁷ Ibid, brev av 9.juli 1921, nr. 230

¹⁰⁸ Ibid, brev av 3.august 1921

¹⁰⁹ Riksarkivet, UD -arkiv, boks 5232,mappe 1,

¹¹⁰ Ibid.

gryende nasjonalistiske tenkning i Utenrikskomiteen. Den norske regjeringen holdt fast på at Ihlens erklæring ikke innebar noen forpliktelser for Norge.

Ambassadør Kruse sendte straks inn en ny rapport til Udenrigsministeriet som konstaterte at det norske svaret på suverenitet måtte vente til ”Efter ferien” som for øvrig skulle bli betraktet som lang. Kruse mente at det var viktigst straks å få med monopolspørsmålet og ikke som i flere foreliggende utkast til erklæring bare var tatt hensyn til suverenitetsspørsmålet. Kruse skrev videre at:

Det forekommer mig imidlertid mærkeligt, at Monopolspørgsmaalet ikke skulde være kommet frem under Kammerherre Krag's samtaler med Udenrigsminister Ihlen. I hvert Fald maatte man jo forudsætte, at den norske Regering var vidende om det hærskende Monopolssystem, og at Ihlen hadde tatt et sligt Forbehold.¹¹¹

Den danske regjering ble usikre på hvordan de skulle tolke avslaget på en skriftlig erklæring fra Norge. Var det anlagt noen misforståelser mellom den tidligere danske ambassadør Krag og utenriksminister Ihlen? Dette måtte Udenrigsministeriet få brakt på det rene og de skrev til Krag som nå var ambassadør i Brussel. Alle bilag fra ambassadøren i Kristiania ble vedlagt til Krag og forklarte nødvendigheten av at den norske regjering erklærte Ihlens formulering skriftlig, noe de hadde vanskeligheter med å gjøre. Derfor ba Udenrigsministeriet om så fyldige opplysninger som mulig fra Krag om hva Ihlens svar egentlig gikk ut på, og hvordan dette ”rettelig” burde forstås. Et forsøk på å legge svaret i munnen på Krag understreket Ministeriet at det var med nødvendighet (eo ipso) viktig å fastslå at alle tidligere bestemmelser gjeldende for de andre koloniene også skulle gjelde for hele Grønland.¹¹²

Ambassadør Krag svarte at han bekreftet møte med Ihlen 14.juli 1919 og repliserte at ”jeg har sikkert utført Ordren ved at oplæse Depechen for ham,” altså instruksene fra København, og viste til sin rapport av 22.juli hvor han ”sikkert har villet” at Ihlen hadde fått meddelelsen med Udenrigsministeriets ordlyd og at hans svar nettopp var svar på disse ord, og at Ihlen ikke tok forbehold av noe slag. Krag hadde oppfattet dette som et norsk ”carte blanche” for Grønland på samme måte som Danmark ga Norge angående Spitsbergen. Krag avsluttet imidlertid med sakens kanskje overraskende hovedpoeng. I den mottatt bilagsmasse fra

¹¹¹ DRA, UM-akter 1909-1945, H-8-44, 8.U.7a, brev 22.juli 1921

¹¹² DRA, UM-akter 1909-1945, H-8-44, 8.U.7a, brev 29.juli 1921

København fant Krag også kopi av Ihlens svar til utenriksminister Ræstad om utvidelse av det danske monopolet i Grønland hvorpå Krag kommenterte: ”er dette kun f.s.v. riktigt som dette Spørgsmaal aldeles ikke blev omtalt”

Krag forsvarte seg derfor med at det hadde vært mer korrekt at han hadde tatt et forbehold om at det utvidede området ble lagt under danske monopolbestemmelser, og som han kunne innrømme nå (i 1921). Dette svaret sparket jo i virkeligheten beina under den danske argumentasjonen om Ihlens erklæring. Det var derfor ikke underlig at svaret aldri ble lagt fram for norske myndigheter, eller kom fram under den fremtidige rettssaken i Haag. Dette satte saken i et helt nytt lys. Ihlen svarte egentlig på noe helt annet på grunn av dårlig formulering om forholdet fra dansk hold.¹¹³

Etter at kunngjøringen om dansk suverenitet ble offentliggjort 10.mai 1921 ble det utstedt en Bekjentgjørelse til alminnelig kunnskap. Der ble det henvist til Kongelig Anordning av 1776 at alle handels-, misjons- og fangststasjoner på både vest- og østkysten var underlagt den danske styrelse av Grønland. Deretter fulgte detaljerte bestemmelser om hva utenverdenen kunne foreta seg, eller i størst mulig grad *ikke* kunne foreta seg i grønlandske farvann.¹¹⁴ Detaljene og forskriften som var utferdiget av Grønlands Styrelse understreket at Danmark hadde den fulle suverenitet og monopolrettigheter over hele Grønland, også der norske fangstmenn hadde gått i land for pelsjakt på rev og bjørn i forbindelse med jakt på sel lenger ute langs kysten.

Ved å studere Anordningen av 1776 som den nye bestemmelsen direkte viste til, fantes lite belegg i denne for at hele Grønland kunne innlemmes i de danske koloniene uten videre. Anordningen viste utelukkende til bestemmelser om de bebodde stedene med dansk koloni-administrasjon. Det vil i hovedsak si en handelsstasjon for innhenting av grønlandske produkter ledet av en kjøpmann. Den gang bestemmelsen ble skrevet var østkysten helt ukjent for dansk administrasjon, likeså nordre del av Grønland, og koloniadministrasjonen var den gang sikker på at Grønland var landfast med Amerika. Problemet med dansk grønlandspolitikk og koloniseringen var at det merkantilistiske handelsmonopolet i stor grad også styrte suverenitetsprinsippene. Begge disse styringsprinsipper ble for Grønland behandlet i *en* kongelig anordning.

¹¹³ Ibid, brev 26.august 1921

¹¹⁴ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923:34

Loven, eller Anordningen av 1776 lå derfor til grunn for den danske Grønlandspolitikk, nemlig ”konservering av Grønland” i en kongelig bestemmelse av merkantilistisk art. Årsaken til dette var å beskytte den grønlandske befolkning, eskimoene mot såkalt europeisk påvirkning og danskene hadde således opphøyet seg selv til å være grønlandernes ”barnepike” med den ene hånden og utbyttere med den andre. Den Kongelige Grønlandske Handel som ble opprettet i 1774 som et genuint merkantilistisk foretak tok seg nok av grønlanderne, men utelukkende til egen og statskassens fordel. Denne politikken ble holdt i hevd helt fram til 1950, 160 år etter at alle andre privilegieforetak for lengst var nedlagt. Dette forholdet ble kritisert av danske Grønlandskjennere på 1920-1930 årene, men til liten nytte.¹¹⁵

Arnold Ræstad som hadde blitt utenriksminister i slutten av juni 1921 besvarte noten av 2. juli om kunngjøringen av suvereniteten i Grønland med et privatbrev til den danske ambassadøren. Der meddelte han at den norske regjering ikke ville ”anerkende en Udvidelse af dansk Suverænitet over Grønland som skulde medføre en tilsvarende Udvidelse af Monopolet til Skade for norske Interesser.”¹¹⁶ Ræstad skrev også i brevet at etter overveielser i regjeringen ville den etter ferien komme tilbake med en offisiell svarnote. Dette ble imidlertid ikke gjort før 2. november med samme innhold som hans omtalte brev. Noten ble offentliggjort som pressemelding til avisene uten den foreløpige store interesse for allmennheten.

Bare et par dager etter pressemeldingen av 10.mai fikk imidlertid utenriksdepartementet et nytt brev fra Aalesund Skipperforening der de meddelte at et dansk sjøfartsmeldingsblad hadde offentliggjort at det var innført sperring rundt hele Grønland og skip som nærmet seg dette farvannet ville bli oppbrakt med fare for konfiskering av fangst. Dette var i samsvar med de forskriftene som var utarbeidet av Grønlands Styrelse i forbindelse med Bekjentgjørelsen. Skipperforeningen klaget i brevet på at norske skip som tidligere fritt hadde kunnet trekke til land når været hadde blitt for hardt, nå kunne risikere å bli arrestert av danskene ifølge de nye bestemmelsene som også gjaldt Østgrønland. Departementet svarte Skipperforeningen at den norske regjering ikke hadde inngått noen traktat eller på annen måte akseptert bekjentgjørelsen av 10. mai som det danske innenriksministeriet hadde kunngjort med henvisning til Anordningen i 1776.

¹¹⁵ *Dansk Historie, bind 10*, Politikens Forlag, København 1964: 104/105.

¹¹⁶ *Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger*, København 1923: 16

Kunngjøringen gikk ut på at det var opprettet kolonier så vel på vest – som østkysten av Grønland som var innlemmet under den danske styrelse av Grønland med derpå følgende monopolbestemmelser. Bestemmelsene som omfattet hele Grønland skulle derimot ikke betraktes som bindende for norske skip som fangstet sel på Grønlands østkyst etter de norske betenkningene. Motsatt måtte det forstås av brevet fra Ræstad at bestemmelsene om seilingsforbud i nærheten av Grønlands vestkyst ble betraktet som gyldige slik forholdet hadde vært fram til da,¹¹⁷ selv om dette også ble betraktet av norske fiskere og sjøfolk som sterkt hemmende i deres virksomhet.

Samtidig som departementet korresponderte med Skipperforeningen kom et notat fra den norske ambassadøren i København med referat fra et møte i Udenrigsministeriet.¹¹⁸ Utenriksminister Harald Scavenius (V) hadde ifølge referatet uttrykt forundring og beklagelse over at den norske regjering hadde offentliggjort meningsforskjeller mellom de to land. Ministeren hadde uttalt at Danmarks søknad til andre makter om dansk suverenitet i hele Grønland egentlig ikke var nødvendig. Danmark mente å ha sine rettigheter grunnet på en lang og ubrutt besittelse av Grønland ved sivilt og vitenskapelig arbeid på hele iskontinentet. Dette var i og for seg korrekt, men på Østgrønland hadde det vært vitenskapelig undersøkelser fra flere land, og danske ekspedisjoner hadde også vært avhengig av norsk utstyr, mannskap og båter. Ministeriet mente for øvrig at bestemmelsene i forordningene fra 18.mars 1776 var tilstrekkelig hjemmel for dansk suverenitet over hele Grønland med den begrunnelse at ingen hadde protestert mot dette. Det var dog i beste fall bare inuitter som til denne tid hadde hatt tilhold på Østgrønland da farvannet ble betraktet som utilnærmelig med den tids båter.

Videre i samtalen hva forholdet til Norge angikk, hadde utenriksminister Scavenius uttrykt at Ih lens erklæring i 1919, hvis referat var arkivert i begge lands ministerier, var en tilstrekkelig erklæring. Den norske ambassadøren uttrykte likevel i sitt notat at det var besynderlig at oppgivelse av en hevdet rettighet skulle kunne bli avlyst med en muntlig uttalelse av denne karakter. Ih len hadde jo senere forklart at han ved sin erklæring ikke hadde ment eller gitt uttrykk for å anerkjenne det danske handelsmonopolet i Østgrønland til foretrengsel av den norske fangstaktiviteten i området. Det kom også fram i notatet til ambassadøren at han hadde forespurt hvorfor det hadde vært så viktig å få skriftlig bekreftelse på Ih lens erklæring da det i

¹¹⁷ Ibid: 39

¹¹⁸ RA, UD-arkiv, boks 5232, mappe 1

Ræstads brev av 20.juli 1921 også var antydnet at Norge ikke ubetinget ville bestride dansk suverenitet over hele Grønland.

Den norske regjeringen ville først og fremst avvise anerkjennelse av monopolets utvidelse, og samtidig hevde de nevnte fiske- og fangstrettighetene. Scavenius hadde imidlertid latt skinne igjennom at de hadde forventet en protest fra Norge slik at danskene allerede hadde forberedt instruksjoner til ambassadør Kruse i Kristiania om hvordan saken skulle forstås videre. Det viste seg imidlertid senere at grunnen til en forsering av dansk aktivitet for å få skriftlig aksept om Ihlen-erklæringen hadde sin bakgrunn i 200 års jubileet for Hans Egedes ilandstigning på Grønland i 1721. Dette skulle feires ved kong Christian X første og eneste reise til Grønland, og da mente danskene at alle formalia burde være i orden, noe som manglet fra norsk side da det ikke forelå noen skriftlig erkjennelse av Ihlens muntlige erklæring.¹¹⁹ I stedet hadde danskene sannsynligvis av mangel på tid vedtatt å bruke Ihlens klart ufullstendige og muntlige erklæring som et påskudd til å formalisere den manglende skriftlige bekreftelse fra Norge.

Dansk forsøk på oppklaring

Det var en lang og viktig note som ble overlevert til utenriksminister Ræstad 19.desember 1921 fra ambassadør Kruse der den danske regjeringen først og fremst ønsket å hevde sitt suverenitetskrav over Grønland, men også at Norge skulle kunne forsette sin næringsdrift uten tap begrunnet i danske regler. Den danske regjeringen uttalte først i noten at påberopelsen fra den norske regjeringen av norsk fangst- og fiskevirksomhet ved Grønland ikke kunne settes i relasjon med dansk suverenitet over hele Grønland som Danmark mente var etablert over svært lang tid, men mot monopolbestemmelsene. Danskene mente i noten at dansk suverenitet over Grønland ikke trengte noen ny anerkjennelse fra norsk side. Denne anerkjennelse ble fra dansk side påberopt for lengst å ha fått sitt uttrykk i en lang rekke internasjonale aktstykker og anordninger som var tilbrakt de interesserte stater, og som ikke hadde blitt utsatt for innsigelser. Regjeringen viste til fornyet bekreftelse fra en del land, deriblant Norge. Det ble her vist til Ihlens erklæring som ble meddelt uten å inneholde noen form for forbehold angående fiske og fangstrettigheter eller noen andre innvendinger. Den danske noten inneholdt også en uttalelse der det bl.a. var henvist til andre regjeringer om de danske politiske og økonomiske sider ved Grønland, og:

¹¹⁹ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 16.

Ved denne økonomiske Udstrækkelse sigtedes netop til en Udvidelse af de nævnte særlige Regler til at omfatte hele Grønland, omend det ogsaa her kun drejede sig om en fornyet Bekræftelse af den allerede bestaaende *Retstilstand* ¹²⁰ der forlængst havde fundet Udtryk i den danske Anordning af 18. Marts 1776 [...]"¹²¹

Dette var likevel i strid om hva ambassadør Krag tidligere hadde sagt til utenriksminister Ihlen i 1919 der det het "at erholde samtlige interesserede Magters Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland og at man er sindet at fremføre dette Spørgsmaal samtidig for den paageldende Kommission. (Spesialkommissjonen (ang. Spitsbergen) i Paris)". Det var jo blant annet dette utsagnet Ihlen hadde sagt seg enig i og ikke ville gjøre vanskeligheter med, kanskje som en motytelse mot at Danmark aksepterte norsk overherredømme på Spitsbergen. Når ambassadør Krag meldte tilbake i 1919, slik det sto i noten fra 19. desember 1921, var dette også klart i strid med ambassadør Kruses melding når: "Udenrigsminister Ihlen ikke tog noget Forbehold af nogen art, hverken med Hensyn til Monopol eller Fiskerirettigheter eller andet; var saadant sket, havde jeg naturligvis ogsaa berettet det i min Rapport." Spørsmålet var jo om Krag hadde omtalt eller i det minste antydnet at erklæringen også gjaldt de danske økonomiske interesser på Grønland. Mye tyder på at dette ikke ble nevnt slik Krag hadde innrømmet i 1921 på forespørsel fra Udenrigsministeriet.¹²² Den danske muntlige noten av juli 1919 til Ihlen omtalte i hovedsak spørsmålet rundt USA og de Vestindiske øyer og slutter med at

de Forenede Stater ikke vilde motsætte sig ("will not object to") at den danske regering utvider sine politiske og økonomiske interesser til hele Grønland. – Den danske regering stolte paa at den norske regering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning". "Jeg svarte at saken skulle bli overveiet."¹²³

Dette var ordrett hva den danske ambassadøren sa til Ihlen og som Ihlen besvarte under møte skrevet som referat. Den kjente erklæringen til Ihlen om at ingen vanskeligheter skulle tillegges ble skrevet på det samme referatarket en uke senere.¹²⁴ Ihlens muntlige svar ga ikke noe bud om å akseptere at ikke-koloniserte områder i Grønland skulle underkastes monopolbestemmelser da dette spørsmålet ikke var tatt opp i denne muntlige notevekslingen.

¹²⁰ Min kursivering

¹²¹ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40

¹²² Ref side 42 i min oppgave.

¹²³ RA: UD-boks 5232, Mappe II. [datert 14.7. Ih]

¹²⁴ Ibid

Danskenes krav om og senere aksepterte erklæring fra USA som det ble referert til, kunne like gjerne dreid seg om den delen av Nordgrønland som amerikanske oppdagere hadde bereist, f. eks. Robert Peary. Dette området hadde danskene vært redde for at USA skulle annektere, sett i forhold til Monroedoktrinen fra 1823 om intervensjon av europeiske stater i amerikansk område. Den danske ambassadøren fikk likevel meddelt den norske utenriksministeren i 1919 at Danmark ville betinge seg en overhøyhet på hele Grønland. Det var denne saken Ihlen og regjeringen egentlig aksepterte behandlingen av på Fredskongressen i Paris ved Spesialkommisjonen, men som aldri kom så langt. Slik den danske ambassadøren uttrykte seg, hadde Ihlen liten grunn til å kommentere, enda mindre grunn til å legge inn forbehold om en bestemmelse som Danmark og USA hadde blitt enig om, og som danskene i enda større frimodighet forutsatte at den norske regjeringen uten forbehold også skulle akseptere. Ihlen's erklæring om ikke å lage vanskeligheter ble samme dag sendt til de andre norske legasjonene i Europa og USA slik at de var kjent med den erklærte norske politikk.¹²⁵

Den danske regjeringen fortsatte ved sin ambassadør i noten av 19. desember 1921 å si rett ut at "Det er givet, at Udenrigsminister Ihlen ikke tog noget Forbehold af nogen Art [...og] at det er mig ufattelig, at den nuværende norske Regjering [...] nettop vil gøre Vanskeligheder stikk imod den af den daværende Udenrigsminister afgivne uforbeholdne Erklæring."¹²⁶ Dette syntes ut fra den muntlige noten til Krag i 1919 å være en dristig forutsetning. Det syntes som ambassadør Krag ikke fikk presentert godt nok innholdet i den generelle instruks fra det danske Utenriksministeriet, i sin muntlige note. Den muntlige noten var basert på en instruks som bl.a. ble overlevert til den danske ambassade i Paris. Der sto det i innledningen at: "Handel og Skibsfart paa Grønland er et statsmonopol som først i andre Række tager Hensyn til det økonomiske Udbytte, og Administrationens Bestræbelser gaar først og fremst ud paa at Tage Hensyn til Eskimoenes vel [...]"¹²⁷ Lenger ut i noten til Paris sto at med hensyn til danske følelser, og i eskimoenes interesse, var det ønskelig med dansk overhøyhet over hele Grønland for å tilstrebe deres omsorg. Det danske utenriksministeriet var altså ikke klar over at deres ambassadør i Kristiania var så opptatt av høyhetsretten at han rett og slett glemte å si noe om utvidelsen av monopolet. Følgelig hadde utenriksminister Ihlen ingen grunn til å protestere eller ta forbehold for en meddelelse som hans regjering sa seg enig i, hvorfor

¹²⁵ RA: UD-boks 5232, mappe II.

¹²⁶ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 39ff.

¹²⁷ RA: UD-boks 5232, Mappe II.

regjeringen heller ikke ville legge noen vanskeligheter til grunn i sitt svar, altså at saken skulle tas opp med Spesialkommisjonen for Spitsbergen..

I samme noten sier ambassadøren likevel

at norske Undersaattter maatte have drevet Fangst eller Fiskeri ved Grønland og tilmed paa Steder, hvor dette efter de hidtidige Regler slet ikke var forbudt, er paa ingen Maade i Strid med Danmarks Suverænitet over Grønland¹²⁸

Danskene hadde vært eksplisitt klar over at inntil 1916 hadde ikke Danmark hatt overhøyhet over andre deler av Grønland enn i de etablerte bosetninger, selv om to kolonier var etablert etter 1776, nemlig en i Nordvestgrønland og en i Østgrønland. Det var mangelen på suverenitet over det ytterligere ubebodde område som var grunnlaget for USA-erklæringen.

Selv om danskene prøvde å få sin suverenitetsrett tuftet på sin tolkning, la de likevel vekt på å bevare det gode forhold mellom Danmark og Norge. De tilbød også erstatningsordninger for tap som følge av monopolbestemmelsene og ba i denne sammenheng om så nøyaktige næringsoppgaver som mulig. Ambassadøren avsluttet noten med å si at Danmark vil nedsette en sakkyndig gruppe for å vurdere de norske kravene for å oppnå en tilfredsstillende ordning.

En vurdering av dette må etter mitt syn være at Danmark svært gjerne så at Norge ubetinget aksepterte dansk overherredømme over Grønland mot at monopolbestemmelsene og fiske- og fangstrettighetene ble gjort til gjenstand for drøftinger som det diplomatisk utvetydig blir uttalt at Norge ikke skulle komme dårlig ut av.

De næringsmessige interesser og monopolet

I 19.desembernoten hadde danskene ytterligere etablert et argument for å vedlikeholde monopolet og avsperringen av Grønland som bekjentgjort i melding av 10.mai 1921. Det var påstanden om vern av dyre- og fiskebestanden da utnyttelsen av disse ressurser ”der kan medføre en varig Forringelse deraf.” i tillegg til at det skulle ”opretholdes [Handelsforbud] i den indfødte Befolknings Interesse, og som normalt medfører et ikke ubetydelig Underskud for den danske Statskasse.” Dette argumentet høres noe underlig ut og må vel trolig bli å betrakte som selvmotsigende, for i samme setning fortelles at i det området Norge

¹²⁸ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40

viste sin interesse, hadde det ikke vært inuitter, og bare sporadisk, på over 100 år. Dette hadde den norske arkeologen Søren Richter med sin ekspedisjon i 1929-1931 også konstatert og la det til grunn i sin senere magistergradsavhandling.¹²⁹ Richter var for øvrig den eneste som hadde drevet humanistisk forskning i Østgrønland blant tallrike realfaglige forskere og ekspedisjoner fram til 1933. Danskene fant altså at innføring av de nye reglene ikke ville ha noen praktisk betydning da nordmennene ikke kunne drive handel med ikke-nærværende grønlendere, men understreket kravet om fredning. Dette skulle likevel ikke hindre at personer eller ”Interessentskaber,” danske eller utenlandske, kunne oppnå jakt- og fiskekonsesjoner på særlige vilkår slik det kom fram i noten. Dette hadde danskene også avgitt konsesjoner til for en brite på 1860-tallet med den forutsetningen at Østgrønland var dansk kolonialt område. Denne konsesjonen ble likevel annullert senere på grunn av uenighet blant britene.¹³⁰ Danskene hadde altså prøvd å disponere områder som folkerettslige ikke var deres.

Den danske regjering tok likevel forbehold om å stå ansvarlig for tapte inntekter slik en fredning kunne fortjene seg, men ville likevel av ”Billighedshensyn” råde bot for tap ved å gi erstatning i særlige tilfeller. Denne spesielle konsesjon til Norge ble det ikke lagt skjul på var for å opprettholde ” den allerstørste Vægt paa at bevare og fremme det bestaaende gode Forhold mellem Danmark og Norge.”¹³¹

Den lange og delvis motstridende noten av 19. desember med en viss imøtekommenhet mot norske fiskere og fangstmenn, skulle senere frambringe en større Stortingsproposisjon i Norge slik den danske regjering i realiteten ba om. Proposisjonen skulle bli opptakten til en ren nasjonalistisk holdning mot Danmarks suverenitet over Grønland og det norske forbeholdet. Norge hadde på dette tidspunktet løst seg fra det venstrenasjonalistiske og etter hvert konsoliderte samfunn slik det var før 1914. Fra 1920-årene hadde denne konsolideringen sluppet taket fordi venstrebevegelsens politiske hegemoni hadde mistet sin kraft, men til en viss grad ført videre av Johan L. Mowinckel(V).¹³² Norsk politikk fikk en dreining mer lik europeisk nasjonalisme allerede synliggjort i Tyskland fra 1890-årene.¹³³

¹²⁹ Den norske regjerings motinnlegg (for Haag-domstolen i 1932, første del, Oslo 1932: 93

¹³⁰ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 30/32.

¹³¹ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40.

¹³² Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920-1940*, Oslo 1996: 25ff.

¹³³ Ibid: 25.

Denne holdningen kom tydelig fram etter at den norske regjering sendte ut pressemeldingen i november 1921, og som den danske utenriksministeren beklaget var sendt ut. I denne pressemeldingen ble det fremhevet at den norske regjering ikke hadde anerkjent og heller ikke ønsket å anerkjenne en utvidelse av dansk suverenitet i Grønland. En slik anerkjennelse ble antatt å ville medføre en tilsvarende utvidelse av det danske monopolet til fortrengsel av norsk næringsdrift i de østgrønlandske farvann.¹³⁴ Senere, da Stortinget vedtok å sende en forhandlingsdelegasjon for å drøfte Grønlandssaken med Danmark fikk Stortinget støtte av over 500 resolusjoner fra hele landet som ønsket et norsk Grønland skrevet i en nasjonalistisk språkdrakt..

Den offentlige debatt

Etter at den norske pressemeldingen av november 1921 ble sendt ut, ble også danske aviser gjort kjent med saken som hittil bare var behandlet i regjeringkretser. Folketingsmedlemmer ble intervjuet og det kom tydelig fram i den danske finanslovdebatten at den pågående sak med Norge om det grønlandske høyhetsspørsmål ikke egnet seg til misstemning mellom de to land. Den norskvennlige folketingsmann Ove Rode(RV) ba utenriksministeren om en fremstilling av saken i Folketinget. Hele saken syntes å ha kommet overraskende på den danske pressen og hovedavisene uttrykte nok en noe irritert tone overfor Norge, men senere, før Østgrønlandstraktaten ble undertegnet, tok avisene en noe mer forsonlig holdning. Avisene hevdet ganske enstemmig dansk suverenitet over hele Grønland, men også med villighet til en berettiget beskyttelse av norsk fangst og fiske på Østgrønland i form av en lettelse på monopolbestemmelsene.¹³⁵

Utenriksminister Harald Scavenius tok imot oppfordringen fra Ove Rode og redegjorde for sin oppfatning av Grønlandssaken i forhold til Norge. Rode hadde som innenriksminister fem år tidligere, foreslått å få amerikanerne til å erklære dansk suverenitet over hele Grønland. Scavenius fortsatte med at

når man fra ansvarlig norsk side kommer til den anskuelse at den påbegynte polemikk de to land imellem har vart lenge nok, vil tidspunktet forhåpentligvis være kommet til fra norsk side å tilstille os et forslag om hvorledes Norge kan tenke sig at dets interesser kan beskyttes under de bestående forhold [...]. Så lenge jeg er dansk utenriksminister vil talen om nordisk samarbeid ikke være mundsveir som

¹³⁴ RA, UD-boks 5232,mappe II.

¹³⁵ RA, UD-boks 5232, mappe II, fra NorLeg 9.11.1921, sak 705

derav følger også at jeg ikke vil være med til å fortsette eller utdype en polemikk, der kun spiller tid og hindrer påbegynnelse av en saglig og fornuftig tankeutveksling.¹³⁶

Slik ble det referert fra Folketinget av den norske ambassaden og viste underforstått til den danske noten 19.desember til utenriksdepartementet i Kristiania, og bekreftet at utspill måtte komme fra Norge enten som et forhandlingsalternativ, eller helst som en suverenitets-erklæring med de lettelser Danmark kunne tilby som lovet. Utenriksministeren uttalte ganske klart at det gode naboskap skulle opprettholdes; fremdeles tolket som en ny-skandinavisme, må det antas.

Utenriksministeren presiserte senere overfor den norske ambassadøren at han personlig skulle prøve å få avsluttet pressediskusjonene da han ikke kunne se noen fordeler i disse, verken for Danmark eller Norge. Fra dansk side var jo saken best tjent med en diplomatisk diskresjon slik saken tidligere hadde blitt behandlet. Men han hadde nok ikke helt tatt innover seg at *en* ting var å døyve den danske pressen, noe ganske annet var at avisene i Norge syntes å ha kommet over en god sak som krevde en betydelig aktivitet. Den danske pressen lot seg heller ikke stanse. Blant årsakene til dette var at den konservative folketingsmannen grev Bent Holsten mente at utenriksministeren hadde vært altfor ettergivende overfor Norge, og forlangte hardere grep som han fikk de konservative avisene til å slå stort opp.

Dog kritiserte Bent Holsten Udenrigsministeriet i sin tale i Folketinget at Danmark hadde utlyst dansk overhøyhet i Grønland uten at Norge hadde fått anledning til skriftlig gjensvar på spørsmålet som følgelig hadde skapt bitterhet og misstemning mellom de to land. På den annen side kritiserte han Norge for ikke å anerkjenne Danmarks suverenitet i hele Grønland selv om dette innebar at det danske monopol ville ”flytte med.” Holsten pekte på og kritiserte at det fra dansk side skulle anerkjennes etablering av norsk næringsvirksomhet, særlig fiske og fangst, og kanskje ytterligere virksomhet utover det nordmennene hittil ubestridt hadde utøvet i grønlandske farvann, og ikke bare i sjøterritoriet. Han mente at dette i virkeligheten kunne bli et meget vidtgående krav som folkerettslig ble kalt en positiv servitutt.

Holsten viste til en artikkel i det norske ”Dagbladet” der han kunne sitere at ” det norske Udenrigsministerium har anmodet Handelsministeriet om at faa et Møde i stand mellem de Norske som har interesser paa Grønland, for at bringe[...] disse Interesser nærmere paa det

¹³⁶ RA, UD-boks 5232, mappe II, fra NorLeg, 12.11.1921

rene.” Holsten ville med dette påvise at en lemfeldig holdning til Norge ville få store og ubehagelige følger for Danmark. Han mente det var den danske regjeringens sak å gripe inn med avvisning av nordmennene, og senere eventuelt innrømme enkelte lettelser. Det Holsten egentlig var redd for var trolig at ved å gi konsesjoner til Norge, ville andre stater også bli fristet til å kreve det samme. Han skulle få rett i dette. I sitt innlegg avdekket Holsten også sin holdning med å si at det danskene møysommelig hadde forhandlet seg til med USA under salget av de vestindiske øyene, og som Danmark hadde satt sin ære i, var dog å kunne herske over deres eneste gjenværende koloni med å hevde Danmarks høyhetsrett ”uindskrænket og ubegrenset” over Grønland. Den konservative Bent Holsten talte her om en sterk og tradisjonell imperialisme, uten å nevne de konsesjoner regjeringen måtte innrømme grønlenderne og naturvernet.¹³⁷ Da hjalp det ikke om Ove Rode snakket pent for sine norske frender mot Folketingets medlemmer.

Det ble, imidlertid, referert i norske aviser at den liberale danske avisen ”Politiken” slo opp at norsk protest ikke kunne hindre dansk suverenitet i Grønland. Men avisen hevdet også at det legitime fiske ville kunne finne sted under dansk herredømme. Avisens betraktninger munnet ut i at ingen dansker ønsket å trå nordmennene for nær og at den norske befolkning kunne være beroliget for dette. Den danske regjering ønsket derimot å befeste sin politikk i Grønland med å arbeide til gagn for de innfødte og fremme av den felles etniske kultur, slik det ble skrevet i ”Politiken”.¹³⁸

Den tyske avisen Frankfurter Zeitung ble sitert i norske aviser og ga uttrykk for en langt sterkere kritikk overfor Danmark. Tyskerne mente å ha blitt bebudet at Grønland skulle ble åpnet for alminnelig kommunikasjon i forbindelse med koloniens 200-årsjubileum, men konstaterte at alt ble ved det gamle. Om grønlenderne ble det sagt at de ikke var modne for de europeiske kulturer, men ”en skulle tro at danskene hadde lyktes med dette etter 200 år.” Frankfurter Zeitung mente videre at danskene hadde dannet et livegenskap i Grønland ved at de selv gjorde krav på å kjøpe inn de grønlandske varer selv, og fortsetter avisen, ingen fikk adgang uten visum av ”statsøkonomiske grunner.” Avisen mente videre at ”i vår tid” var det viktig å kreve i alle kulturfolks interesse at handelssamkvemmet med Grønland var åpent og fritt.¹³⁹ Danmark sto dermed mellom dobbelt ild, selv om den tyske avisen nok var av langt

¹³⁷ Bent Holsten: *Østgrønland og dansk statskunst*, Eget forlag, Hellerup 1931: 6-11.

¹³⁸ RA, UD-boks 8203, presseklipp, *Søndmørsposten* 9.11.1921

¹³⁹ Ibid, *Den 17.mai* 7.11.1921

kraftigere kaliber enn en rekke norske bygdeblader. Men danskene sto stadig imot skytset fra begge sider.

Stormaktene tolker sine svar

Utenriksminister Ræstad hadde et møte med den britiske ambassadør Finley i Kristiania etter en mottatt rapport fra København hvor samtalen også hadde kommet inn på Grønland.¹⁴⁰ Finley fortalte at han ikke kunne finne noen meddelelse om at Storbritannia hadde anerkjent Danmarks suverenitetsutvidelse ved sin ambassade og spurte om hvem andre enn Norge som var interessert i saken. Han forhørte seg videre om Grønland tidligere hadde tilhørt Norge. Ræstad svarte at Grønland hadde vært en del av nordmenns fangstområde som hadde strukket seg fra Kvitsjøen i øst til grønlandske farvann i vest siden middelalderen og således tilhørt Norge som skattland, men at Grønland etter 1814 hadde forblitt ved Danmark. Finley spurte om Norge ville holde en "open door-policy" dersom landet oppnådde noen rettigheter i Grønland. Ræstad svarte bekræftende på dette fordi Norge ikke ønsket noen særstilling. Ræstad bekræftet som den tredje påfølgende utenriksminister overfor Finley at Norge ikke hadde noe å utsette på at Danmark fikk den formelle suverenitet i hele Grønland, men var ubetinget interessert i å opprettholde sine fiske- og fangstrettigheter i området. Ved Finley's spørsmål hadde Ræstad muligens håpet på en viss moralsk støtte fra Storbritannia, men britene forlangte følgelig de samme rettigheter av Danmark som Norge etter den kommende Østgrønlandstraktaten, og ga heller ingen støtte ved den senere folkerettssak i Haag, snarere tvert imot.

Etter at utenriksminister Ræstad hadde snakket med den britiske ambassadøren, ble det foretatt en forespørsel til det franske utenriksministerium om hvordan de hadde tolket den danske forespørsel i 1920 om "politisk og økonomisk interesse." Ambassadør Wedel Jarlsberg refererte da til direktøren i ministeriet at de hadde akseptert dansk suverenitet, men ville *aldri* ha anerkjent et dansk krav om monopol i Grønland og kunne heller ikke skjønne at USA hadde akseptert dette som "forlangte åpne dører over alt"¹⁴¹

Etter at Norge hadde undersøkt hva de andre signatarmaktene hadde svart på danskenes "Grønlandsinteresser" i 1920, fikk den norske ambassadøren i København ordre fra Kristiania

¹⁴⁰ RA, UD-boks 5232, mappe II, jnr 27839 17.11.21

¹⁴¹ RA, UD-boks 5233, mappe II

om å la den danske utenriksministeren bli konfrontert om maktenes tolkning av henvendelsen, og hvordan danskene hadde brukt dette. Særlig ble det forespurt om det danske utenriksministerium noen gang hadde besvart brevet fra Foreign Office i London,¹⁴² om henvendelsen ble akseptert eller avvist slik denne var formulert. Ambassadøren refererte til utenriksdepartementet om sin uttalelse til den danske utenriksministeren at ” den forbeholdne maate, hvorpaa Danmark i det hele tat hadde gaat frem med sine tidlige henvendelser til Norge i denne sak, ikke hadde kunnet gjøre noget godt indtryk.” Utenriksminister Scavenius nektet å besvare om de hadde godtatt eller avvist det britiske forbehold med begrunnelse at dette var totalt uten interesse for Norge. Imidlertid var Scavenius villig til å drøfte realitetene om de norske fiske- og fangstinteressene som han allerede hadde akseptert i noten av 19. desember året før. Men å diskutere Norges historiske eller andre teoretiske problemstillinger ønsket han ikke å innlate seg på.¹⁴³

Det gikk lang tid før den danske note av 19.desember 1921 skulle bli besvart. Den danske ambassadøren tillot seg så sent som 2.oktober året etter å minne om et svar. Samtidig stilte han seg undrende til at Norge allerede hadde plassert en kysttelegrafstasjon på Østgrønlandskysten for værmeldingstjeneste, og kunne således ikke erkjenne dette for berettiget uten at desember-noten var besvart. Årsaken til at denne radiomasten var plassert akkurat i Myggbukta på Østgrønland var sannsynligvis av meteorologiske grunner, men plasseringen kunne like fullt ha blitt etablert av politiske årsaker for å etablere en fremtidig base for rettshevdelse. På Spitsbergen var anlegg av trådløs radio, telegraf og posttjeneste samt en aktiv form for vitenskapelig arbeid en del av fornorskings-prosedyren for å få suverenitet over Spitsbergen. Polarforskeren Adolf Hoel mente dette kunne være en vei å gå langsetter for å vinne hevd i Grønland, slik det hadde blitt forsøkt i 1910-årene og framover på Spitsbergen, men riktignok ble det aldri etablert posttjeneste på Østgrønland slik det ble på Spitsbergen.¹⁴⁴ Offentlig posttjeneste ble det for øvrig aldri opprettet på Grønland før den amerikanske okkupasjonen i forbindelse med 2.Verdenskrig. Før det hadde all skriftlig kommunikasjon med omverdenen gått gjennom KGH i København på privatrettslig grunnlag.¹⁴⁵

¹⁴² ref.side 16-18 i min oppgave.

¹⁴³ RA, UD-boks 5233, mappe II

¹⁴⁴ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, den glemte polarpioneren*, 2008: 69/70

¹⁴⁵ Generell filatelistisk kunnskap gjennom kataloger og tidsskrifter.

Den danske ambassadøren i Kristiania uttalte at den norske regjering i likhet med hans egen ønsket mest mulig ro om Grønlandsspørsmålet og derfor var det ønskelig med den norske regjerings snarlige standpunkt i saken som da hadde trukket langt ut i tid. Han tilføyde også i noten at det var sett med tilfredshet i Danmark at den norske utenriksministeren offentlig hadde gått med på at Grønlandsspørsmålet måtte løses i ” Venskab og Forstaaelse.” Dette framtvang et håp om at den norske regjering erkjente berettigelsen av de danske synspunkter vedrørende Grønland, også når det gjaldt synet på den allerede provisorisk anlagte telegrafistasjon.¹⁴⁶

Den nyutnevnte utenriksminister Mowinckel (V) unnskyldte det sene svaret på noten av 19.desember med at Grønlandssaken som var begrunnet i de historiske og norske næringsinteresser, hadde fått Stortingets konstitusjonskomités årvåkenhet med å få saken utredet i en innstilling til Stortinget.¹⁴⁷ Utenriksministeren ventet den ferdige Stortingsproposisjon i januar 1923. Mowinckel kom allerede i sin svarnote inn på at danskenes indignasjon for værstasjonen ikke ville møte bifall fra Norge. Uten å foregripe de forestående forhandlinger mellom Danmark og Norge i Grønlandssaken, mente utenriksministeren, at intet var endret i norske borgeres håndfaste og ikke tidligere bestridte frie virksomhet i dette området.¹⁴⁸

Den danske ambassade i Kristiania sendte en mild protest med henvisning til plasseringen av vær- og telegrafstasjonen. Denne installasjonen ble fra dansk side sett på som et egnet skritt til å endre det fram til nå lagte grunnlag for de kommende forhandlinger. Ambassaden hadde dog med tilfredshet kunnet fastslå at den norske regjering ikke ytterligere ville foregripe forhandlingene, og at videre skritt ikke ville bli foretatt fra norsk side med et ønske om en tilfredsstillende avslutning av disse med tilslutning fra det norske Storting.¹⁴⁹

Direkte forhandlinger konstitueres

Etter notevekslingen om den norske radiostasjonen i påvente av konstitusjonskomiteens innstilling til Stortinget, ble det utvekslet ytterligere noter i begynnelsen av 1923. Innstillingen tok tydeligvis tid, og i mellomtiden ble et nytt lovforslag fremmet i Folketinget

¹⁴⁶ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 44.

¹⁴⁷ Etter hemmelige møter med utenriksministeren og innstilling nr. S. LXVI avgitt 3.juli 1923

¹⁴⁸ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 45/46

¹⁴⁹ Ibid: 45-46.

der Grønland skulle bli delt opp i fire landsdelsadministrasjoner, hvorav et for Østgrønland. Dette protesterte Norge på, men protesten ble tilbakevist med henvisning til lovens § 45 der ”[...]Østgrønland administreres efter [...] nærmere Bestemmelser,” med forsvar om at denne bestemmelsen ble medtatt nettopp for å kunne imøtekomme de norske næringsinteresser i området. Den norske ambassadøren i København argumenterte like fullt at den norske regjering ikke ville anerkjenne denne utviklingen fra dansk side. Regjeringen i Kristiania mente at dette spørsmålet var en del av forhandlingsprosessen i forbindelse med at Norge var det eneste land som hadde reelle interesser å ivareta.¹⁵⁰ Den danske utenriksminister C. M. Cold (V) avviste igjen de norske protestene og henviste til at Norge ennå ikke hadde besvart danskenes invitasjon av 19. desember 1921, og gjorde oppmerksom på at de seneste norske synspunktene kunne gjøre uønskede vanskeligheter, og viste selvsagt til Ih lens erklæring av 1919.¹⁵¹ Dette utviklet seg til ytterligere noter og det diplomatiske munnhuggeri mellom ambassadøren og den danske utenriksministeren vedvarte inntil juli 1923. Da meddelte den gjenutnevnte utenriksminister Michelet seg til den danske ambassadøren i Kristiania at konstitusjonskomiteen hadde avsluttet sitt arbeid og fremlagt innstilling til Stortinget med sin anbefaling der

Regjeringen anmodes om at indbyde den danske regjering til forhandlinger paa frit grunlag om Grønlandsspørgsmaalet ved særskilt opnævnte forhandlere fra begge lande.

De norske forhandlere opnævnes av regjeringen.

Resultatet av forhandlingerne forelægges Stortinget.¹⁵²

Michelet fant dog å understreke overfor den danske ambassadøren at det var en forutsetning ved igangsettelsen av slike forhandlinger ” der intet var præjudisert og intet opgitt eller forspilt” for noen av landene, og at begge måtte stå fritt dersom forhandlingene skulle bryte sammen. Den norske utenriksministeren kom med flere advarsler. Disse munnet ut i at både Danmark og Norge måtte avstå enhver foranstaltning som kunne foregripe noe overfor den annen part fra komiteens innstilling ble overlevert til ambassadøren. Det var ingen uoverensstemmelser om at forhandlingene kunne starte i København.¹⁵³ Ambassadøren svarte noen dager senere på noten og unnlot ikke å streife inn på danske krav ennå engang, men avsluttet noten med å ta imot oppfordringen om forhandlinger på fritt grunnlag. Han delte den

¹⁵⁰ Ibid: 47-49

¹⁵¹ Ibid: 49-52

¹⁵² Ibid: 53.

¹⁵³ Ibid: 54.

norske oppfattelsen om at det ville være beklagelig dersom ” to saa nær til hindanden knyttede Folk ikke gjennom indbyrdes Forhandlinger skulle kunne komme overens.”¹⁵⁴

Det skulle likevel vise seg å ikke bli så enkelt for den danske regjering å gjennomføre og få gehør for sine synspunkter på avtalen når en i ettertid skulle se de skarpe protestene som kom i Danmark, både innen den politiske arena så vel som i dansk presse. Norge på sin side skulle dog få et visst gjennomslag angående det næringslivsmessige forhold på Østgrønland. Partene hadde allerede på forhånd gitt antydning om at de var blitt enige om å være uenige. Var det tilstrekkelig for norske interesser?

Oppsummering

Etter at de andre maktene hadde mottatt og akseptert Danmarks henvendelse om politisk og økonomisk interesse i Grønland, fikk også Norge en lignende henvendelse. Denne besto imidlertid bare i å bekrefte skriftlig den muntlige noten til Ihlen i 1919. Regjeringen fikk aksept av utenrikskomiteen til å akseptere dansk suverenitet over Grønland.

Det ble videre fastslått at norske fiskere og fangsmenn hadde opparbeidet rettigheter på Østgrønland over mange år som derfor kunne risikere å bli utestengt av de revitaliserte monopolbestemmelsene fra 1921. Danmark proklamerte overhøyhet, men utenriksminister Ræstad offentliggjorde sin protest mot dette.

Den danske utenriksminister beklaget det norske utspillet og mente at overhøyheten var internasjonalt avklart, også av Norge. Utenriksministeren lot det imidlertid skinne igjennom at dersom en norsk protest skulle innfinne seg, lå et svar klart for et slikt tilfelle. Det kom også fram at den forserte suverenitetsforandringen skyldtes kongens reise til Grønland.

Danskene overleverte en lang note til Ræstad i desember 1921. Noten argumenterte for dansk suverenitet over hele Grønland samt danskenes fortolkning av Ihlens erklæring. Den danske utenriksministeren understreket den bestående ”Retstilstand” fra 1776 som for øvrig skulle bli en viktig term i den kommende rettssak i 1932.

¹⁵⁴ Ibid: 55.

For å opprettholde monopolet i Grønland fant danske myndigheter å etablere et miljøperspektiv på Østgrønland da det ikke fantes grunnlag for handel med eskimoene som et argument mot ulovlig landgang. På den annen side var danskene villig til å innrømme særvilkår for nordmenn.

Etter at det ble sendt ut en norsk pressemelding om Grønland, kom saken opp i Folketinget etter krav fra Ove Rode. Dette førte til en offentlig debatt i dansk presse der også tysk presse meldte seg på og kritiserte Danmark for monopolbestemmelsene.

Danskene etterlyste svar på sin note av desember 1921, men blir informert at Stortinget ville bli orientert om saken og en proposisjon var beregnet ferdig i 1923. Realiteten av Stortingsbehandlingen var opprettelse av en felles dansk-norsk kommisjon som skulle behandle forholdet mellom de to landene i forhold til Østgrønland.

Den store politiske debatten om Østgrønlandssaken kom i forbindelse med Østgrønlandstraktaten som etter lang tids forsinkelse endelig ble vedtatt. Denne prosessen vil jeg behandle i neste kapitel.

Kap. 4 Østgrønlandstraktaten 1923-1924

Jeg vil gjennom analysen i dette kapitlet vise hvor viktig kampen om Østgrønlandstraktaten i tiden 1923-1924 var om den omstridte delen av Grønland, og Danmarks påståtte hevd på sin suverenitet. I forhold til det norske kravet om ingenmannsland, vil følgende være et viktig kapittel i min behandling av stoffet om den danske suverenitetspretensjonen. Det som fulgte fram til 1930 årene var framtvinget av at overenskomsten fikk uheldige virkninger av en uklar traktat. Jeg vil forsøke å påvise ved dokumentasjon at Danmark ikke la fram alle relevante data i drøftelsene om traktaten som kunne underbygge Norges påstand om at Østgrønland virkelig var et ingenmannsland utenfor den danske kolonien Angmagssalik som var anlagt der på slutten av 1800-tallet.

Etter at den danske regjering hadde ventet i lang tid på svarnote om sitt tilbud på lettelser i Østgrønland etter forespørsel fra Norge, ble det fremlagt alternativer til forhandling om suverenitet over området. Jeg vil i dette kapitlet behandle og analysere de alternativene som Norge la fram som forhandlingsgrunnlag, men likevel ikke akseptert av Danmark. Forhandlingsklimaet måtte fornyes helt og det ble enighet til slutt om en ny bruks- og nytte-overenskomst som ga Norge tilgang til Østgrønland uten å komme i konflikt med de etablerte monopol- og avsperringsbestemmelsene. Danmark aksepterte denne løsningen for å opprettholde det gode forhold mellom de to land, men det skapte splid innad i Danmark. Norge sa seg fornøyd med det oppnådde resultat etter de nye prinsippene om å utelate det egentlige problemet, nemlig suverenitetskravene til hver av partene.

Blant Stortingets parlamentarikere var reaksjonene overveiende positive, og bare et lite mindretall var imot den fremforhandlede traktaten. Traktatteksten ble hovedsakelig akseptert i Danmark fordi den ikke inneholdt flere konsesjoner til Norge med henblikk på den ”gamle” historien under Norgesveldet i senmiddelalderen, og Danmarks ”tyveri” i 1814 enn da Norge mistet Grønland, Island og Færøyene. Det danske Venstre og Sosialdemokratiet sto sammen om en positiv løsning med Norge, mens Radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti var imot å ratifisere en traktat med Norge der suvereniteten ikke kom fram til Danmarks fordel. I Danmark var opposisjonen mot overenskomsten fordi den undergravde dansk påstand om suverenitet i Østgrønland. Utfordringen var om Danmark egentlig kunne påberope seg suverenitet så lenge Norge ikke undertegnet og var enig i dette

forholdet.

Danmark hadde ikke gjennomført okkupasjon av Østgrønland som kunne hevdes å være folkerettslig, derfor måtte Danmark ha erklæringer fra samtlige land med noen grad av interesse i området. Denne erklæringen fikk de ikke av Norge. Det utviklet seg til hissig avispolemikk både i Danmark og Norge i forbindelse traktaten mellom de to land. Jurister tok del i debatten og den norske folkerettslærde Frede Castberg foretok en grundig vurdering av de juridiske sider ved overenskomsten. Overenskomsten ble tross motstand fra begge land ratifisert av de danske og norske parlamenter sommeren 1924 etter at den var behandlet flere ganger i Danmark.

En overenskomst legges til grunn

Den 3. juli 1923 ble etter lang tids forarbeid av innstillingen som Grønlandsforhandlingene med Danmark skulle baseres på forelagt Stortinget fra konstitusjonskomiteen til behandling. Etter behandlingen og den endelige beslutning i Stortinget, ble innstillingen også overlevert til den danske ambassadør i Kristiania. Nok en gang ble det anmodet om dansk bekreftelse på å starte forhandlinger om Østgrønland. Den parlamentariske utredningen skulle legges til grunn som et svar på den danske note av 19. desember 1921. I denne noten besvarte Danmark den opprinnelige norske forespørsel om forhandlinger angående de danske avsperrings- og monopolbestemmelsene av Østgrønland. Svaret hadde den norske regjeringen forsinket nærmere halvannet år i påvente av komitéinnstillingen og Stortingets behandling. Sammen med denne innstillingen ble det også overlevert en note til den danske regjering der regjeringen på Stortingets vegne anmodet om at forhandlinger måtte bli iverksatt på fritt grunnlag. Dette innebar ifølge noten at inntil forhandlingene kom i gang skulle det ikke opptas noen meningsutvekslinger mellom de to regjeringene angående Grønland.

For øvrig kan det bemerkes at den kommende Østgrønlandssak var den første store sak av utenrikspolitisk karakter etter 1905 som Stortinget ville ha en tett og avgjørende oppfølging av. Innstillingen fra komiten fratok i sin konklusjon regjeringen det siste ord i saken. Stortinget skulle selv bestemme utfallet av overenskomsten uten bare å ratifisere en ferdig avtale – og slik syntes det å bli.

Den danske regjering meddelte gjennom sin ambassadør¹⁵⁵ at innstillingen var mottatt, men repliserte som forventet at de ikke uten videre aksepterte de påstander som komiteen hadde fremmet. På den annen side ytret den danske regjeringen at de som tidligere var villig til å finne en tilfredsstillende løsning mellom to så nær tilknyttede land. Imidlertid mente regjeringen at dersom man ikke kom fram til noen enighet, ville forholdene bli som tidligere med hvert sitt lands hevd på rett. Danskene hadde fram til da hevdet sin rett til hele Grønland i sin meddelelse av 1921 med bakgrunn i stormaktenes erklæringer, og Ih lens muntlige tilsagn og ytterligere referanse til anordningen av 1776¹⁵⁶. Dette ville danskene trolig videreføre i forhandlingene.

Det var Norge som måtte ta initiativ til å få fram en adekvat avtale om Østgrønland med Danmark. Norge hadde alt å vinne mens Danmark egentlig intet hadde å tape på Østgrønland. Danmark uttrykte med sikker vilje påstand om sin rettmessige suverenitet.

Den første debatten i Stortinget om Grønland kom så sent som i august 1922 i et lukket Stortingsmøte.¹⁵⁷ Inntil da hadde saken utelukkende vært behandlet i regjeringen med en rekke notevekslinger med Danmark. I Danmark hadde det også bare vært en orientering til Folketinget av utenriksministeren etter utfordring fra medlemmet Ove Rode.¹⁵⁸

Stortingets konstitusjonskomité behandlet i sin innstilling de sakene og den noteveksling som hadde foregått fra 1919 og fremover med de tiltak som danskene hadde tiltatt seg angående Østgrønland. Landsdelsordningen i Grønland som skulle være grunnlag for en ny Grønlandslov protesterte Norge imot. Komiteen understreket sin oppfatning av Ih lens erklæring som et enkelt svar på en dansk henvendelse. Erklæringen kunne overhodet ikke begrunnes som en folkerettslig forpliktelse overfor verken regjering eller Stortinget. Danskene hadde imidlertid i flere år prosedert på det stikk motsatte; at Ih lens erklæring nettopp hadde folkerettslig status. Regjeringen hadde funnet at den ikke alene kunne stå ansvarlig for meningsforskjellen mellom de to land og sendte en fyldig melding om det oppståtte til Stortinget sommeren 1922.¹⁵⁹ Stortinget så meget alvorlig på denne saken og utvidet også

¹⁵⁵ Dansk Udenrigsministerium 1923:Aktstykker vedr. Grønland: Svarnote fra den danske regjering 30.juli 1923: 54.

¹⁵⁶ Ref s. 28-30 i min oppgave.

¹⁵⁷ Stortingsarkivet 1997, CD-rom 01: Møte i Stortinget for lukkede dører, 2. aug 1922. Første store Grønlandsdebatt i Stortinget.

¹⁵⁸ Ref s. 54 i min oppgave.

¹⁵⁹ Stortingsarkivet 1997, CD-rom 01: St.Med.Nr. 30, 21.juli 1922

Konstitusjonskomiteen med flere medlemmer for å få en parlamentarisk bredde i saksbehandlingen i forhold til et samlet Storting.

I løpet av vinteren 1923 var det kommet over 500 resolusjoner fra norske lag, kommuner og sammenslutninger som komiteen ikke kunne desavuere etter at Grønlandsspørsmålet hadde blitt offentliggjort i pressen om Norges gamle rett til iskontinentet. Det ble derfor skrevet inn en avhandling¹⁶⁰ om norsk historie i komitéinnstillingen som i vesentlig grad skulle komme til å farge saksbehandlingen og det endelige resultat av Norges forhold til Danmark og Grønland.

Den viktigste føringen konstitusjonskomiteen ga til regjeringen og den utvalgte delegasjon¹⁶¹ var at ”intet præjudiceret og intet opgit eller forspildt for noget av landene, likesom hvert land senere maa staa helt frit om forhandlingerne ikke fører frem” skulle være det førende prinsipp i forhandlingene. Dette betydde at dersom forhandlingene falt i fisk ville konstitusjonskomiteen og eventuelt Stortinget ta del i den videre saksbehandling og gi ”uttalelse angaaende den fremgangsmåte som da skal følges.”¹⁶² Stortinget anså denne saken å være av en helt ekstraordinær prinsipiell karakter som det ble lagt stor prestisje i å komme ut av med et vennskapelig forhold til Danmark, men likevel få fremmet de norske merknader til det danske syn på sin suverenitet over Grønland.

Forhandlingsalternativene

Det var gitt en konfidensiell melding til Stortinget om den praktiske løsning på det dansk-norske problemet. Komiteen antydte forskjellige modeller hvorav en internasjonal avgjørelse var mest sentral. De antatt to aktuelle alternativene til behandling var dermed

”Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleie” også kalt Folkerettsdomstolen i Haag etter at Folkeforbundet hadde opprettet denne i 1920 som både Danmark og Norge hadde ratifisert. Det andre alternativet var den inngåtte Voldgiftskonvensjonen av 1908 mellom de to land, men den hadde det unntak at dersom tvister dreide seg om et av landenes integritet, så var denne konvensjonen utelukket. Danmark påberopte seg denne særbestemmelsen da de mente

¹⁶⁰ Det ble ikke eksplisitt nevnt i innstillingen hvem som skrev denne utredningen, men det er rimelig å anta at det var delvis kopiert fra førstearkivar i Riksarkivet Cristopher Brinchman som hadde skrevet en lang utredning om feltet i Geografisk Selskabs Aarbok 1919-1921: 89-217. Professor Mikael H. Lie hadde også skrevet en utredning om saken for Stortinget, men den hadde fått et dårlig omdømme. (teksten er ikke lenger tilgjengelig).

¹⁶¹ Fra Norge var delegatene: Johan L. Mowinckel, formann, Carl J. Hambro, Kristian Høgset og Halvdan Koht. Fra Danmark var delegatene J.C. Christensen, formann, Thorvald Stauning, Otto Reedz-Thott og J. Hassing Jrgensen.

¹⁶² Stortingsforhandlingene 1923, bind 6, *Indst. S. LXVI*.

at Grønland var *integrert*(sic!) i det danske rike. Den internasjonale rettspleien syntes derfor å være Folkerettsdomstolen i Haag.

Etter komiteens vurdering hadde Folkerettsdomstolen myndighet til å avgjøre om Danmark hadde suverenitet over hele Grønland, og om Danmark etter folkeretten hadde myndighet til å opprettholde monopolordningen som kunne skade norske interesser innenfor Østgrønland. Ut fra denne problemstillingen var det klart at dersom Danmark fikk suvereniteten på hele Grønland så ville den danske monopolretten følge av dette. Dersom Danmark skulle bli fradømt retten til suverenitet over Østgrønland, ville også monopolretten falle.

Konstitusjonskomiteen la likevel til grunn en farlig og uetterrettelig forutsetning og mente at en domstolsavgjørelse også kunne ”svække Norges stilling til den gamle norske koloni,” nemlig Vestgrønland.¹⁶³ Grunnen til at komiteen lot seg lokke til en slik bemerkning, syntes å ligge i den forutsetning, selv om den var svak, at Folkerettsdomstolen muligens også hadde kompetanse til å omfatte spørsmålet om Danmark hadde suvereniteten over det allerede koloniserte Grønland, og i hvilken utstrekning Danmark etter folkeretten kunne opprettholde monopolet til skade for norske interesser over hele Grønland. Dette var en ren provokasjon mot Danmark da Vestgrønland allerede i folkerettsmessig forstand tilhørte Danmark (- Norge) allerede fra 1720-tallet. Grunnen til denne holdningen i konstitusjonskomiteen var den voksende nasjonalisme og ishavsinteresse i Norge samt den betydelige resolusjonsaksjonen fra hele landet som hadde strømmet inn til Stortinget, og som krevde at hele Grønland måtte tas tilbake til Norge. Komiteen mente likevel at en snarlig avgjørelse i motsetningene mellom de to land ville være en fordel i stedet for å utsette avklaringen. Dersom Norge søkte en internasjonal avgjørelse utelukkende i spørsmålet om retten til det ikke- koloniserte Grønland fordi rettsreglene var få og uklare på dette området, kunne Norge tilsvarende bli felt på denne påstanden om rett til hele Grønland.¹⁶⁴ Denne avklaringen kom ti år senere til Norges ugunst fordi de kommende forhandlingene ikke tilsa noen prinsipiell avgjørelse mellom partene.¹⁶⁵

Resultatet av komitébehandlingen ble at regjeringen utnevnte en delegasjon på 4 medlemmer som reiste til København høsten 1923 for å starte forhandlingene. Med seg fikk komiteen en instruks som de måtte eller burde forholde seg til. Det første og viktigste forbeholdet var at

¹⁶³ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Oslo 1997, Dokumenter 1923.; *Till. til Indst. S.LXVI*:4.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid : 1ff.

dansk suverenitet over Østgrønland ikke måtte anerkjennes.¹⁶⁶ Videre i instruksene het det at delegasjonen måtte fremheve Norges historiske forhold til Grønland, likeså Kieltraktaten vedrørende de norske skattlandene så vel statsrettslig som folkerettslig var ugyldig og uforbindende for Norge. Det ble også lagt brett på at hele den ikke- koloniserte del av Grønland måtte bli betraktet som "terra nullius," altså et ingenmannsland som dekket mer enn Østgrønland, fordi landet ikke hadde vært gjenstand for effektiv okkupasjon etter folkeretten. De imøtekommende erklæringer fra stormaktene skulle heller ikke være bindende for Norge like lite som Ihlens erklæring etter norsk fortolkning ikke innebar noen folkerettslig forpliktelse. Helt til slutt i instruksene kom det saken egentlig forholdt seg til, og det var å fremme de økonomiske interesser for norske næringsdrivende i Østgrønland og havet utenfor. Det ble også bedt i instruksene om at monopolsystemet i Grønland ble gjort til gjenstand for drøftelse, særlig det som angikk norsk næringsliv og fiskeri på Vestgrønland.¹⁶⁷

Forhandlingene kommer i gang

Når en ser på kravene fra norsk side var det ikke til å undres over at den danske delegasjon hadde store vanskeligheter med å akseptere dette utgangspunktet i forhandlingene. Det saken egentlig dreide seg om var jo at norske næringsinteresser ikke skulle bli skadelidende på Grønland, og dette hadde danskene allerede i noten av 19. desember 1921 ytret muligheter for å kunne bli innrømmet.

Etter en innledende drøfting om de historiske forhold ble de tre hovedpunktene bestemt av konstitusjonskomiteen, satt opp til ytterligere drøfting, nemlig

1. Norsk suverenitet over Østgrønland,
2. Dansk suverenitet over Østgrønland
3. Østgrønland som "terra nullius"

Fra dansk side ble det hevdet at diskusjonen "tapte adskillig av sin interesse" da partene var motstridende prinsipielt uenig i alle tre alternativene. Likevel ble disse motsetningene hvileløst diskutert i 12 møter som med nødvendighet måtte ende i fortsatt uenighet.

Fra norsk side ble det sterkt framholdt at det prinsipielt rette ville være at Østgrønland skulle underlegges norsk suverenitet sett fra historiske og nasjonale tradisjoner. Den norske

¹⁶⁶ Ibid, St.med. nr 39, bilag 4, delegasjonens beretning: 6

¹⁶⁷ Ibid: 6-7

delegasjonen hevdet at Norge ville føre en åpen politikk som ikke hindret andre å iverksette næringsvirksomhet. Dette var et klart element fra Svalbardtraktaten som Norge hadde måttet inngå med de andre signatarmaktene.¹⁶⁸ Delegasjonen poengterte at med en dansk aksept på dette, følte Norge at Danmark tok et første skritt til ”å gjøre gammel urett god igjen”. Delegasjonen klargjorde ikke spesifikt hva som lå latent i dette utsagnet og hvordan dette skulle tolkes, men i ettertid er det nærliggende å trekke inn Nicolai Wergelands skrifter om ”Danmarks politiske forbrytelser i Norge”¹⁶⁹ som en nasjonalistisk faktor sammen med Kieltraktaten fra 1814 som nevnt. Av nasjonalistiske grunner ble alle momenter på dette subjektive og ubegrunnede planet trukket fram i forhandlingsstarten med danskene.

Den danske delegasjonen parerte de norske kravene og påstandene med å hevde at de ikke ønsket å gå tilbake på anerkjennelsen fra de andre landene hvis ikke Norge beviste at dansk suverenitet over området ville legge hindringer i veien for norske interesser, og norske interesser hadde aldri blitt stanset av danskene i Østgrønland. Kunne ikke dette bevises måtte den faktiske ordning fortsette. Danskene ønsket ikke å frasi seg sin fortolkede suverenitet på Østgrønland verken til Norge eller som et ”terra nullius.” Den norske delegasjonen på sin side parerte dette med at det var ingen *endring* av suvereniteten fordi Danmark hadde ingen folkerettslig suverenitet over området så lenge Norge med sine derværende interesser ikke hadde akseptert dette.¹⁷⁰

Alternativet om dansk suverenitet over Østgrønland skulle etter programmet drøftes, men den norske delegasjonen fant at dette ville bli like vanskelig å akseptere som det motsatte forhold for danskene. Delegasjonene fant at diskusjonene ville bli vanskelige da bare deres eget forslag til løsning var det eneste akseptable. Det eneste danskene ville gå med på å drøfte var forholdet fiske og fangst. Danskene mente at den norske fangsten hadde begynt på 1890-tallet. Den norske delegasjonen imøtegikk dette og hevdet at fangst hadde begynt allerede på 1600-tallet, da i hele ”Nordhavet” fra Kvitsjøen til Vestisen utenfor Østgrønland ble betraktet som norsk interessefelt. Norske skuter skulle ha vært til stede ved de grønlandske kyster fra den tid, men dette kunne synes være noe overdrevet. Briter og hollendere hadde vært aktive langs begge de grønlandske kyster på 1600 og 1700-tallet. Det sannsynlige var at nordmennene med sin noe mindre tilstedeværelse var de eneste som hadde holdt fangstaktiviteten levende til

¹⁶⁸ Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920-1940*.

¹⁶⁹ Nicolai Wergelands bok som ble utgitt anonymt i 1815.

¹⁷⁰ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Oslo 1997, Dokumenter 1923, St.med. 39: 12/13

de *effektivt* gjenopprettet fangsten sent på 1800-tallet langs Østgrønlandskysten. Norske fangstfolk var muligens de eneste som kunne og ville fortsette denne driften, slik det også ble hevdet av den amerikanske ambassadør Egan i København allerede i 1910.¹⁷¹

Den danske delegasjonen følte likevel at den måtte innrømme noe, og ba om å få fornyet tillitt fra regjeringen i København og instruks til å fortsette forhandlingene. Den danske regjering foreslo at kunngjøringen av 10.mai 1921¹⁷² som proklamerte de danske monopolbestemmelsene over hele Grønland, kunne unntas for Østgrønland med unntak av den allerede etablerte og den planlagte handelskolonien og eskimobosettingen (Scoresbysund) dersom Norge aksepterte dansk suverenitet. Mange danske politikere understreket at 10.mai-vedtaket var sterkt beklagelig da den ferdigbehandlede overenskomsten ble behandlet i Folketinget. Sosialdemokratenes parlamentariske fører, forhandlingsdelegat og senere statsminister Thorvald Stauning¹⁷³ kommenterte dette spørsmålet, og var innstilt på å vise seg ”kulant”¹⁷⁴ med hensyn på den uheldige bekjentgjørelsen. Denne kunngjøringen hadde brakt de norske fiske- og fangstrettigheter i fare ved Østgrønlandskysten i et område der danskene ikke hadde knyttet til seg noen interesser, og sannsynligvis heller ikke ville gjøre det i overskuelig fremtid.

Bekjentgjørelsen om avsperring og fortsatt monopolhandel i hele Grønland av 10.mai 1921 ble også sterkt kritisert av Landstinget.¹⁷⁵ En årsak til denne bekjentgjørelsen var trolig basert på et visst overmot hos den danske regjeringen etter at Danmark hadde fått tilbake den mest danskspråklige delen av Slesvig fra Tyskland etter folkeavstemning i forbindelse med Versaillesfreden i 1920. Den danske regjering hadde slik saken ble framstilt ikke tatt til etterretning at Norge ikke hadde svart skriftlig på henvendelsen om dansk overherredømme i hele Grønland. Regjeringen unnskyldte seg med at den ikke hadde kontroll over det halvoffisielle meldingsblad der kunngjøringen om avsperringen var annonsert, noe som ble sterkt beklaget. Men denne uoppmerksomheten skulle få betydelige konsekvenser på kort og lang sikt det neste tiåret.

¹⁷¹ Ref side 17 i min oppgave.

¹⁷² Ref side 34 i min oppgave.

¹⁷³ Henning Grelle, *Thorvald Stauning, en biografi*, København 2008. Biografien inneholder intet om de første traktatforhandlingene, men mer om Haagrettssaken.

¹⁷⁴ imøtekommande

¹⁷⁵ DRA, UM 1909-1945, 8- Mappe7b/U17b: *Referat fra hemmelig møte i Landstinget 26.juni 1924*. Landstinget var Rigsdagens ”overhus” sammen med det større Folketinget.

Det ble uttrykt skuffelse fra norsk side over hvor lite danskene var villig til å innrømme nordmennenes fri virksomhet i et område ”helt uten annen aktivitet enn fra ville dyr.”¹⁷⁶ Den danske delegasjonen på sin side mente at opphevelsene av 10.mai-kunngjøringen for Østgrønland var et positivt forslag som nok ville møte motstand i Danmark selv om de opprinnelige sperringene utelukkende ble sagt å være ment som beskyttelse for eskimoene. Denne problemstillingen ble omtalt og behandlet senere i Folketinget.¹⁷⁷ Bakgrunnen for denne oppfatningen om eskimoene kan tenkes å komme fra nobelprisvinneren og forfatteren Johannes V. Jensen.¹⁷⁸ Jensen erkjente i 1912 fullt ut i sine dikt at Rudyard Kiplings berømte tekst om ” The white mans’s burden,” var et nærliggende prinsipp opptatt i Grønland av danske kolonistyre i nær 200 år. Slik sett var dette ikke noe prinsipielt nytt. Dette nærmest imperialistiske forholdet ble også nevnt i Folketinget i 1905 av senere statsminister Zahle.

Den danske delegasjonen understreket at det endelige målet med Grønlandsmonopolet var å utvikle eskimoene for eget selvstyre, men som i Folketinget ble anslått til ytterligere å ta flere generasjoner. Dette spørsmålet ble tatt bredt opp i Folketingsforhandlingene i forbindelse med Østgrønlandstraktaten som et grunnleggende argument for dansk suverenitet over hele Grønland. En delegasjon danske Riksdagsmenn hadde ved sin reise til Grønland sommeren 1923 enstemmig kommet fram til at opphevelse av monopolet ikke kunne iverksettes på kort sikt. Til det var eskimoene ennå for lite utviklet etter dansk målestokk. Den norske delegasjonen ville på sin side gjøre det som ble ansett nødvendig for å beskytte og tilgodese alle berettigede hensyn til fordel for de innfødte.¹⁷⁹

Da det ble klart i forhandlingene at ingen av partene ville kunne slutte seg til den andres forslag, var det ”terra nullius” alternativet som sto igjen. Dette alternativet kunne heller ikke Danmark slutte seg til fordi det ville medføre vanskeligheter med de makter som allerede hadde akseptert dansk ”politisk og økonomisk” herredømme over hele Grønland. Den norske delegasjonen uttrykte en viss forståelse for at dette rent overfladisk kunne synes å tilkjenne et dansk tilbaketog overfor signatarmaktene. Delegasjonen brukte likevel muligheten til å fremheve at en slik henvendelse fra Danmark ville være et tegn på høy kultur og levende forståelse for folkeretten, og henviste til oppgjøret i 1905 mellom Sverige og Norge der de andre maktene mente at de to landene måtte bli enige seg imellom uten internasjonal

¹⁷⁶ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, ref St.Med nr. 39:14

¹⁷⁷ Det vises til Folketingsforhandlingene behandlet nedenfor s. 14-15.

¹⁷⁸ Bent H. Jeppesen, *Johannes V. Jensen*, København 1984: 1

¹⁷⁹ Ref note 16: 13/18

mellomkomst.¹⁸⁰ Hvorfor den norske delegasjonen uttrykte seg på denne måten synes å være noe uklart i forholdet mellom Norge-Sverige og Norge- Danmark- Grønland. Stormaktene hadde allerede skriftlig akseptert dansk ”politisk og økonomisk” overherredømme over Grønland, og på den måten var signatarmaktene allerede involvert i saken, hva de ikke var på samme måte i 1905 mellom Norge og Sverige.

Første etappe i Grønlandsforhandlingene endte uten noen avklaringer, men i ettertid synes det klart at Norge hadde tatt det første risset til den endelige overenskomst med Danmark. Forslaget var en praktisk løsning på konflikten uten å trekke inn suverenitetsprinsippet til partene som det likevel ikke kunne bli enighet om i første omgang slik saken sto.

På slutten av den felles konferansen i København hadde begge partene innvendinger mot den andre selv om de hadde nærmet seg hverandre. Delegasjonene fant at de likevel måtte gå til sine respektive regjeringer for å utrede om drøftelsene skulle fortsette. Konferansen endte med at det ble sendt ut en pressemelding om forhandlingene der ” begge sider har gjort rede for sine synspunkter, og søkt å orientere seg.”¹⁸¹ De to delegasjonene avsluttet sesjonen med å avgi beretninger om forhandlingene til sine respektive regjeringer som senere traff beslutninger om å fortsette drøftelsene. Stortingets konstitusjonskomité innstilte for Stortinget etter regjeringens proposisjon at forhandlingene burde fortsette. Komiteen antydte likevel at suverenitetsspørsmålet måtte bli prøvd av Folkerettsdomstolen i Haag før videre forhandlinger, men dette ble ikke gjennomført.¹⁸²

Møtene mellom delegasjonene startet igjen i januar 1924 med å fremlegge det siste norske utkastet fra Københavnmøtene. Det ble foreslått å drøfte de reelle interessene til partene uten å berøre det enkelte lands suverenitetsprinsipper. Partene la til sist fram sine forslag til redaksjon om en overenskomst som etter en rekke møter hadde fått sin endelige form og innhold. Fordi teksten i overenskomsten ikke kunne inneholde det folkerettslige forhold mellom de to land på grunn av uenigheten om definisjonen av Østgrønlands status, ble det utarbeidet egne noter som ble utvekslet mellom partene som bekreftet uenigheten. Overenskomsten inneholdt til slutt ni artikler som skulle regulere den norske aktiviteten på

¹⁸⁰ Ibid: 17.

¹⁸¹ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, St.Med nr 39: 24.

¹⁸²:Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, ref St.Med nr. 39: 20 og hemmelig inst. S.A. 24.nov. 1923.

Østgrønland uten at partenes navn ble nevnt for å hindre at partene på hver sin side kunne hevde rettigheter bedre enn den andre.

Forhandlingene slutføres

Forhandlingene ble sluttført i Kristiania 28.januar 1924 etter en lang prosess helt fra høsten 1922 der både næringsinteressene til norske fangstmenn og ikke minst norske suverenitetsspørsmål hadde blitt drøftet i flere parlamentariske omganger. Danskene var mer enn villige til å drøfte berettigede næringsinteresser, men i suverenitetsspørsmålet lot de seg ikke rikke. Forhandlingene i Kristiania endte med at det ble foreslått en overenskomst som ble redigert flere ganger før partene var enig om en næringsmessig avtale der grønlendernes forhold også var inntatt. Da hadde kravet om rettigheter på Vestgrønland blitt borte slik regjeringen hadde gitt instruks om. Egentlig var dette Stortingets opprinnelige ønske, men innenfor konstitusjonskomiteens fullmakt behøvde ikke forholdet til Vestgrønland berøres.

Utenriksministeren understreket i sitt foredrag til Stortinget at Norge hadde næringsmessige interesser i Vestgrønland og ønsket bedre tilgang i dette område. Dette område hadde dog en helt annen status enn det nærmest ubebodde og så langt næringsfattige Østgrønland som ble besøkt av norske fangstfolk. I tillegg til selve overenskomsten som i hovedsak ble slik den norske delegasjonen etter kraftig revisjon hadde foreslått, var det i tillegg utvekslet noter som godtgjorde landenes prinsipielle oppfatninger om suvereniteten over Østgrønland. Det ble tilslutt i overenskomsten bestemt at den skulle være gyldig i 20 år med oppsigelse innenfor det attende år og at overenskomsten med tillegg skulle registreres hos Folkeforbundet i Geneve.¹⁸³

I hovedsak bestod overenskomsten i å definere Østgrønlands geografisk beliggende og oppheve klausulen om avsperringsreglene fra 1921 for dette området. Deretter fulgte en artikkel om å forhindre hensynsløs utryddelse av sjeldne og verneverdige dyrearter som var en av de få bestemmelsene danskene kunne bestemme ensidig i Østgrønland, og som ville gjelde alle tilstedeværende personer og selskaper. Det kan legges til at Stortinget vedtok en lov om at Kongen skulle gi nærmere bestemmelser om jakt, fiske og bevarelse av sjeldne dyrearter overensstemmende med bestemmelse i Østgrønlandstraktaten av 10.juli 1924. Brudd på denne

¹⁸³Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD. Hemmelig St.Med. nr. 5, 8.februar 1924 som også ble utferdiget som åpen St. Prop. Nr. 30 av samme dato.

forskriften ville medføre straff med bøter eller fengsel opp til tre måneder.¹⁸⁴ Dette var den eneste norske loven som ble bestemt fra Norge fram til 1933. Fjerde artikkel var en viktig bestemmelse som nordmennene var svært tilfreds med. Her ble det bestemt at terreng som ble tatt i besittelse kunne innrettes og bebygges til bosted for personer og opprettelse av selskaper. Terrenget kunne også på annen måte *tas i bruk* under forutsetning at området ikke allerede var opptatt og besatt av andre. Her ble det fastslått at besitteren måtte holde området i hevd ved beboelse eller annen aktivitet kontinuerlig i fem år i trekk, eller tape bruksretten. Dette ble betraktet som servitutt, slik Bent Holstein tidligere hadde beklaget.¹⁸⁵ Denne bruksretten var opparbeidet over tid og var avtalt gyldig uansett om en tok til kunnskap for dansk påstand om suverenitet eller norsk påstand om ingenmannsland.

Den norske delegasjon betraktet bestemmelsen om etablering og bruk bare av enkeltpersoner og selskaper som en sikkerhet for at verken den danske, norske regjering eller annen statlig virksomhet uten enighet kunne okkupere det definerte området uten å komme i konflikt med overenskomsten. Denne bestemmelsen var det viktigste punktet ved hele foranstaltningen som syntes å imøtekomme de norske nasjonalistiske følelser til en viss utstrekning. Den norske delegasjonen eller andre ansvarlige politikere i Norge kunne på dette tidspunktet ikke tenke seg muligheten for at det nettopp var Norge som skulle gå til okkupasjon av det forhandlede området.

På den annen side var det en bestemmelse i overenskomsten om å beskytte inuittene ”mot europeisk påvirkning” som kunne hindre deres levekår i forbindelse med planlagte og fremtidige koloniseringer i Østgrønland. Dette var en bestemmelse som danske parlamentarikere la mye vekt på og som var det politiske hovedargumentet for avsperringen av Grønland. Spørsmålet var om KGH og parlamentarikerne hadde samme mål for beskyttelse av eskimoene. Det var ikke åpenbart pga parlamentarikerens lite kjennskap til Grønland som kom klart til syne i de senere Folketingsforhandlingene om overenskomsten. En annen viktig bestemmelse var dersom meningsforskjeller og fortolkningsvanskeligheter skulle oppstå i forståelsen av overenskomsten, skulle dette avgjøres med bindende virkning i folkerettsdomstolen i Haag. Til slutt ble det avtalt at overenskomsten skulle ha en gyldighet på 20 år med mindre den ble oppsagt etter 18 år.

¹⁸⁴ Stortingsforhandlingene 1925, bind 7, OTprp nr 27, Inst O nr. 34 og besl O.nr. 35, 2.april 1925: 37/38. Dette skulle bli den eneste lovparagrafen Norge fikk vedtatt under hele Østgrønlandsperioden fram til voldgiftssaken i Haag 1933.

¹⁸⁵ Ref side 55 i min oppgave.

Den danske delegasjonen oppfattet likevel overenskomsten nærmest som en heftelse på dansk eiendom slik de oppfattet at Norge hadde trengt seg inn på Østgrønland. Paradoksalt nok hadde Norge bare noen få år tidligere klart å kvitte seg med flere servitutter på eget landområde og slik redusert russiske og svenske rettigheter. I tillegg hadde Norge fått suverenitetskravet innfridd for Spitsbergen(Svalbard). Dette hadde muligens til sammen gitt både Norge og Danmark en viss arroganse om krav i Østgrønland som fra dansk side kunne skyldes den lille seieren om Slesvig etter Versaillesfreden i 1920, og overførte den implisitt til også å gjelde for hele Grønland.

Den danske delegasjonslederen, venstrelederen J.C.Christensen, mente imidlertid at overenskomsten om Østgrønland var nødvendig for å opprettholde det gode forholdet til Norge. Han ble i ettertid skarpt kritisert for dette, særlig fra den konservative delen av Folketinget i København.¹⁸⁶

I de etterfølgende notevekslingene mellom de to regjeringene kom imidlertid partenes klare motsetninger fram i dagen, tilsynelatende som et middel for å hindre konflikter og styrke de vennskapelige bånd mellom Danmark og Norge for ettertiden. Der hevdet den norske regjeringen at de tok forbehold om sitt prinsipielle syn for de spørsmål som ikke var behandlet i overenskomsten og at ved den ”intet er præjudisert og intet oppgitt eller forspilt.” Dersom området under betraktning av ”terra nullius ” skulle bli lagt innunder overhøyhet, måtte dette naturligvis være Norges rett sett fra et norsk synspunkt ble det sagt i noten fra Norge. Dette var i betraktning av de historiske fakta fram til 1814 der Norge selvsagt ikke hadde mulighet til å forhindre overgangen av Grønland til Danmark, og i kraft av den tiltagende norske næringsvirksomhet i østgrønlandske farvann fra slutten av 1800-tallet. Dette var etter norsk oppfatning gode nok grunner til at Østgrønland med unntak av de allerede etablerte danske kolonier måtte tilfalle Norge.

Danmark på sin side hevdet at Norge ved flere anledninger gjennom det siste århundre enten positivt eller uten protest hadde akseptert dansk overherredømme over hele Grønland ved særskilt å vise til Ih lens erklæring.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD. Hemmelig St.Med. nr. 5, 8.februar 1924: 15

Sett fra partenes påstander og motstridende overlegninger hadde ikke de to delegasjonene kunnet komme til enighet om suvereniteten. Dersom en analyserer partenes divergerende påstander vil en kunne finne overdrivelser og feiltolkninger, noen av følelsesmessig art og andre kanskje mer bevisste. De norske historiske påstandene må betraktes som følelsesmessig tatt i betraktning den nasjonale stemning i Norge på den tiden. Mer bevisst var kanskje danskenes påstander om suverenitet i Østgrønland. Dette var slett ikke avklart folkerettslig. Men delegasjonene ble altså enig om å være uenige, og fremsatte et harmoniserende forslag til sine parlamenter om en anvendelig løsning på et politisk problem som delegasjonene ikke hadde fått endelig konsesjon til å bli enige om.

De norske reaksjonene

Etter at overenskomsten var ferdigforhandlet i Kristiania vinteren 1924 med en enstemmig forhandlingsdelegasjon fra begge land, ble saken fremlagt for Stortinget slik det var bestemt i Konstitusjonskomiteens innstilling. Saken ble først drøftet i lukket Stortingsmøte og deretter tatt til avstemning i åpent Storting påfølgende dag etter at komiteen hadde avgitt sin positive innstilling til traktatens ratifisering. Norge hadde nærmest fått alle sine praktiske krav innfridd og det var et overveldende flertall som stemte for traktatteksten samt de tillegg og noter som ble vedlagt overenskomsten. Et lite antall representanter i Stortinget¹⁸⁸ stemte imot at regjeringen skulle slutte seg til overenskomsten med Danmark. Begrunnelsen var stort sett at partene ikke hadde kommet fram til en avtale om norsk suverenitet i Østgrønland, og som sideargument at Danmark hadde behandlet Norge dårlig i forbindelse med Kielfreden. Denne overenskomsten ble det hevdet av mindretallet, var ikke en avslutning på en uenighet, men snarere en begynnelse og fremmarsj for Norge i de arktiske strøk, Spitsbergen innbefattet.¹⁸⁹

Konstitusjonskomiteen som fikk den ferdigforhandlede overenskomsten til innstilling overfor Stortinget måtte konstatere at forhandlingene ikke hadde ført fram etter det norske kravet og forutsetningene for denne. Komiteen konkluderte med at landene sto på hvert sitt standpunkt og at det vesentlige fremdeles ble stående åpent. Komiteen kom likevel fram til, selv om det hadde vakt betenkeligheter, at overenskomsten tilfredsstilte de forhold som var tilstrekkelig til at den ikke burde forkastes. Komiteen fant etter folkerettsjuridiske konsultasjoner sammen

¹⁸⁸ Hvorav 3 fra Bondepartiet, 2 fra Høyre, 1 fra Venstre 2 (usikre)

¹⁸⁹ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 1ff

med de foreslåtte noter å kunne gå inn for overenskomsten med den innstilling at Stortinget samtykket i at regjeringen sluttet en traktat med Danmark angående Østgrønland

Fordi Norge hadde vært en selvstendig stat med egen utenrikspolitikk bare i vel 15 år, kanskje snarere uten en slik, var det ikke merkelig at Stortinget og det norske folk reagerte nærmest euforisk da Grønlandsoverenskomsten ble kjent gjennom avisene, og fantasiene om å få tilbake iskontinentet raste som verst. Saken ble blåst opp av pressen langt utover de reelle proporsjoner som egentlig gjaldt fiske og fangst i et ugjestmildt område av Grønland. Noen polaraktive borgere, bl.a. representert ved advokat Gustav Smedal begynte å huske historiene om de norske skattlandene som de av historisk ukyndighet trodde var ”stjålet” fra Norge.¹⁹⁰ Aktivistene ble nærmest beruset av tanken på å ta dette tilbake. Selvsagt ble de også begeistret av at Norge hadde store muligheter til å få overherredømmet over Spitsbergen noe som lyktes i 1925 med det nye navnet Svalbard etter internasjonal ratifisering av Svalbardtraktaten. Dette øyriket lå jo midt i det store ”Nordhavet” som nordmennene i uminnelige tider hadde regnet som sitt ”Mare Nostrum,” selv om de etter hvert måtte konkurrere både med hollendere og briter. Østgrønlandskysten ble betraktet som den vestlige del av dette storhavet.

For Danmarks del stilte forholdene seg noe annerledes. Danmark var i sin fulle rett da de hevdet at Grønland var underlagt dansk suverenitet. Spørsmålet var dog hvilket Grønland. Det var utvilsomt at dette gjaldt det koloniserte Vestgrønland. Danskene hevdet med selvfølge at det Grønland de overtok i 1814 gjaldt hele iskontinentet slik de tidligere kongene hadde definert ”Nordhavsbredden helt opp til Leidarstjerna”¹⁹¹ Norge hadde nok trolig rett i at resten av Grønland hadde vært ingenmannsland. Men dette synspunktet var åpenbart rett til 1916 da USA erklærte Grønland for å ligge under Danmarks overhøyhet i en særegen erklæring som nok ikke ble undertegnet helt uten betenkeligheter. Den erklæringen som USA underskrev og som de andre maktene kopierte, hadde en formulering om at USA ikke ville sette seg imot at Danmark utvidet deres politiske og økonomiske interesser over hele Grønland. Denne formuleringen kunne tolkes i den for danskene ønskede retning, siden verken suverenitet eller monopolbestemmelsene var eksplisitte og ellers nedtegnede elementer i teksten. Slik Halvdan Koht tolker den amerikanske erklæringen, mente han at danskene var redd for amerikansk kolonisering i Nordvestgrønland, der de hadde drevet forskning i 20 år fram til 1910.¹⁹²

¹⁹⁰ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 43.

¹⁹¹ Ibid: 13, og andre forfattere.

¹⁹² Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste – og det vi ikke miste*, Kristiania 1924: 50/51.

Det ble slått fast i den nevnte ”amerikanske” perioden at Grønland var en øy som ikke var landfast med det amerikanske kontinent. Da hadde allerede Knud Rasmussen etablert både misjonsvirksomhet og *privat* handel i Kap York, mer kjent som Thule uten at danske myndigheter ville legge seg opp i dette. Den danske ambassadør i Washington prosederte overfor amerikanerne at de allerede drev aktivitet og ønsket for ”de danske Følelser i denne Sag og til Eskimoernes Interesse” at det var mest passende at Danmark fikk herredømme over den ”amerikanske” delen av Grønland.¹⁹³ Den amerikanske erklæringen kunne derfor tolkes dit hen at den amerikanske administrasjon ikke ville legge seg i veien for de hensyn danskene la til grunn. Men som Koht samtidig antydte som underlig; var om dette var *tilstrekkelig* til at Danmark derved skulle reise krav om suverenitet over *hele* Grønland, også det som ikke inntil da var besatt på Grønlands østkyst, når en så bort fra stedet Angmagssalik.¹⁹⁴

Begrunnelsen for at Østgrønland snarest ble innlemmet i de danske kolonier” forinden andre Nationer kommer [...] i Forkøbet.” ble fastslått med viktighet i brev fra Det Grønlandske Selskab¹⁹⁵ Hvem var det ”Selskabet” tenkte på? Dette var trolig direkte rettet mot nordmenn fordi området var” et Yndet Sted for norske Fangstmænd [...] baade paa Søen og paa Landet.”¹⁹⁶ På dette grunnlaget kontaktet Danmark stormaktene med den hensikt å proklamere at hele Grønland var dansk. Koht mente likevel i 1924 at det var liten tvil om de omstridte områdene hadde vært og fortsatt var ingenmannsland og måtte forstås slik etter allmenn folkerett. Koht slo fast at norske sjøfolk og jegere hadde vunnet retten til bruksretten på Østgrønland, men repliserte seg selv med å si at de aldri hadde prøvd å legge de østgrønlandske strender under seg.¹⁹⁷ Dette var jo aldeles i pakt med den nettopp enstemmig vedtatte overenskomsten med Danmark.

De danske reaksjonene

Da overenskomsten mellom Danmark og Norge var ferdigforhandlet ble saken tatt opp til realitetsdrøftinger i det danske Folketinget i mars 1924. Der uttrykte utenriksminister Christian Thestrup Cold (V) at overenskomsten var kommet i stand med det mål å ta hensyn

¹⁹³ Udenrigsministeriet, *Betænkning angaaende De Vestindiske Øer*, København 1916: 133

¹⁹⁴ Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste- og det vi ikke miste*, Kristiania 1916:51/52

¹⁹⁵ ”Selskapsklubb” for aktive og pensjonerte danske embetsmenn i Grønland og andre interesserte danske borgere.

¹⁹⁶ *Betænkning ang de Vestindiske Øer*: 134.

¹⁹⁷ Halvdan Koht, 1924: 54.

til de norske næringsinteresser på Østgrønland. Hensikten var å fjerne mulighetene for konflikt mellom landene og samtidig ta hensyn til grønlendernes interesser. Han understreket at regelverket som skulle gjelde for Østgrønland ennå ikke var fastsatt, men at Danmarks suverenitet over hele Grønland ville bli hevdet på alle måter og overenskomsten ville ikke gi noen innskrenkninger i forhold til dansk rett. Utenriksministeren pekte på at bestemmelsen om drøfting av endringer og modifikasjoner i overenskomsten var et uttrykk for forhandlingsvillighetens ånd som ble etablert i overenskomstens avslutningsfase. Han ba Folketingsmedlemmene ta det anbefalte forslag til en hurtig behandling og presiserte at overenskomsten ville fjerne de vanskeligheter som saken hadde fremkalt. Dette ville bidra til å fremme det gode forhold mellom de to nærstående folk.

Den kommende statsminister Thorvald Stauning kunne tiltre overenskomsten på grunnlag av at Danmarks høyhetsrett ikke var rokket selv om Danmark og Norge sto på hvert sitt standpunkt om tolkning av folkeretten i Østgrønland. Grønlendernes stilling ville ikke bli berørt, og begrunnet det med at hans parti alltid hadde fremmet interesse for eskimoenes beskyttelse og annen kulturbevissthet til beste for den innfødte befolkningen. Nordmennene hadde i følge avtalen anerkjent prinsippet om beskyttelse av eskimoenes interesser. Eller var det danske rettigheter som skulle beskyttes, i ly av at danskene hadde påtatt seg *retten* til å beskytte inuittene?

Etter Staunings mening var den viktigste grunn for å tiltre overenskomsten det gode naboforhold til Norge med et så nært beslektet folk som det danske og norske. Derfor var det mer verdifullt å bidra med forståelse enn å kreve innrømmelser fra Norge. Han var også inne på det viktige med å opprettholde den gode samfølelsen i Norden. Denne følelsen, bedre kjent som skandinavismen oppsto i Skandinavia etter 1848 revolusjonen. Den dansk-tyske grensen mot sør var tenkt som grenselinjen mellom Europa og de skandinaviske land hvorpå også kong Oscar I etablerte en fredsdoktrine som forbød krig mellom de skandinaviske land.¹⁹⁸ Denne samfølelsen ble nærmest ikkenærværende etter det danske tap mot Tyskland i 1864, våknet igjen rundt 1900, men forsvant igjen etter 1905.¹⁹⁹ Imidlertid våknet denne følelsen opp igjen i løpet av verdenskrigen, og Stauning mente i sitt innlegg at dette var ”selv viktigere

¹⁹⁸ Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, Oslo 2008: 58 der jeg for øvrig er uenig med Hemstads vurdering av Oscar I.

¹⁹⁹ Ibid: 503 ff.

end en Muskusokse, hvis en saadan skulde gaa med i Løbet en Gang imellem.”²⁰⁰ Dette hadde jo også ført til dannelsen av foreningen Norden i 1919 og felles kongemøter i de skandinaviske land under krigen.

Den danske delegasjonslederen, Jens Christian Christensen (V) holdt et langt foredrag i Folketinget der han forsvarte overenskomsten med Norge og la stor vekt på at den måtte vedtas og gjennomføres. Christensen påpekte at overenskomsten inneholdt bestemmelser om eskimoenes beskyttelse som var av vesentlig betydning. Han spurte også representantene retorisk hva de skulle gjøre dersom det ikke var noen avtale og nordmennene kunne etablere seg der de fant for godt. ”Vi kan jo protestere og sende noen Krigsskibe op i disse Isregioner for at kaste dem ud, - jeg gad nok se, hvordan det ville spænde af” eller man kunne erklære Norge krig da det var lettere å seile opp Kristianiafjorden enn å kjempe mot norske fangstfolk i isregionene. Christensen mente selvsagt at dette var helt uaktuelle problemstillinger, og at det var gode grunner for overenskomsten. Han pekte også på at under forhandlingene hadde nordmennene ikke vist noen lyst til å fortrenge eskimoene, snarere tvert om, og dette formodet han ville fortsette.

Christensen mente at norske fangstmenn ikke hadde noen stor interesse syd for Scoresbysund, midt på Østgrønlandskysten, fordi lenger syd var det for mye drivis til å komme i land selv om avtalen gjaldt hele kysten. Han anbefalte derfor at en samlet Rigsdag skulle vedta overenskomsten slik den forelå, selv om det også i Danmark hadde vært like stor strid som i Norge fordi Norge ikke hadde oppnådd tilstrekkelig med rettigheter. Han pekte like fullt på at vedtak snarest i hele Rigsdagen ville være til gunst for Danmark, selv om Stortinget i Norge ville utsette saken. Den pågående strid kunne deretter opphøre med et fortsatt godt forhold mellom landene. Christensen avsluttet med at Danmark ikke alene hadde tiltatt seg en historisk rett til Grønland, men at mange land hadde anerkjent danske rettigheter og virksomhet på Grønland helt fra slutten av 1700-tallet og fornyet ved erklæringene fra 1921. Med disse anerkjennelser ville Danmark alltid kunne beholde et forsprang overfor andre selv om denne retten ikke var skriftlig erkjent av Norge.²⁰¹

Thorvald Stauning, også sosialdemokratenes ordfører i Folketinget fikk ordet etter Christensen og var i all hovedsak enig med delegasjonens konklusjon som han selv hadde

²⁰⁰ Rigsdagstidende, ref note 34: 4945.

²⁰¹ Rigsdagstidende, ” *Folketingets Forhandlinger 1923-1924*”, bind II : 4925-4970.

vært deltager i og Christensens forsvar av denne. Han angrep særlig Bekjentgjørelsen av 10.mai 1921 som innebar monopol og avsperring av hele Grønland. Han påpekte at på områder i Østgrønland der det ikke fantes bosettinger av eskimoer, burde ingen som hadde fiske og fangstinteresser holdes utenfor. Han var dog motstander av å oppheve det etablerte monopol i Grønland generelt. Det var likevel uklart om han aksepterte avsperringen som et ledd i kulturpåvirkningen av eskimoene. Derimot var han langt mer moderat i sin karakteristikk av eskimoene enn sin delegasjonskollega og - leder Jens Christian Christensen i hans nedvurderende karakteristikk av eskimoene. Stauning ville tiltre overenskomsten fordi han ikke ønsket å stenge de arktiske områder for folk som i flere generasjoner hadde drevet sin næringsvirksomhet i dette området, uten fortrengsel for eskimoene eller andre. Stauning mente videre at det var et maktspråk som ble talt og ” det var ilde anbragt” overfor Norge.²⁰² Stauning var, likeledes med Christensen helt på linje med at det overhodet ikke var aktuelt å foranledige forhandlinger med Norge på ”frit Grundlag” der en ”ophidset Agitation fremsatte Krav om at overlade Norge Højhedsretten til hele Grønland eller en del af Grønland.”²⁰³ Dette landområdet hadde tilhørt det danske rike i mer enn 100 år, også med norsk anerkjennelse, ble det ment. Grønland kunne ikke plutselig endre karakter og gå over i et annet lands besittelse. Men å diskutere fiske og fangstrettigheter på Grønland for Norge var også etter Staunings mening noe ganske annet som klart burde aksepteres. Stauning pekte at det viktigste utover det rent nabovennlige, var opprettholdelsen av samfølelsen under de vanskelige tidene under verdenskrigen fra 1914. Ut fra disse perspektiver ville han og hans gruppe stemme for overenskomsten.

Stauning kritiserte andre partier som opprinnelig var enig om forhandlinger med Norge, men som etter at forhandlingene var ferdig tok avstand fra disse, selv om resultatet var enstemmig. Stauning mente Danmark hadde fått gjennom sitt syn i overenskomsten, og kunne derfor tiltre overenskomsten for avslutning i traktats form av regjeringen sammen med den vedlagte note. Det var ikke så merkelig at Stauning tilkjennega en slik holdning for han hadde jo selv vært med i forhandlingsdelegasjonen hvor han mente at alle innvendinger var diskutert og prøvet, også de som var ført fram i ettertid.²⁰⁴

²⁰² Ibid: 4943ff.

²⁰³ Ibid: 4942-4944.

²⁰⁴ Ibid: 4942-4945.

Ordføreren for Det konservative Folkeparti, Victor Pürschel var dog av en annen oppfatning selv om han også verdsatte forholdet mellom Nordens folk, herunder det norske.²⁰⁵ Han mente at alle dansker var villige til å gjøre innrømmelser for et godt forhold, ”men det gode Forhold kan ikke kjøpes for enhver Pris.” Han viste til at inntil for kort tid siden hadde få i Danmark visst at det var et nasjonalt mellomværende med Norge, og ennå færre ante at det hadde vært norske ervervsinteresser i de østgrønlandske områder som nå kom fram i dagen. Han viste til avisinnlegg og andre foredrag som viste splittelsen i det danske folk, og mente at en slik splittelse var et beklagelig tegn på svakhet og at det danske folk manglet et sunt ”nasjonalt instinkt”.²⁰⁶ Altså basert på om Danmark hadde rett til Grønland foran Norge og ergo at Norge hadde et ”klart nasjonalt instinkt”. Men han viste til at danskene var enige om at suverenitet over Grønland var en ufravikelig dansk kjensgjerning og viste nok engang til de mottatte internasjonale anerkjennelser, og selvsagt Ihlens erklæring som kunne tolkes dit man ønsket fordi den var ufullstendig. Pürschel var likevel helt enig i at Danmark hadde tatt imot den norske henvendelsen om forhandlinger på fritt grunnlag om Grønland som det broderfolket Norge var til Danmark, og med det nærmeste kulturelle samkvem Danmark hadde hatt i forhold til noe annet land.

Suvereniteten var ikke medtatt i overenskomsten, men Pürschel bemerket at resultatet bar tydelig preg av at den ene part, Danmark, hadde suverenitet over området, og at den annen part, Norge, ikke hadde det. Pürschel var også bekymret for at nordmennene etter avtaleteksten kunne få tilgang til hele kysten og kanskje derved komme i kontakt med eskimoene. Hvis nordmennene laget handelsstasjoner hvor det ble tilgang på selkjøtt som de innfødte ville ha, men som var uten interesse for nordmennene, kunne dette utvikle seg til et ”Slaraffenland for eskimoene.”²⁰⁷ Hva Pürschel la i dette utsagnet kom ikke klart fram, men kunne kanskje være et snev av en protestantisk arbeidsmoral slik det kunne skimtes i Folketingsforhandlingene. Grønlanderne ble jo betraktet som hedninger med en fremmed holdning til et traust arbeid i forhold til gudfryktige danske landarbeidere, gjerne sett fra landeierens side eller minsanten hesterygg.

Pürschel slapp så ”katten ut av sekken” og sa rett ut at nordmennene kunne tenkes å ville betale mer for skinnvarene til grønlanderne enn hva KGH sa seg villige til å betale. Pürschel

²⁰⁵ Ibid: 4946ff

²⁰⁶ Ibid: 4948

²⁰⁷ Ibid : 4950

var også usikker på om konfliktspørsmålene var løst med denne traktatteksten slik han hadde erfart fra den norske avisen "Tidens Tegn." Tidligere utenriksminister, dr. jur. Arnold Ræstad hadde antydnet i en artikkel at overenskomsten ikke hadde anbefalt noen løsning på tilknytningen til Vestgrønland, slik han mente Konstitusjonskomiteen hadde forbeholdt seg i sin innstilling til Stortinget.²⁰⁸ Pürschel pekte derfor på at det var flere spørsmål som ikke lovet godt for fremtiden. Han var usikker på om overenskomsten egentlig var til noen nytte fordi danskene ikke kunne kontrollere bestemmelsene uansett. Han konkluderte med at det var bedre å suspendere 10.mai bekjentgjørelsen for den aktuelle delen av Østgrønland enn å gå inn på et uklart forlik. Suspensjonen ville være tilstrekkelig for å vise respekt for de opparbeide norske rettighetene i området.

Carl Theodor Zahle, ordfører for Radikale Venstre i Folketinget og tidligere statsminister, uttrykte i Folketingsforhandlingene at danskene måtte ha et godt mellomværende med Norge som etter omstendighetene var nødvendig, og enda til "resignere og bringe store Ofre" for å kunne bevare det gode forhold til Norge.²⁰⁹ Zahle refererte til de landene som hadde anerkjent Grønland som dansk biland og la særlig vekt på hva han mente Ihlen hadde sagt seg enig i. Han understreket dette poenget i enda sterkere grad enn de andre ordførerne, fordi det nettopp var *hans* ambassadør som hadde formidlet saken i Kristiania i 1919 og ikke minst Zahle som hadde gått USA på klingen når det gjaldt den amerikanske erklæringen om Grønland. Zahle var derimot like sikker på at 10. mai bekjentgjørelsen fra 1921 om utvidelsen av monopolet og avsperringen var like feil som Ihlen's erklæring var entydig til fordel for Danmark. Zahle kritiserte imidlertid Norge for ikke å yte noe tilbake for at Danmark tillot fiske og fangst i grønlandske farvann, og endatil ville angripe dansk folkerettslig suverenitet over Vestgrønland.

Zahle etterlyste retorisk om Danmark etter overenskomsten med Norge i det hele tatt hadde noen utøvende kraft igjen i Østgrønland. Zahle tvilte på det. Etter overenskomsten og tidligere standpunkt behøvde ikke Norge rette seg etter danske bestemmelser slik andre land måtte avfinne seg med som hadde anerkjent hele Grønland for dansk område.²¹⁰ Den gamle statsministeren la intet imellom, og kritiserte den danske delegasjonslederen for å ha vært altfor lemfeldig med nordmennene.

²⁰⁸ Ref side 62 i min oppgave.

²⁰⁹ Rigsdagstidende, "Folketingets Forhandlinger 1923-1924", bind II :4954ff.

²¹⁰ Ibid: 4958

Zahle mente at etter overenskomsten, tilleggsprotokollene og notene hadde danskene nå bare suverenitet over Grønland sammen med de statene som hadde erkjent Danmark denne retten. Norge behøvde ikke akseptere dansk regelverk i det omtalte område fordi landet hadde sin egen oppfatning av Østgrønland som ingenmannsland. Riktignok var overenskomsten begrunnet med å opprettholde det gode forhold til Norge, men Zahle undret seg på om Norge ville innestå mer for overenskomsten enn til sin egen utenriksminister Ihlen hvis uttalelse ved flere anledninger var avvist fra Norge. Zahle stilte også spørsmål om eskimoene overhode var påtenkt i overenskomsten. Den inneholdt imidlertid en passus om dette i sin artikkel 6, men Zahle innrømmet at dette var eskimoenes land, og hva ville de si om Danmark overdro høyhetsretten til nordmennene.²¹¹ Denne uttalelsen er interessant som en mulig unnskyldning for dansk kolonisering av Grønland i 200 år, og samtidig trukket ut de tilgjengelige ressursene ved å utnytte både land og folk. Danskene hadde neppe spurt inuittene om adgang til å etablere en meget lønnsom gruvedrift og ikke minst innføringen av monopolhandelen. Så tidlig som 1905²¹² hadde Zahle tatt sterkt i og uttrykt at

når vi nå har tilegnet os umådeligt herredømme over Grønland, som vi har, idet vi ikke alene forbyder dem at forlade deres land [...] når vi oven i købet forbyder dem at komme i forbindelse af nogen som helst art med andre end danske, når vi der opretholder en monopolhandel, således at de hverken kan sælge deres produkter til andre end den danske stat, ej heller købe [...] hos nogen anden end den danske stat, *så har vi den aller stærkeste moralske forpligtelse til også at styre dette folk således, og at det må være en æressag for os at regere over dette folk, som vi har tiltaget os en sådan vidtgående magt over, således vi med sandhed kan sige, at ingen anden nation vil opfylde sine forpligtelser over dette folk bedre end vi.*²¹³

Det kan synes noe underlig at en tidligere statsminister, fra partiet Radikale Venstre, kunne tenke og uttale seg slik i Folketinget i begynnelsen av 1900-tallet, og senere kritiserte Norge for å komme med krav om respekt for sine etablerte fiske - og fangstrettigheter som han mente var å dele ut høyhetsrett over eskimoenes hoder. Det nevnte sitat fra Zahle syntes å ha et godt monn av dobbeltmoral og imperialistisk tenkemåte, selv om det hadde gått nesten 20 år fra hans uttalelse i 1905 til Østgrønlandssakens behandling i Folketinget der samme essens ble lagt til grunn.²¹⁴ Disse uttalelsene sto ikke langt tilbake for kolonipolitikken til de mest

²¹¹ Ibid: 4959

²¹² Statsministeriet og Rigsdagens presidium, *Den danske Rigsdag 1849-1949*, København 1953: 238.

²¹³ N.N. Dansk Historie, bind 12, København 1965: 506/507

²¹⁴ Ref side 66 I min oppgave.

markante kolonimakter i Europa å regne. Inspirasjonskilden til denne uttalelsen fra Zahle kom sannsynligvis fra den engelske forfatter Rudyard Kiplings dikt fra 1899 der han omtalte innfødte som halvt djevler og halvt barn.²¹⁵ Diktet ble raskt brukt for å rettferdiggjøre kolonisering ved å fremstille hvite mennesker som mer siviliserte og høyerestående med en moralsk plikt til å herske over og «oppdra» andre folkeslag²¹⁶. Det var den hvite mann som klarest kunne ta på seg byrden med å sivilisere disse til en europeisk subtil kultur. Ved hjelp av religiøs påvirkning fra inkarnerte prester og monopolistiske handelsmenn kunne de trekke ut de innfødtes verdier mot ”sukkertøy og glasskuler.” Dette verdibytet gjaldt med selvfølgelighet de grønlandske eskimoene som ble naturalisert med kaffe, sukker og andre påvirkende nytelsesmidler, dog ikke brennevin. Dette var blant de viktige påvirkningsfaktorene overfor eskimoene i kolonialistisk og imperialistisk dansk tenkemåte i tillegg til den kristne moralkodeks.

Zahle ville ut fra sine argumenter og slutninger ikke stemme for overenskomsten, men forlangte at den skulle tiltres et spesielt oppnevnt utvalg (komité) i Folketinget for nærmere granskning, hvilket også skjedde. Han mente for øvrig at hele saken ville stå seg best om Folkerettsdomstolen i Haag kunne ta en internasjonal rettsavgjørelse på denne saken ved første anledning og derved hindre en senere splid med Norge - ”et Land vi ikke vil have Krig med.” Han mente på denne måten å kunne oppnå et bedre og mer vennskapelig forhold til Norge, enn at en ved ettergivenhet ga Norge et inntrykk av at ” Danmark er en Nation, man kan byde alt ” som han sa i sin sluttkommentar²¹⁷. Dette resulterte i at henholdsvis Venstres J.C. Christensen og sosialdemokratenes leder Thorvald Stauning sa seg klart uenige i voldgiftssak mot Norge. Den konservative Pürschel var nok langt på vei enig med Zahle, men ønsket ikke å tone flagg direkte med Radikale Venstre, og stemte derfor at saken skulle behandles i et utvalg.²¹⁸

Etter den første debatten i det danske Folketinget og vedtaket om å la saken gå videre til en komité for nærmere vurdering, kom den danske kritikken i hovedsak fra skribenter med et konservativt syn som støttet Pürschels syn med hensyn til overenskomsten. Mens Zahle som hadde kommet med til dels kraftig kritikk av overenskomsten på grunn av dens uklarhet, og nettopp så faren for fremtidig strid, fikk han også påminnelser fra egne krefter. Disse kom i

²¹⁵ Rudyard's Kiplings dikt *The white man's burden*, trykt i McClure Magazine, New York? 1899: Wikipedia.

²¹⁶ Wikipedia, norsk, dikt: *The white man's burden*.

²¹⁷ Rigsdagstidende, ” *Folketingets Forhandlinger 1923-1924*”, bind II: 4961-4968

²¹⁸ Ibid: 4968/4969

hovedsak fra den norskvennlige Ove Rode når Zahle hadde uttalt at fordi Danmark endelig hadde bevart noe makt i Norden, ville han nødig se at den ble forringet når Danmark måtte dele ut suverenitet til noen ”nasjonalistiske nordmenn.” Rode, som var villig til å gå svært langt for å unngå ødeleggelse av forholdet til Norge mente Zahle ikke hadde lest overenskomsten riktig, tolket og sammenlignet han Zahle med det konservative landstingsmedlemmet grev Bent Holsten som til det eksalterte var motstander av overenskomsten. Zahle tok likevel avstand fra overenskomsten i nye Folketingsmøter og var stadig engstelig for å miste noen form for suverenitet over Grønland, og mente at i ly av denne ville nordmennene prøve å gjøre seg gjeldende på Vestgrønland. Det var nettopp dette de nasjonalistiske utenomparlamentariske gruppene i Norge argumenterte for, med en legitim dekning i alle resolusjonene som hadde blitt sendt til Stortinget.

Folketingsmedlem Zahle var likevel ikke alene om å komme med nærmest imperialistiske uttalelser i Folketinget. Venstrelederen J.C. Christensen ga fabelfortellinger fra Folketingets talerstol om at Grønland var for det danske folk et stykke eventyrland, og det danske folk kunne like lite som andre folk, ikke unnvære romantikk. Videre uttrykte han at: ” Hvis man ikke har noget saadant (det grønlandske eventyrland) i et Folk, da synker Folket ret snart ned til rent materielle Synspunkter. Vi kan ikke leve paa det gode danske Smør og Flæsk alene. Grønland er en Opgave for os”²¹⁹

Grønland med alle sine innfødte innbyggere skulle altså ikke bare stenges ute fra omverdenen, men det skulle også fungere som et eventyrlig og utilgjengelig fabelslott til glede for de smør- og fleskespisende dansker. Sannheten var jo at Grønland var et reelt land bebodd av et urgammelt fangstfolk med sine skikker og levemåter. Danskene hadde okkupert landet med handel og utnyttning for øye som den vanlige danske borger var fullstendig ukjent med. Da var det ganske patetisk at representanten Zahle i samme Folketingsforhandling som Christensen med sin eventyrskapende uttalelse, kunne uttale angående den dansk-norske Grønlandsoverenskomsten at i denne fantes ikke spor av uttrykk for at grønlenderne regnet landet for sitt, ”[og] med hva Ret overdrager Danmark Medhøjhedsretten (sammen med eskimoene?) over vort Land til Nordmændene?”²²⁰ Det måtte jo være en grunn til at representanter fra det samme Folketing hadde en så forskjellig oppfatning om det ”eventyrlige” Grønland og de innfødte, dit Zahle riktignok hadde hatt et kort besøk. Hadde

²¹⁹ Rigsdagstidende: *Folketingets forhandlinger, bind II, 1923-1924*: 4931.

²²⁰ Ibid: 4959.

dette noe med det danske monopolet og avsperringen å gjøre? Da er det nærliggende å trekke fram slik Jordheim oversetter Dieter Groh i sin bok, at den danske regjering og Grønlands Styrelse innfridde akkurat det Robert Lowe kritiserte imperialismen for, nemlig at i Danmark ble den parlamentariske kontroll satt ut av spill når det gjaldt Grønland og således utsatte parlamentarikerne for uriktige oppfatninger.²²¹

Flertallet av de danske parlamentarikerne ønsket at overenskomsten skulle bli vedtatt. Et fredelig forhold med Norge kunne for de flestes del ikke kjøpes for dyrt.²²² Traktaten med Norge ble vedtatt 9.juli 1924 etter mange og vanskelige debatter hvor den konservative grev Bent Holsten hadde kommet med forslag om innkalling til folkeavstemning. Denne avstemningen skulle dreie seg om hvorvidt Danmarks krav om herredømme over Grønland skulle sendes til Haagdomstolen for endelig avgjørelse, men dette ble nedstemt mot hans egen stemme i Rigsdagen. Andre mente at overenskomsten måtte til ny forhandling med nordmennene, men flertallet sto altså på sitt selv om mange mente uklarheten var for stor. Valget sto mellom ingen avtale eller en uklar avtale. Politikerne så på den uavklarte overenskomst som den eneste politiske mulighet. En juridisk vurdering hadde nok endt med et annet valg.

Danske utenomparlamentariske synspunkter

Det var mange polemiske utsagn i danske aviser som hadde forskjellig syn på Østgrønlandsaken etter at traktaten var ferdigforhandlet i de to lands parlamenter. Den tilsynelatende uklarheten i overenskomsten påvirket mange dansker som ikke fant at høyhetsretten var ivaretatt av delegasjonen som ga et nedslående inntrykk. Ett av disse innslagene var fra en utenomparlamentarisk gruppe som uten nærmere presentasjon kalte seg Østgrønlandskomiteen av 1924. En artikkel som sto i pressen i mars 1924²²³ kan stå som et nyansert bilde av den alminnelige borgers mening om Grønland i Danmark Etter den sedvanlige danske argumentasjon om at Grønland var dansk fullt ut, fant artikkelen plass for at norske fiskere og fangstfolk hadde et berettiget krav på sin virksomhet. Artikkelforfatteren mente at regjeringen var rede til en forenlig avklaring på dette spørsmålet selv om noen norske aviser ”antog saa store Dimensjoner” at det ble nødvendig å forhandle om saken i spesialutvalg etter Folketingsforhandlingene, hvilket også skjedde

²²¹ Helge Jordheim m. fl, *Imperium- imperialisme*, Oslo 2008 :65-66, note 65.

²²² Tage Kaarsted, *Ove Rode- en politiker ved vejs ende*, Odense 1989: 9.avsnitt, Grønland, upaginert

²²³ Chr. Løfting, ”Grønlands-Spørgsmaalet” i avisen *København* 13.mars 1924

Forfatteren av ovennevnte artikkel regnet likevel med at en samlet Rigsdag ville avvise utkastet til traktat med den begrunnelse at en primitiv stamme som eskimoene måtte beskyttes for nordmennene gjennom et styre ”der har fremkaldt almindelig Beundring i andre Lande.” Videre ble det hevdet at skulle den innfødte befolkning på en eller annen måte lide nød, måtte ”vi [gi avkald] paa de Laurbær (internasjonal heder, *min anm.*) som Grønlands Styrelse med Rette har givet oss,” eller treffes foranstaltninger der Norge ble fortolket som traktatbryter. Det forfatteren ikke hadde fått med seg var at det fantes ingen grønlandere på Østgrønland som ville komme i kontakt med norske virksomheter slik bestemmelsen i overenskomsten var utformet. Derimot sto det i artikkelen at dersom traktaten skulle bli vedtatt i dens uklare form, ville Norge i hvert fall kunne finne grunn til å reise ny strid. Forfatteren viste til avtaler med Preussen om Slesvig og Holstein som ble brutt og endte med krig og karakteriserte slike uavklarte avtaler som ”et Damoklessverd hengende over hodet på det danske folk” sitert fra statsminister Niels Neergaard(V). Når sverdet falt i Holstein - Slesvig-saken i 1864 ble det hevdet at man heller ikke da hadde forstått de uklare, skjebnesvangre avtaler; slik også i Østgrønlandstraktaten. Det ble vist til at traktatens vedtak ikke bare måtte heves over partigrensene, men også Rigsdagsmedlemmene, især for Venstrelederen, ”den store, højt fortjente Høvding”, J.C. Christensen, slik artikkelforfatteren mente.²²⁴ Det ble derfor ønsket av den anonyme Østgrønlandskomiteen i Danmark at traktaten ikke skulle bli vedtatt i den foreslåtte form.

Artikkelen fikk imidlertid en mer forsonende form i sin formulering som gjorde nordmennene noen innrømmelser og prefererte dem framfor andre nasjoner(Tyskland og Sverige) selv om nordmennenes opptreden hadde blitt for fremtredende, slik det ble hevdet. Forfatteren mente likevel at enighet om Østgrønland kunne bli vanskelig, selv frendefolk imellom, da det offentlige Norge aldri hadde vist trang til noen innsats på kartlegging eller annen innsats i landets utforskning. Selv Fridtjof Nansens forskningsferd på ski over den grønlandske innlandsisen måtte finansieres av en dansk forretningsmann, ble det framholdt i artikkelen. Det ble ytterligere understreket at nettopp Danmark hadde ledet an i utforskningen av Østgrønland og videre nordover i langt større grad enn andre nasjoner slik at ”de andre Nasjoner med fuld Føje ikke har været i tvil om at anerkende Danmarks Højhedsret til det hele, øde Land.” Da hadde nok forfatteren ikke fått helt med seg at det meste av danskenes

²²⁴ Ibid.

båter, skip og mannskap til denne kartleggingen i stor grad var norske. Norske skip og mannskap hadde også kommet slike vitenskapelige ekspedisjoner til reddende unnsetning.

Artikkelforfatteren trakk til slutt fram nasjonenes anerkjennelse av norsk høyhetsrett over Spitsbergen som også dannet den norske sentrum for havfiske. Det ble likevel lagt brett på at nordmenn fisket i alle farvann både i Nord- og Sørishavet, og trivdes tilsynelatende ypperlig ved de fjerne land uten norsk høyhetsrett. Riktignok ble det fastslått i artikkelen at på Spitsbergen hadde ikke Norge noe monopol, men så var det heller ikke noen primitiv folkestamme på øyene hva tilfelle var på Grønland. Forfatteren anførte deretter en idé med parallell til Spitsbergen om det på en viss del av Grønland, med dansk overhøyhet, ble gitt adgang til andre nasjoner, helst de nordiske, å opprette stasjoner på land som støtte for deres fangstaktivitet. Forfatteren hevdet at han ikke kunne tilføre noe prinsipielt nytt, men forfektet en tredeling av Grønland som besto av de monopolbelagte koloniene, en fredlysning av yngle og oppvekststedene for jaktbart vilt samt at egnede steder på Østgrønland uten betydning for koloniene ”Trivsel” kunne åpnes for alle skandinaver.²²⁵

Det skulle vise seg at flere av punktene i denne artikkelen dannet vedtak i Folketinget. Først og fremst nordmennenes rett til fangst og fiske i henhold til overenskomsten med dens bestemmelser over inuittenes og dyrelivets beskyttelse. Samtidig med Østgrønlandtraktatens ratifisering ble det bestemt i kongelig resolusjon²²⁶ i København at danske (færøyske) og islandske statsborgere skulle ha rett til å beseile og bosette seg med jakt- og fiskerettigheter på deler av den grønlandske østkyst. Dette var helt i overensstemmelse med hva nordmenn hadde forhandlet seg til. Grunnen til denne bestemmelsen kunne synes å være omsorg for Island som var nær knyttet til Danmark, men slik forholdt det seg ikke. Etter 1918 var det et meget spent forhold mellom Danmark og Island fordi Island ikke hadde oppnådd full selvstendighet, men måtte finne seg i en upopulær 20 års avtale med dansk utenriksstyre og felles konge. Dette forholdet ble prøvd oppmyket ved å gi islendingene adgang til Østgrønland på linje med nordmennene.

²²⁵ Chr. Løfting, ”Grønlands-Spørgsmaalet” i avisen *København* 13.mars 1924.

²²⁶ Kgl. resolusjon av 5.juli 1924 i København.

Avispolemikken mellom Danmark og Norge

”Nationaltidende” (kons.) var den avisen i Danmark som hadde flest nasjonalistiske innlegg i tvisten om Grønland med Norge, men også innlegg fra nordmenn som hadde et nøytralt syn på saken, eller helst noe som gikk Danmarks vei i Østgrønlandsaken.

En av de som ble intervjuet av Nationaltidende i 1923²²⁷ var den norske forfatteren Johan Vinsnes (1866- 1932) med oppfatninger som gikk på tvers med ”moderne” retninger i politikk²²⁸, slik også i Østgrønlandsspørsmålet. Vinsnes ble spurt hva han mente om denne saken. Da svarte han prompte at ”Grønland har ikke det spor av interesse i den store brede Befolkning. Det hele er, saa vidt jeg har forstaat en blanding av litt Forfengeligheid og et økonomisk Spørgsmaal.” Han mente at den gode, gamle patriotismen i Norge intet hadde med Grønland å gjøre, men at denne patriotismen under krigen (1. verdenskrig) ble ”forspist av nasjonalisme” og ”chauvinismen,” og patriotismen var skjebneskapt i denne tiden. En patriot, mente han, ville aldri skape krig. Han viste til den beherskede danske ”sønderjyde” og sammenlignet han med det norske venstreparti som nok hevdet alt det norske, men som likevel var et fredsparti, og viste til statsministrene Gunnar Knudsen, Otto Blehr og ikke minst Johan L. Mowinckel.

”Nationaltidende” kommenterte intervjuet senere²²⁹ og viste til at det nettopp var i Vinsnes sitt vesen et ønske om å beholde den mellomfolkelige forståelse mellom de to skandinaviske nabofolk. Å finne en tilfredsstillende løsning på det grønlandske spørsmål som av enkelte nordmenn i patriotismens navn i virkeligheten var krigsbegeistrede nasjonalister eller sjåvinister som skapte en skillevei mellom de to grannefolk, var grunnleggende.

I Norge utbrøt en lang avispolemik i mars 1923 om at denne danskvennlige uttalelsen nettopp kom fra dikteren Vinsnes som mente å kjenne hva som rørte seg hos sine landsmenn. Dette syntes ”Tidens Tegn”(Fris.V)²³⁰ var bemerkelsesverdig. Fra de mest nasjonalistiske avisene, helst fra distriktene, ble utsagnet til Vinsnes betraktet som rent munnsvær og karakterisert som unasjonalt overklasseprat og åndssnobberi. Det ble vist til at danskene hadde annektert både Holberg og Nansen. ”Dikteren Vinsnes” måtte danskene gjerne få til

²²⁷ RA, UD-boks 8205, *Nationaltidende* 16.marts 1923

²²⁸ Gyldendals store konv. Leksikon, 2.utg., Oslo 1967.

²²⁹ RA, UD-boks 8205, *Nationaltidende* 19.marts 1923.

²³⁰ RA, UD-boks 8205, *Tidens Tegn*, 20.mars 1923.

odel og eie.²³¹ ”Drammens Tidende” (kons.) mente til Vinsnes forsvar at han ikke forsto saken.²³² Selv folk i landets høyeste stillinger hadde ikke forstått dette, med klar hentydning til Venstre og andre mer radikale krefter i landet, kunne avisen påstå. Etter avisenes mening skulle disse ha forstått at bl.a. Vinsnes burde erkjenne sitt eget lands interesse mot et annet land, og det ble vist både til Krumedike fra 1500-tallet og ikke minst den danske ”svindleren” Bourke²³³ fra 1814 da Norge mistet Grønland.

En annen avis skrev at den hjertens gode forfatter Johan Vinsnes levde i sin egen verden og visste mindre om hva som rørte seg i folket da det ble vist til de 500 resolusjonene som hadde kommet til Stortinget i sakens anledning fra kommuner og lag. Vinsnes svarte på denne kritikken og mente seg grovt forulempet ved å nærmest bli kalt forræder. Han mente seg å være patriot og ville ikke dementere hva han hadde sagt til ”Nationaltidende.” Han hadde ment at dansk Grønlandspolitikk ikke primært var rettet mot nordmennene, men var i stor grad rettet mot en innmarsj av amerikanske eventyrere særlig i Nordvestgrønland. I tillegg til dette mente han at danskene måtte beskytte et primitivt folkeslag mot kulturens forbannelser der monopolet syntes å være en del av oppdemningen mot denne påvirkningen. Poenget til Vinsnes hadde vært å berolige danskene om at nordmennenes fiske og fangst langs Østgrønlandskysten var noe partene måtte bli enige om.

Skulle uenigheten bli ytterligere vanskelig, måtte tvisten løses i internasjonale rettsfora, mente ”Dagbladet” (V)²³⁴. Det var å vente at polemikken hadde stanset med denne konklusjonen i ”Dagbladet”, men den startet igjen i skarpere retning. ”Drammens Tidende”²³⁵ fortsatte med et leserinnlegg som la til grunn at ”der stadig nordmænd må vera med naar Noriges merkje skal hoggas ned.” Henvisningen var igjen til dikteren Vinsnes i København som hadde påtatt seg evnen til å tolke norsk tanke og følelsesliv i forhold til Grønlandssaken, og som ble nærmest betraktet som landsforræderi av signaturen i ”Drammens Tidende”. Innlegget konkluderte med at danskene nok hadde til hensikt å selge Grønland i pakt med sine økonomiske interesser, og ba om at ”frukt” på det norske ”folketreet” av Vinsnes’ type måtte bli sjeldnere og sjeldnere.²³⁶

²³¹ RA, UD-boks 8205, diverse innlegg fra utkantaviser, mars 1923

²³² RA, UD-boks 8205, *Drammens Tidende* og *BB*, 21.mars 1923.

²³³ Den danske forhandleren mot svenskene i 1814 der Grønland ble ”fratatt” Norge og overlatt til Danmark.

²³⁴ RA, UD- boks 8205, *Dagbladet* 23.mars 1923

²³⁵ RA, DU- boks 8205, *Drammens Tidende* og *BB* 28.mars 1923

²³⁶ RA.Utenriksdepartementet, boks 8205, presseklipp.

Den nasjonalistiske og usaklige kritikk av Johan Visnes basert på et intervju i en dansk avis syntes å være en vanlig fremstilling i norske aviser på 1920-tallet i anledning Grønland. Denne fremstillingen ble i det alt vesentlige skrevet som leserbrev, og sjelden eller aldri av ansvarlige politikere. Politikernes skrev de gangene de måtte forsvare sine langt mer saklige argumenter overfor danske myndigheter og politikere, men nok uten å forsvare utsagn av typen ”Vinsnes.”

I motsatt retning var det vesentlig danske konservative politikere og personer i det øvre sosiale sjikt som holdt den danske pressen beskjeftiget med sin del av polemikken. I stor grad ble parlamentarikere kritisert for at de hadde sluppet nordmennene for lett til grønlandsk land uten at de dermed kritiserte nordmenn direkte. Danskene svarte ikke på polemikken fra Norge, men siterte gjerne hovedstadspressen i Kristiania og tok gjerne fatt i norske forfatters litteratur i sakens anledning, som Jon Skeie og ikke minst Gustav Smedal, den selvutvalgte lederen av norsk ishavskolonialisme i Grønland, og kritiserte deres motstand mot dansk suverenitet i Grønland.

Ny interesse fra stormaktene

Etter at Østgrønlandstraktaten var ferdig ratifisert av partene, henvendte Storbritannia seg ganske raskt etterpå og ba om en mestbegunstigelseserklæring fra Danmark med minst de samme rettigheter som Norge hadde oppnådd i traktaten. Danmark var i prinsippet glad for denne henvendelsen med bakgrunn i disputten fra 1921²³⁷ og behandlet saken med velvilje som også ble bekreftet fra Grønlands Styrelse med at det ”herfra ikke haves noget at erindre imod Indgaaelsen” av en slik avtale med Storbritannia.²³⁸ Et år senere ba også Frankrike om å få en lignende avtale som den Storbritannia hadde fått på Østgrønland. Denne henvendelsen førte til en noe større saksbehandling der Østgrønlandstraktaten også ble nøyer vurdert, og Udenrigsministeriet fant at franskmennene faktisk allerede hadde en klausul i handelstraktaten av 1842 som tilsa en slik avtale så lenge andre hadde oppnådd en lignende erklæring om mestbegunstigelse. Grønlands Styrelse ble igjen konsultert, og Styrelsen hadde heller ikke denne gang noen innsigelser.²³⁹

²³⁷ Ref side 28 i min oppgave.

²³⁸ DRA, UM 1909-1945, boks 8-77, mappe 8U/20/1, 4. nov 1924.

²³⁹ Ibid. 17.okt. 1925.

Med forespørslene fra Storbritannia og Frankrike om å bli meddelt mestbegunstigelse oppfattet danskene dette som en internasjonal bekreftelse på deres tidligere erklæringer om at Danmark hadde suvereniteten over det omstridte Østgrønland. Begge landene fikk umiddelbart noter fra Norge med argument om at Norge ikke hadde akseptert Danmarks overhøyhet, men det ble ingen noteveksling som reaksjon på dette. Storbritannia og Frankrike hadde allerede i 1921 akseptert dansk ”politisk og økonomisk interesse” over hele Grønland og dermed var norske påstander uten interesse.

Juridiske perspektiv

Hypotesen om at Danmark ikke på noen måte hadde suverenitet over hele Grønland før erklæringene var innkommet i 1921, vises klart i brev fra direktøren av Grønlands Styrelse og formannen i Det Grønlandske Selskab. Dette omtales i en betenkning og dokumentsamling angående salget av de vestindiske øyene fra 1916.²⁴⁰ Påstanden fra dansk side om suverenitet over Grønland lå i anordningen fra 18. mars 1776 der seilingsforbud på Grønland ble bestemt og akseptert av alle stater uten innsigelser. Grønland ble utelatt som lovlig destinasjon etter inngåtte traktater ” [...] som det viste sig senere af Heldbringende Betydning for den indfødte Befolkning.” Denne bestemmelsen gjaldt bare koloniene på Vestgrønland og ble i hhv 1894 og 1905 utvidet til å gjelde to nye kolonier i Øst- og Nordvestgrønland som ble adekvat formidlet til offentligheten og sjøfarende. Direktøren for Grønlands Styrelse uttrykte at ”*det vilde maaske da kunne hævdes, at Danmarks Højhedsret stadig kunde holdes udstrakt til alle Steder hvor der findes danske Anlæg, hvilket nu praktisk talt vilde sige alt, hva der er **beboet** i Grønland.*”²⁴¹ Videre sies det at fra denne definisjonen ville den amerikanske erklæringen om Grønland fra 1916 ikke være av stor betydning, men det mente direktøren på sikt ville være en feilslutning fordi man hadde ingen sikkerhet for at vanskeligheter ikke kunne oppstå ved senere påkommende tilfeller.

Direktøren for Grønlands Styrelse mente at meget alvorlige vanskeligheter kunne oppstå der europeisk eller amerikansk befolkning bebygget områder tett opp til den gjeldende *grense* i et gitt tilfelle. Et slikt tilfelle, mente direktøren, ikke var utenkelig, og dette ville ubenhørlig fremby en alvorlig fare for den dansk-grønlandske befolkning. Det var ved hjelp av den stadig opprettholdte avsperring og anvendelsen av statens monopolprinsipp at man kunne holde slike

²⁴⁰ Rigsdagskommission, *Betænkning ang De vestindiske øer*, København 1916.

²⁴¹: Ibid: 129/132, brev av 3.nov 1916.

”Onder” borte fra et folk som nærmest eksisterte ”jevngodt med steinalderen”. Det måtte således med den største aktpågivenhet anses for påkrevet å hindre befolkningen å komme i kontakt med den delen av sivilisasjonen som kunne påføre den grønlandske befolkning kjønns sykdommer og tilgang til spiritus i de danske deler av Grønland. Det påpekes også at de nordvestlige deler av Grønland som delvis hadde vært besøkt av amerikanske ekspedisjoner hadde vært forskånet for slike episoder, ikke minst skyldtes at de private foretagender ved Kapp York (Knud Rasmussen) som lå utenfor det statlige monopol hadde vist den største forståelse for disse forhold. Direktøren la heller ikke minst brett på de mulige naturressurser som kunne oppdages, til Danmark og Monopolets gunst. Dette var det viktig å holde andre borte fra.²⁴²

Brevet fra Grønlands Styrelse til Indenrigsministeriet må betraktes som et meget viktig dekret om hvordan Danmark skulle tilegne seg suvereniteten over hele Grønland og føringer om hvordan dette kunne iverksettes. Men direktøren skrev også *beboet* som i 1776 og da impliserte dette mange innskrenkninger hos danskene sett i forhold til hele Grønland. Brevet ble avsluttet med å uttrykke at innrømmelsen fra amerikansk side var av overordentlig stor betydning. Hele den dansk-norske strid om Grønland hadde sin begynnelse i dette prinsipielle brevet som heller aldri ble lagt fram under rettssaken i Haag. Formannen i Det Grønlandske Selskab, Kommandør Rørd Hammer bekreftet og utfylte direktørens ovennevnte utsagn i sitt samtidige brev til Indenrigsministeriet.²⁴³

I tillegg ble det sagt i klar tekst fra polarforskeren Knud Rasmussen i sitt brev av 1913 til Indenrigsministeriet at Nordøstgrønland måtte bli underlagt dansk suverenitet. Han sier også på slutten av sitt brev at ”Hele Grønland bør være dansk og underlagt dansk Foretagsomhet”²⁴⁴ Rasmussen antydte klart i sitt brev at den kjente polarforskeren Ludvig Mylius-Erichsen allerede i 1903 ønsket å okkupere store deler av Grønland for Danmark, men mottok måtelig respons fra den daværende utenriksminister. Rasmussen skrev videre i sitt brev at det var allerede flere fremmede nasjoner som hadde fått øynene opp for de forretningsmuligheter Grønland kunne gi. Han uttrykte at den som hadde noe kunnskap om grønlandske forhold ville forstå hvor farlig det ville være for danske interesser å ha et utenlandsk selskap fast tilstede i Grønland. Han avsluttet brevet med å si at nå sto det bare

²⁴² Ibid: 131-132

²⁴³ Ibid: 132-134, brev av 2.nov 1916.

²⁴⁴ Ibid: 132-134, brev av 9.aug 1913.

igjen å få anerkjennelse fra ”fremmede makter” om dansk rett til Grønland. Rasmussen tenkte selvsagt på sine ”naboer” i Nordvestgrønland, amerikanerne, som hadde hatt tilhold der fra 1890-årene.

Det var nettopp dette brevet fra 1913 innenriksminister Ove Rode tok tak i da Danmark var i ferd med å selge de vestindiske øyene og han så en klar mulighet til å fyllestgjøre Knud Rasmussens forslag, hva Rode også lyktes med.²⁴⁵ I brevene fra Knud Rasmussen og Det Grønlandske Selskab til Indenrigsministeriet ble det klart formulert at Østgrønland ikke kunne betraktes som under dansk suverenitet før andre stormakter og Norge underskrev en erklæring, lignende den som USA senere underskrev i 1916. For Danmark var det nettopp USA de på denne tiden var redd skulle okkupere Grønland. USA hadde ”satt seg fast” på Nordvestgrønland fra tidligere og skjønnte ikke at det var Norge som etter hvert skulle bli den reelle fare.²⁴⁶

Påstanden om at Danmark hadde full suverenitet over hele Grønland før 10.mai 1921 var således å strekke sannheten vel langt, snarere usann ifølge korrespondansen fra 1916. Det skulle ta enda mange år før suvereniteten ble endelig fastslått til Danmarks fordel. Etter at Østgrønlandsavtalen var sluttet, kunne sannsynligvis Norge tatt saken direkte til Folkerettsdomstolen etter at avtalen var undertegnet for å oppnå en avklart dom for Østgrønlands folkerettslige stilling. Norge kunne også etter Østgrønlandstraktaten ha erklært Østgrønland under dansk suverenitet fordi Norge i realiteten hadde oppnådd alle sine matrielle krav i overenskomsten. Det var flere grunner til at dette ikke ble gjort, bl.a. fordi partene var blitt provosert av hverandre, og Norge hadde muligens antatt at 20 års bruksrett ville bedre den folkerettslige delen av avtalen. En av partene, gjerne Norge, burde altså straks etter at traktaten trådte i kraft i 1924 tatt suverenitetssaken til Folkerettsdomstolen. Da ville Norge trolig ha unngått storparten av de utenomparlamentariske pressgruppene, okkupasjonen av Østgrønland, en lite flatterende rettssak i 1931/33 og kontrafaktisk ytterligere marginalisert et politisk parti som sto tyske okkupanter bi noen år senere.

Danmark kunne på den annen side ha unngått all norsk protest og nasjonalistiske særinteresser hvis Danmark hadde okkupert Østgrønland ved statlig midler slik Canada gjorde i 1925 da de annekterte en del av sine arktiske øyer, også også oppdaget og registrert av norske oppdagere

²⁴⁵ Ref side 14 i min oppgave

²⁴⁶ Ibid: 129 ff

og ishavsfolk. Da bygde det statlige politi vaktstuer i det annekterte området og tilsynega canadisk suverenitet som USA straks aksepterte.²⁴⁷ Danmark hadde satt seg i et dilemma ved Østgrønlandstraktaten der Norge ikke ville vedkjenne Danmark overhøyheten over det omtvistede landet. Dette var faktisk en korrekt tolkning av brevet fra Grønlands Styrelse i 1916 selv om dette ikke var kjent i Norge. Hadde KGH bedt danske militære eller politimyndigheter om å okkupere Østgrønland hadde dette trolig skjedd. Hvorfor KGH som også var et statsselskap, ikke forordnet dette er ikke kjent, men ga vel et visst inntrykk av danske myndigheters ubeslutsomhet angående Østgrønland. Dette passet KGH kanskje best å opptre som en kvasi-okkupant.

Den danske regjering kunne ikke på noen måte tvinge Norge til å akseptere dansk rett over området hvis Norge ikke gjorde dette på frivillig grunnlag, hva den norske regjeringen bestemt ikke ønsket å gjøre. Alternativet var en rettsavgjørelse, men Danmark ønsket ikke å gå til folkerettsdomstolen i Haag for å få en bekreftelse på hva de etter egen oppfatning allerede hadde rett til. Dersom Norge ikke tok saken til Haag på eget initiativ, hadde de jo likevel blitt enige om å være uenig i overenskomsten, dog utenfor selve traktaten.

Den folkerettslige tolkning av Østgrønlandstraktaten

Frede Castberg²⁴⁸ som var folkerettsjurist og forhandlingsdelegasjonens attaché samt sekretær i den forsterkede konstitusjonskomité, utredet og tolket den avtalte overenskomst etter forhandlingene, men før den ble ratifisert av parlamentene i Danmark og Norge. I denne tolkningen lå underforstått en karakteristikk av avtalens form og noen juridiske prinsipper som etter Castbergs oppfatning hadde betydning.²⁴⁹

Det uvanlige med denne overenskomsten var at delegasjonen ikke hadde fullmakt til å avslutte avtalen bilateralt med Danmark med et enkelt forbehold om ratifikasjon. Det vanlige var at sluttprotokollen ble ratifisert og derved oppsto som traktat mellom minst to stater. I dette tilfelle ble det protokollert et "Forslag til overenskomst" fordi begge parlamenter hadde forbeholdt seg retten til selv å avgjøre traktatens tilblivelse før ratifikasjonen. Fordi det ikke ble oppnådd enighet angående det grunnleggende spørsmålet om suverenitetsstatus for

²⁴⁷ FRUS, 1925, Canada : 570ff.

²⁴⁸ Frede Castberg var sønn av tidl. statsråd Johan Castberg, den som egentlig igangsatte Grønlandsdisputten med å henvise til norsk middelalderhistorie som objektivt sett ikke var tillitskapende, men som med en annen vinkling kunne ha endret sakens gang til et saklig oppgjør mellom Danmark og Norge.

²⁴⁹ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania, 1924: 5ff.

Østgrønland ble det forelått en noteveksling som ikke var en del av traktaten, men en appendiks av stor betydning for partenes prinsipielle standpunkter. Selve traktaten ble en ”modus vivendi”- avtale (av midlertidig karakter). Dette gjorde traktaten i seg selv usikker og nærmest tilsa hvem som var mest tålmodig, hvem som handlet til egen fordel, og hvem som var sterkest til å hevde sin rett ved avtalens utløp etter 20 år. De nevnte elementer ville hver for seg kunne skape konflikt.²⁵⁰

Tidligere utenriksminister og dr. jur. Arnold Ræstad mente at når to land gjorde en overenskomst om forholdene på et landområde ville den ene part være innehaver av suvereniteten, eller få den ved overenskomsten, i dette tilfellet Danmark som krevde denne retten. Da måtte Norge stilltiende akseptere dette faktum som Norge tidligere hadde nektet anerkjennelsen av. Dette var juristen Frede Castberg ikke enig i og viste til forhandlingene om Spitsbergen før verdenskrigen mellom Norge, Russland og Sverige der de alle tre var enig om at Spitsbergen var et område ”terra nullius.” Der var forholdet slik at alle aksepterte øygruppen som ingenmannsland, men folkeretten hadde likevel ingen forhindringer mot at landene seg imellom kunne lage avtaler om ”terra nullius.”²⁵¹ Det kunne bare være ett forbehold i denne sammenheng, og det var bestemmelse om rettshåndhevelse av den ene eller flere av de kontraherende parter. Da ville imidlertid landet ikke være et ingenmannsland, selv om rettsforholdet ikke var inntatt i traktaten, mente Castberg.²⁵² Danmark og Norge ble nettopp *ikke* enige om rettshåndhevelsen.²⁵³

Det ble hevdet fra norsk side at forutsetningen for dansk suverenitet over Østgrønland skulle komme til uttrykk, måtte det avtales at visse innretninger (lover) skulle bli gitt.²⁵⁴ Hadde området vært ingenmannsland kunne slike innretninger etableres uten avtale med andre land. Castberg var uenig i dette resonnementet. Når det var nødvendig med en traktat med Danmark for å få frihet til aktivitet som ikke var nødvendig i ”terra nullius,” var det ikke grunnet dansk suverenitet over området, men rettere en dansk *påstand* om forholdet. Castberg mente også at like lite som traktaten forutsatte dansk suverenitet over Østgrønland, like lite kunne

²⁵¹ *Wikipedia, engelsk*: Terra nullius/ingenmannsland er et uttrykk fra Romerloven som beskriver et landområde som i internasjonal rett ikke er underlagt noen stat eller er forbeholdt oppgivelse av suverenitet fra tidligere okkupant. Suverenitet kan også oppnås over ingenmannsland ved okkupasjon.

²⁵² Frede Castberg 1924: 21ff.

²⁵³ Ref side 109 i min oppgave.

²⁵⁴ For eksempel lov om sjeldne dyr på Østgrønland. Norsk lov vedtatt om dette.

hjemmelen for norsk fangst og fiske i området være en servitutt slik danskene selv tolket traktaten.²⁵⁵

På den annen side var Frede Castbergs betenkning en overveielse om traktaten berettiget Danmark til å øve statsmyndighet i Østgrønland. Det ble etter overenskomstens offentliggjørelse uttalt flere meninger om Danmark i kraft av teksten kunne utøve statsmyndighet over norske borgere på Østgrønland. Så lenge disse ytringene ikke var ensbetydende, var det grunn til å anta at Østgrønland faktisk var et ingenmannsland eller "terra nullius" i kraft av dette begrepets definisjon, sett i forhold til enigheten om Spitsbergen der Norge skulle ha retten til lovgiving og ellers enighet ved traktater mellom interessentene.

I en polemikk med Venstres J.C. Christensen, delegasjonslederen i Østgrønlandssaken, mente professor Knud Berlin, en betydelig folkerettsjurist i Danmark, at overenskomsten ikke nevnte et ord som anerkjente dansk overhøyhet i Østgrønland, men at den heller ikke underkjente denne retten. Ut fra dette synspunkt mente Berlin at enhver utøvelse av dansk rett overfor nordmennene ville føre til konflikt mellom de to partene da Norge påberopte seg Østgrønland som "terra nullius."²⁵⁶ Castberg viste til en tidligere uttalelse av Christensen at overenskomsten vil gi danskene mulighet for å meddele norske myndigheter om klanderverdige forhold til norske borgere. Det kunne for eksempel dreie seg om klager på forholdet om hensynsløs jakt. Dette var nedfelt i overenskomsten, og ble også tatt inn som norsk lov på et senere tidspunkt. Etter et nytt juridisk resonnement fra Knud Berlin om et "20-årig langt rettsløst interregnum" repliserte Christensen igjen at en måtte lete forgjeves etter juridisk anerkjennelse i overenskomsten, men hensikten var å etablere bestemmelser av praktisk art. Han mente at i kraft av de internasjonale erklæringer Danmark hadde mottatt, var det utvilsomt at Danmark hadde høyhetsrett over hele Grønland, men at det var en selvfølge å respektere norske opparbeidde rettigheter.²⁵⁷

J.C.Christensen konkluderte med at nordmennene kunne gå i land over hele Østgrønlandskysten slik de ønsket, med unntak av de spesifiserte steder i traktaten, og danskene kunne ikke hindre dette uten med makt. Men ønsket danskene å utøve denne makten? Christensen mente dette aldri hadde blitt besvart og var overbevist om at traktaten

²⁵⁵ Frede Castberg, 1924: 11ff.

²⁵⁶ O.Bendixen(red.), *Grønlandstraktaten belyst [...i] artikler*, København 1924: 76.

²⁵⁷ Ibid: 34-35

var et nødvendig instrument for å trygge de forholdene danskene var mest opptatt av slik det var nedfelt i overenskomsten. Danmark kunne derimot ikke gi bindende lover for nordmennene som stred mot overenskomsten, men omvendt måtte de forplikte seg på bestemmelser som ikke stred imot denne.²⁵⁸ Etter norsk oppfatning av Østgrønland som ”terra nullius,” ville trolig enhver bestemmelse fra danskene som ikke var nedfelt i overenskomsten virke irriterende.

Frede Castberg bekreftet selvsagt at overenskomsten ikke inneholdt noen bestemmelser som i noen henseende kunne binde norske borgere i Østgrønland utover det avtalte. Tolkningene av disse bestemmelsene skulle vise seg å bli mange etter som tiden gikk, særlig når de to profilerte juristene Ræstad og Castberg var uenige om Østgrønlandtraktatens forståelse.²⁵⁹ Likevel vedtok Stortinget at det var det riktig av Norge å undertegne en overenskomst vel vitende om Danmarks høyhetskrav der landene ble enig om å akseptere uenigheten slik den var ved hjelp av de notene som ble utvekslet. Etter en tolkning av traktatteksten, notene og andre uttalelser i Folketinget kunne ikke Danmark utøve noen myndighet overfor *norske borgere* på Østgrønland som folkeretten ellers ga staten anledning til, mente Frede Castberg. På den annen side ville det ikke være i strid verken med traktaten eller folkeretten om Danmark gav lover for danske borgere i Østgrønland som også gjaldt innbyggere fra de land som hadde signert erklæringer eller for øvrig anerkjent dansk suverenitet i Østgrønland fordi Norge ikke annerkjente dansk suverenitet over Østgrønland, men hevdet området var et ingenmannsland.²⁶⁰

Norges rett til å erklære Østgrønland som ingenmannsland ville likevel ikke få noen endret rettsvirkning dersom andre land skulle anerkjenne Danmark som rett overherre i Østgrønland, slik allerede flere land hadde erklært i 1920. Slik ble det også da Storbritannia og Frankrike anmodet Danmark om å få adgang til Østgrønland på ”samme vilkår” som Norge. Dette ble innvilget fra Danmark, men Norge protesterte på at Danmark hadde gitt sin bevilling om dette så lenge Norges påstand for området var ”terra nullius.” Denne protesten ble ikke tatt til følge av de to land, og derved kunne Danmark sikre grepet om Østgrønland, men kunne selvsagt ikke fjerne seg fra den inngåtte traktat med Norge. Det var klart at Storbritannia og Frankrike henvendte seg til Danmark og ikke til Norge. De hadde jo allerede godtatt dansk politisk

²⁵⁸ Ibid: 83-84

²⁵⁹ RA, UD-boks 8205-8208 og UD-boks 81 (norske legasjon i København), Dgbladet 27.jan 1925.

²⁶⁰ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania, 1924: 28-29.

utøvelse i hele Grønland. Så vidt vites fikk Norge aldri noen internasjonal støtte for sin påstand.²⁶¹

Frede Castberg stilte også spørsmål om hvordan Danmark kunne erverve suvereniteten over Østgrønland. Etter folkeretten kunne dette utføres ved en okkupasjon på militær eller politimessig måte som håndhevet den danske stats domene og suverenitet, slik Canada gjorde senere i 1925 som omtalt ovenfor. En annen måte var at *alle* interesserte stater, i første rekke Norge, anerkjente Danmarks overherredømme. Det forhold at Norge motsatte seg dansk overherredømme over Østgrønland, var like uforbindtlig for Danmark som at Danmark motsatte seg den norske påstand om ingenmannsland. Notevekslingen som hevdet hvert av landenes prinsipielle syn bandt heller ikke landenes syn på den andre part. Danmark kunne altså utferdige landgangsbevillinger til hvem de ville uten at Norge kunne hindre det.

Castberg mente å forstå at en okkupasjon ved fysiske installasjoner ikke var tillatt etter traktatteksten, men at den okkuperende stat etablerte og håndhevet en statsmakt på stedet. Castberg hevdet likevel at både Danmark og Norge kunne utføre okkupasjon på denne måten slik Norge faktisk gjorde i 1931. Strengt tatt kunne også Danmark hevde sin rett på Østgrønland ved å gi lovregler som skulle gjelde alle, men uten å komme i konflikt med den inngåtte traktat med Norge. Viktigere var trolig å slutte traktater med andre stater og gi konsesjoner, og for øvrig skape situasjoner uten å krenke traktaten som Norge måtte akseptere i ly av sin påstand om ingenmannsland.²⁶²

Oppsummering

I dette kapitlet er det redegjort for og foretatt analyse av de forholdene som oppsto etter at Danmark og Norge ble enig om å forhandle fram en overenskomst om Østgrønland. Utgangspunktet for overenskomsten var Stortingets beslutning etter at konstitusjonskomiteen var ferdig etter et halvt år med sin innstilling etter at regjeringen hadde innlevert sin proposisjon. Den danske regjering mottok innstillingen, men var nokså uenig med dens konklusjon, men aksepterte å starte forhandlinger på det gitte og frie grunnlag.

²⁶¹ Ibid: 32-34.

²⁶² Ibid: 36ff.

Det danskene i hovedsak var uenig i, var komiteens oppfordring til å drøfte Norges historiske forhold til Grønland med fokus på de mange resolusjoner som Stortinget hadde mottatt nettopp om de historiske forhold. Komiteen kunne ikke unngå å ta stilling til disse. Stortinget anså seg involvert i saksbehandlingen og la dette til grunn for sin beslutning i føringene til regjeringen.

Stortingets beslutning førte til at regjeringen oppnevnte en forhandlingsdelegasjon som etter invitasjon skulle starte i København. Regjeringen ga delegasjonen en instruks om å ta opp de historiske krav, og at dansk suverenitet over Østgrønland måtte avstås fra anerkjennelse fra norsk side. Den danske delegasjonen hadde store vansker med å akseptere disse forslagene, og det ble foreslått 3 hovedpunkter for videre drøfting angående suverenitetsstillingen i Østgrønland. Disse var formulert slik fra norsk side at diskusjon om disse tapte sin interesse sett fra dansk side. Den norske delegasjonen la til grunn at "gammel urett" kunne gjøres god igjen dersom danskene ville møte kravene. Dette ønsket ikke danskene å gjøre uten at det ble fremmet bevis på at det var lagt fysiske hindringer i veien for nordmenn på Grønland. Danmark ønsket ikke å frasi seg sin påståtte suverenitet over Østgrønland verken til Norge eller som et "terra nullius." Norge på sin side ønsket heller ikke å akseptere dansk suverenitet over Østgrønland. Partene havnet i en "skyttergravsposisjon". Danskene følte at de måtte gi noe, og innrømmet at kunngjøringen fra 10.mai 1921 var feil proklamert over Østgrønland, og tilbød å fjerne denne bestemmelsen mot at Norge anerkjente dansk suverenitet i Østgrønland. Dette så den norske delegasjonen bort fra.

Da det opprinnelige forhandlingsprogrammet ble neglisjert av begge parter og nærmest brøt sammen, foreslo nordmennene at det ble opprettet en interesseavtale der det folkerettslige suverenitetsspørsmålet ikke ble behandlet. Dette ble partene enige om, men det ble også foreslått en noteveksling der partenes prinsipielle forhold ble lagt til grunn, og her kom partenes klare motsetninger til syne.

Det forslag som var fremforhandlet ble mottatt med glede i Stortinget selv om de opprinnelige ønskene ikke hadde blitt innfridd. De norske politikere følte å ha oppnådd en seier over for Danmark og overenskomsten ble etter folkerettslige studier ansett for akseptabel til å bli en bilateral traktat.

I Danmark var oppslutningen av en annen karakter. Det ble fremmet mange motforestillinger, ikke minst i Folketinget der Radikale Venstre og Det konservative Folkeparti gikk imot overenskomstens på prinsipielt grunnlag og stemte for at den ytterligere skulle behandles av en spesialkomité. Partiene Venstre og Sosialdemokratene som var i flertall stemte for overenskomsten på bakgrunn av å holde ved like det gode forhold til Norge.

Det ble mange polemiske innlegg i danske aviser som sterkt kritiserte sine parlamentarikere for at overenskomsten skulle ratifiseres. Det var få personer som likevel polemiserte direkte over landegrensene mellom Danmark og Norge. Det ble imidlertid en periode mye avispolemikk mellom Danmark og Norge i en rekke lederartikler som skyldtes at en norsk forfatter hadde uttalt seg nøkternt i Danmark og som ble sterkt kritisert i norske aviser.

Fra Norge var de fleste polemiske angrepene mot Danmark basert på artikler fra personer uten politisk ansvarlig ståsted. I Danmark var det imidlertid få eller ingen del av den vanlige befolkningen som hadde et forhold til sin egen grønlandske koloni med bakgrunn i den gjeldende danske politikk, og følgelig lite ”sivil” strid.

Det ble flere juridiske overveielser i forbindelse med overenskomsten både fra dansk og norsk side, og utfordringen var om saken allerede ved overenskomstens ratifisering skulle henvises til folkerettsdomstolen i Haag. Partene valgte på hvert sitt grunnlag å ikke gjøre dette på daværende tidspunkt.

Den senere professor Frede Castberg foretok en vurdering av overenskomsten på et juridisk grunnlag, og kom til at Danmark kunne utøve statsrett overfor egne borgere og utlendinger som hadde akseptert dansk ”politisk” herredømme over hele Grønland, også over Østgrønland der Norge hadde nedlagt påstand om ”ingenmannsland”. Ut fra dette kriterium behøvde ikke nordmenn forholde seg til danske bestemmelser som ikke angikk alle personer i Grønland eller som kom i konflikt med den vedtatte og ratifiserte traktat. Castberg mente imidlertid at både Danmark og Norge ville ha adgang til okkupasjon av Østgrønland nettopp fordi Østgrønland etter norsk tolkning et ”ingenmannsland”, men måtte etter traktaten ikke benytte statlige, fysiske installasjoner for å hevde sin suverenitet. Det var nettopp denne muligheten Norge benyttet i 1931 da det ble proklamert okkupasjon av området og utnevnte Helge Ingstad som sysselmann. Han hadde kompetanse som regjeringens utsending, men drev likevel med fangst som de andre ”okkupantene.”

Jeg mener å ha funnet en hypotese som tilbakeviser grunnlaget for Danmark å hevde suverenitet i hele Grønland før 1916 i danske dokumenter fra KGH i 1916 og fra Knud Rasmussen i 1913. Danmark iverksatte ikke folkerettslig gyldig okkupasjon representert ved de offisielle myndigheter etter den amerikanske erklæringen i 1916. Derfor måtte Danmark ty til særlige erklæringer fra de interesserte parter, noe interessenten Norge ikke ville gå med på. I neste kapitel vil jeg behandle spørsmålet om hvordan Danmark forholdt seg til dette. Det ble ytterligere forhandlinger mellom partene, men Norge gjorde en fatal feil som ga all innsatsen uten kostnad tilbake til Danmark.

Kap. 5 Traktatens virkninger 1926 - 1933

En av Østgrønlandstraktatens virkninger var at norske fangstmenn okkuperte deler av Østgrønland. Denne okkupasjonen var stilltiende ønskelig fra dansk side. Da kunne Danmark rapportere saken til Folkerettsdomstolen i Haag på grunn av norsk krenkelse av rettstilstanden i stedet for en ensidig rettsbehandling av en kanskje usikker suverenitet, fra dansk side. Okkupasjonen resulterte i at Danmark øyeblikkelig anmeldte hendelsen til Folkerettsdomstolen som de hadde rett til etter avtalen mellom de to land. Fant domstolen tilstrekkelig rettsvilkår til å dømme Norge, og akseptere Danmarks suverenitet over hele Grønland som gyldig rett slik Norge hadde kritisert?

I tiden etter inngåelsen av Østgrønlandstraktaten hadde mange danske politikere og sakkyndige forutsett en alvorlig tvist om suvereniteten over Østgrønland mellom Danmark og Norge. Første steg var iverksettelsen av en ny voldgiftstraktat mellom de to landene som tross formålet om fredelige løsninger på tvister, likevel førte til parlamentarisk uro i Stortinget fordi Norge var betenkt over nytten av denne. I Danmark falt imidlertid denne traktaten i smak og ble raskt behandlet og ratifisert fordi den kunne føre Danmark til Haagdomstolen dersom det ble mer uoverensstemmelser i Østgrønland med Norge. I Norge var det tilløp til politisk strid om en voldgiftstraktat med Danmark der Grønlandsspørsmålet var uavklart.

I perioden etter 1926 ble det flere motsetninger mellom dansker og nordmenn på det verbale plan lokalt i Østgrønlandsområdet, og krav om politimyndighet ble hevdet fra begge parter. Dette resulterte i en ensidig okkupasjons erklæring fra den norske regjeringen etter at det norske flagget ble heist av fangstmenn i Myggbukta 29.juni 1931 som en okkupasjons handling etter påvirkning fra pressgrupper i Norge. Hvordan pressgruppene fikk regjeringen til å støtte okkupasjonen blir også kort behandlet i dette kapitlet.

I dette kapitlet vil jeg først behandle og drøfte voldgiftskonvensjonen og dens vei til traktat, deretter en viktig rapport skrevet av en norsk ekspedisjonsleder fra et opphold i Østgrønland. Som en konsekvens av denne rapporten ble det utferdiget en politimyndighet som skapte splid mellom Danmark og Norge. Deretter vil jeg kort redegjøre for den norske okkupasjonen av Østgrønland og til slutt drøfte den etterfølgende rettssak og domsforutsetninger.

Voldgiftskonvensjonen

Etter at den verbale striden fra Østgrønlandstraktatens iverksettelse hadde lagt seg, ble det ro inntil den nordiske lovgivningen om voldgift tok til i 1926. Etter 1. Verdenskrig foreslo USA å opprette Folkeforbundet der også Norge og Danmark ble medlemmer. Alle tvister mellom medlemslandene skulle løses ved mekling og voldgiftsbehandling gjennom Folkeforbundet eller dets råd på grunnlag av opprettede voldgiftstraktater mellom medlemslandene. Da Domstolen for folkerettslige spørsmål ble opprettet i Haag fra 1921, skulle alle tvister mellom land som aksepterte denne domstolen bl.a. de skandinaviske land avgjøres ved denne domstolen, for å hindre krig og annen friksjon. Dermed ble de tidligere inngåtte voldgiftstraktatene uaktuelle.²⁶³

Etter at Danmark og Norge ratifiserte Haagdomstolens myndighet skulle den avtalte Østgrønlandstraktaten ved uenighet om tolkning kunne avgjøres av domstolen. Den nye voldgiftsavtalen som ble inngått analogt med Locarno-traktaten fra 1925,²⁶⁴ ga rom for å forplikte partene i spesifikke saker om integritet og grensespørsmål motsatt av de gamle voldgiftstraktatene som ikke hadde denne muligheten. Østgrønlandstraktaten hadde allerede en slik bestemmelse, men det nye voldgiftsinstituttet bekreftet muligheten for ensidig å påkjære spørsmål om "rett og billighet" fra en av partene²⁶⁵. Motstanden var sterk fra opposisjonen i Norge. Den mente dette punktet i traktaten var for uklart og vagt til å la viktige avgjørelser bli tatt til følge på et så usikkert grunnlag, særlig i Østgrønlandstvisten der "nasjonale følelser" kunne bli fremherskende. Utenriksdepartementets konsulenter og politiske ledere mente det motsatte. Derfor var det ingen grunn for Norge å motsette seg en ny voldgiftsavtale med Danmark. Den valgfrie bestemmelse om betingelsen av ensidig anke tilsa at en rekke tvister kunne avgjøres i Haagdomstolen med bindende virkning slik alle de nordiske land hadde blitt enige om. Lovbehandlingen om voldgiftstraktaten med Danmark ble likevel i lang tid trenert av motstandere i Stortinget.²⁶⁶

Den danske utenriksminister, grev Carl Moltke (u.pol.) presenterte den danske voldgiftstraktat for Folketinget i februar 1926. Han meddelte i sitt foredrag at traktatene med de andre nordiske land var et uttrykk for at disse nabolandene betraktet krig som et skadelig middel,

²⁶³ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 46, note 104.

²⁶⁴ Opprinnelig en avtale for å hindre grensekrenkninger mellom Tyskland og de vestlige naboer dvs. Frankrike og Belgia, garantert av Storbritannia og Italia.

²⁶⁵ Ss rimelighet.

²⁶⁶ Ida Blom, op. cit: 226-227.

uten å nevne polemikken med Norge om Grønland. Utenriksministeren avsluttet likevel sin tale med at overenskomstene for voldgift mellom de nordiske land var av stor betydning, men likevel ikke det endelige mål som til sist skulle føre til en internasjonal løsning i tilknytning til Folkeforbundet. Denne uttalelsen kunne være tvetydig, men la en skygge over det dansk-norske forhold. Moltke la således ikke helt skjul på disputten med Norge, men han skulle selvsagt også ha aksept fra andre partier enn sosialdemokratene; og bemerkningene kom.²⁶⁷

Folketingsmannen Holger Andersen (Kons.) kritiserte statsråd Mellbye(B) i Oslo, lederen for Bondepartiet, som hadde uttalt at den nylige inngåtte voldgiftstraktat med Danmark ikke fant noen gjenklang i det norske folk. Andersen uttalte at statsråd Mellbye syntes å være tilhenger av den nordiske tanke, men når norske kretser stadig bestred Danmarks høyhetsrett over dansk "statsterritorium" var det grunn til bekymring. Derved kunne det ikke unngås at dette fremkalte stemninger og strømninger i Danmark som kom på tvers av den nordiske ånd på hvilket grunnlag lovforslaget om voldgiftskonvensjon var fremkommet. Uten å nevne Norge uttalte Holger Andersen at tilslutningen på disse voldgiftstraktatene ville ha betydning i Norden. Han hadde også vært motstander av Østgrønlandstraktaten.²⁶⁸ Det kunne neppe være tvil om at Det konservative folkeparti hadde anfektelser mot Norge som gjorde krav på et dansk territorium, slik Andersen oppfattet.

Det danske lovgrunnlaget for voldgiftstraktatene sammen med de andre nordiske land utenom Norge ble vedtatt med stort flertall. De fleste politikerne i Danmark så også på denne muligheten til fortsatt å komme i tale med Norge. De konservative så imidlertid på denne loven som en ytterligere mulighet til å få Norge dømt i Haag slik de var tilhengere av sett i lys av Østgrønlandstraktaten. Norsk opinion hadde fryktet at Danmark øyeblikkelig ville trekke striden med Norge til Haag. Men dette hadde et flertall i den samlede danske Rigsdag tidligere kommet fram til ikke var ønskelig. De ville heller vente til Norge i tilfelle kom til å bryte traktaten hva danskene muligens hadde i tankene sett på bakgrunn av Østgrønlandstraktaten og den opposisjon som smått, men sikkert bygget seg opp i Norge mot denne. Danskene var jo av den oppfatning at hele Grønland var dansk, og ville derfor ikke sette denne oppfatning på prøve i Haag. Det var unødvendig.

²⁶⁷ Folketingsforhandlingene, Rigsdagstidende, bind 7a:, København 1926: 5369-5370.

²⁶⁸ Ibid: 7374-5375.

Uoverensstemmelsen mellom Danmark og Norge kom til syne da Østgrønlandstraktaten skulle ratifiseres av Folketinget i 1924. Det ble utstedt en dansk Kgl. Res av 5.juli i henhold til kunngjøring fra Grønlands Styrelse om at Styrelsen hadde iverksatt overenskomsten mellom de to land som om den danske regjering hadde *gitt tillatelse* for norske borgere, fartøyer og selskaper til å drive jakt og fangst i det avtalte landområde. Dette førte til at den norske regjering meddelte Danmark i en note om sin prinsipielle oppfatning av Østgrønlands folkerettslige stilling. Norge tok forbehold om den form den danske regjering hadde iverksatt overenskomstens bestemmelse der de vedlagte noter til overenskomsten tilsa en norsk påstand om ingenmannsland. Danskene besvarte noten med å henvise til sin prinsipielle oppfatning av Østgrønlands stilling som var dansk suverenitet over hele Grønland – og saken sto derved like uavklart. Danskene tok også ytterligere skritt for å hevde sin påståtte rett med ny Grønlandslov og avtaler med Storbritannia og Frankrike. Det var kanskje ikke så underlig at Stortinget stilte seg avventende til voldgiftslovgivningen med Danmark.²⁶⁹

Den gjensidige voldgiftstraktaten og Østgrønlandstraktaten kunne sees i sammenheng. Norge hadde etter lang tids betenkning om voldgiftsbehandlingen endelig kommet fram til konsensus i Stortinget. Danmark hadde motsatt en kort og rask behandling i Folketinget om realitetsbehandlingen.

Med Østgrønlandstraktaten hadde det vært omvendt. Den hadde Stortinget behandlet med et overveldende flertall på kort tid, mens Folketinget hadde mange skjærmyssler før traktaten omsider fikk et flertall. Hva kunne denne forskjellen skyldes? Østgrønlandstraktaten som ikke behandlet suvereniteten var en hard klump å svelge for danskene. Det var stor tvil blant danske Folketingsmedlemmer om tolkningen av traktaten som ga store betenkeligheter særlig hos de konservative – og de Radikale Venstre-politikerne. Stortinget var tilsvarende gledelig overrasket over den bruksrett de hadde oppnådd over store deler av Østgrønland og hadde en tilsvarende kort behandlingstid. Grunnen til at landene hadde forskjellige oppfatninger av de gjensidige traktatene kan være noe uklart, men i Danmarks og Norges tilfelle var det sannsynligvis nasjonalistisk tankegods som slo ut i full blomst for begge parter.

²⁶⁹ Stortingsforhandlingene, Inst.S. nr. 166, 1933: 16-17.

I Myggbukta

Mens Folketinget og Stortinget drev sin parlamentariske skyggeboksing om voldgiftslovgivingen, hadde en større fangstekspedisjon fra Norge blitt landsatt i Myggbukta i 1926. Foldvik-ekspedisjonen ble ledet av Hallvard Devold, en sosialøkonom fra Ålesund som også hadde erfaring fra Spitsbergen. Da ble den norske meteorologiske stasjon opprinnelig oppsatt i 1922 gjenopprettet. I motsetning til at stasjonen sist gang ble drevet av ishavsskipperne, ble denne betjent av telegrafister fra Geofysisk Institutt i Tromsø. Det offisielle Norge hadde for første gang inntatt Østgrønland. Geofysisk Institutt var aktive i norsk nykolonisering i polarområdet. Opprettelsen av denne stasjonen med egne telegrafister var en del av prosessen med polar integrasjon som skulle omfatte Svalbard, Jan Mayen og Østgrønland som et egnet sikkerhetsledd i sjøfart og andre aktiviteter i dette området.²⁷⁰ Lederen for Grønlandsforeningen i Stavanger, advokat Gustav Smedal, uttalte at ”Det er foretagender av denne og lignende art som med tiden forhaabentlig skal bringe Grønland tilbake til Norge”²⁷¹ Dette skulle ikke bli siste gangen Smedals navn ble forbundet med Østgrønlandssaken etter at ekspedisjonsledelsen hadde uttrykt for Handels- og Industridepartementet at de skulle til Østgrønland for å *annektere* land. Om termen anneksjon var bevisst eller et misforstått uttrykk i forhold til Østgrønlandstraktatens ”å ta i bruk” finnes det ikke belegg for, men termen skulle bli en realitet fire år senere da Norge okkuperte området.²⁷²

Etter avslutningen av ekspedisjonen til Myggbukta i 1928 skrev Hallvard Devold en lengre rapport der han tok opp en rekke saker.²⁷³ Rapporten må betraktes som subjektiv tatt ut fra de forhold den ble skrevet under, men samlet sett ga den et relativt nøkternt bilde av de danske planene for Østgrønland og hvorledes de skulle iverksettes. Enkelte elementer av innholdet beskrev at Danmark var sikre i sin suverenitetspolitikk i området, men muligens usikre på sin rett. Uttalelsene til Lauge Koch slik de kom fram i rapporten må betraktes med et kritisk øye slik Devold også fornemmet disse, men likevel ga de et trekk av dansk oppfatning om situasjonen.

Devold innledet med at rapportens opplysninger ikke minst skyldtes samtaler med den danske polarforskeren og geologen Lauge Koch. Devold hevdet at danskene etter inngåelsen av

²⁷⁰ www.polarhistorie.no/artikler/2007/radiobølger, registrert 23.feb 2010

²⁷¹ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1972: 76.

²⁷² RA, UD-boks 81, H52C4, 6.3.1925

²⁷³ RA, UD-boks 5345, jnr. 18732

Østgrønlandstraktaten hadde utfoldet seg energisk og systematisk for å ”erobre” landet, men altså ingen folkerettslig okkupasjon av Østgrønland. som dog danskene allerede mente var under dansk suverenitet, noe Norge var uenig i. Danmark måtte derfor statuere sin suverenitet hva de aldri gjorde

Devold mente etter en rekke samtaler med Koch som besøkte ekspedisjonen flere ganger, å kjenne planen for hvordan danskene skulle oppnå suverenitet. Kildekritisk kan en mene at danskene hevdet de hadde denne retten slik de forfektet allerede under traktatforhandlingene med Norge om Østgrønland. Danskene var muligens ikke lenger så helt sikre på sin åpenbare rett likevel.

Devold fortalte også i rapporten om den britiske geologen Wordie som etter å ha annonsert sitt forehavende om å besøke polare strøk for geologiske undersøkelser, mottok vennlig brev fra Udenrigsministeriet i København om at han var velkommen til å besøke Østgrønland, en gunst ingen fremmede til da hadde oppnådd. Wordie hadde forøvrig leid en norsk ishavsskute med norsk mannskap til denne turen. Devold mente denne gesten fra København var et middel for å oppnå et skinn av dansk suverenitet over Østgrønland i den internasjonale bevissthet.

Devold nevnte også etter Kochs siste besøk i Myggbukta før han dro tilbake til Danmark hadde uttrykt at det var planlagt en stor og godt finansiert ekspedisjon langs Østgrønlandskysten. Denne skulle inngå som et naturlig ledd i de polare undersøkelser og ville få en stor nasjonal betydning for Danmark. Devold rapporterte også at Lauge Koch hadde hatt samtaler med innenriksminister Christen N. Hauge etter Østgrønlandsoverenskomsten om hva nordmennene ville foreta seg i dette området. Da hadde Koch fortalt han hadde lest at dosent Adolf Hoel²⁷⁴ skulle avslutte sitt oppdrag på Spitsbergen med de geovitenskapelige undersøkelser der. Hvis det innebar at han dirigerte sin stab til Østgrønland var Danmark ”spille meg ferdige,” var budskapet Koch skulle ha gitt til innenriksministeren. Allerede to år senere skulle Koch få se Hoel som ekspedisjonsleder sammen med Hallvard Devold sommeren 1930. Denne ekspedisjonen var en kombinert forsknings-og forsyningsekspedisjon til et nystartet firma, nemlig Arktisk Næringsdrift som

²⁷⁴ Adolf Hoel , geologisk utdannet, var den sterkeste pådriveren for norsk suverenitet på Svalbard etter hans første besøk i dette *terra nullius*. Som nordmenn også hevdet Østgrønland var. Ref biografi om Adolf Hoel. Se Skarstein, note 16.

foruten fiske og fangst satte opp hus i bruksområdet for nordmennene i konkurranse med det danske selskapet Nanok AS

Koch som sannsynligvis var danskenes ”agent,” hadde trolig mer til hensikt å kontrollere nordmennenes aktivitet enn selv å drive geologi som var hans fag. Dette funderte Devold også på og klarte å stille ledende spørsmål. Et av svarene Koch røpet var at fortjenesten av kryolittutvinningen i Sørgrønland som danskene drev gikk rett i statskassen fordi ”Monopolet” skulle ”balansere”. Bare mindre deler av dette gikk tilbake til grønlandsk bistand, og derved var det penger for utstrakt støtte til fordel for Danmark i Grønland. Dette var stikk i strid med hva danskene selv hevdet. Devold skulle ha fortalt Koch at nordmennene nå anså fangsten for dårlig slik også et tidligere dansk foretak hadde opplevd på Østgrønland. I den forbindelse ble det snakk om de 25 hyttene som nordmennene hadde bygget i området rundt Myggbukta. Koch var interessert i å kjøpe hyttene dersom de ikke skulle brukes. Devold spurte om danskene skulle prøve seg igjen, men det svarte han benektende på. De skulle brukes til å innlosjere grønlandere. Devold spurte om hvordan danskene ville forholde seg dersom det var nordmenn i nærheten og som overbød danskene for skinnene grønlanderne leverte etter sin fangst. Devold visste at selv med meget god fortjeneste ville nordmennene betale langt over hva ”Monopolet” var villig til. Koch fortalte at dette skulle de nok greie, og hadde råd til, inntil Grønlandstraktaten skulle fornyes. Metoden danskene skulle bruke var ifølge Koch å utplassere grønlandere fra andre deler av Grønland i hytter langs kysten for å drive jakt etter bestemmelsene i traktaten. Grønlanderne kunne ikke plasseres i organiserte kolonier som i de andre bostedene, men de kunne som enhver annen person legge bruksrett til grunn slik Østgrønlandstraktaten bestemte og Norge hadde hevdet i de samme forhandlingene i 1924. Koch bekreftet altså at danskene egentlig betraktet området som ingenmannsland. Da var det selvsagt for risikabelt å gå til retten med et slikt perspektiv slik danske politikere også hadde konkludert med. Med et flertall av grønlandere i området kunne imidlertid danskene hevde sin rett til å beskytte disse og legge det bestående regelverk til grunn for å hindre norsk tilstedeværelse. Devold konkluderte med at dette var innholdet i den danske planen, og at Koch i realiteten som danske myndigheters ”agent” hadde forsnakket seg.

Halvard Devold avsluttet sin rapport som også ble tilstillet Utenriksdepartementet, med å fastslå at norsk ”besettelse” av Østgrønland utelukkende måtte bli basert på næringsvirksomhet med overvintringer og jakt på pelsdyr og selfangst i havet og fortsatt bygging av hytter, og ikke irrelevante historiske myter. Han kom inn på at aktiviteten måtte

planlegges og ledes, helst av staten, da han fastslo at med utelukkende privat initiativ ville prosjektet falle sammen i løpet av kort tid. Han avsluttet rapporten med å konstatere at han hadde møtt mange personer som interesserte seg for Grønlandssaken, men ”uvidenheten om disse ting og mangelen på overblikk er stor og almindelig utbredt.”²⁷⁵ Dette skulle vise seg å være en riktig vurdering.

Politimyndigheten

Danskene var etter Østgrønlandstraktaten fra juli 1924 dyktig lei av at nordmennene ikke aksepterte den traktaten de selv hadde utledet og var fornøyd med, uttalte politikere og senere utenriksminister Peter Munch (RV) i sine memoarer.²⁷⁶ Han hadde konstatert at nordmennene stadig gjentok motstand mot det som for danskene for lengst var avgjort, at hele Grønland var under dansk suverenitet og intet annet.

Advokat Smedal skrev et klagebrev til Utenriksdepartementet om at den danske regjering skulle sende en marineekspedisjon opp langs Østgrønlandskysten i 1930.²⁷⁷ Smedal mente at ekspedisjonens formål var å kontrollere nordmenns virksomhet og samtidig styrke Danmarks suverenitetskrav på tross av et norsk standpunkt om østgrønlandsk ingenmannsland. Advokat Smedal hadde likevel over lang tid hevdet at området måtte betraktes som norsk og foreslo at norsk politimyndighet måtte etableres. Norske myndigheter ble overbevist om at dette var en god idé, og i samsvar med egne standpunkt og Østgrønlandstraktatens intensjon dersom dette utelukkende gjaldt forholdet til norske statsborgere. Utenriksdepartementet fikk etter samtaler med Handelsdepartementet samtykke fra Justisministeren å tildele politimyndighet til lederne for fangstekspedisjonene.²⁷⁸ Hallvard Devold, geologen Adolf Hoel og to andre fangstfolk ble utstyrt med politimyndighet dersom noen nordmenn skulle ”ryke i tottene” på hverandre slik Hoel senere tilkjennega.²⁷⁹

Danskene var naturligvis klar over at den norske politimyndigheten innebar mer en politisk manøver enn å hindre slagsmål mellom nordmenn. Den danske regjeringen instruerte derfor

²⁷⁵ Som Devold selv sa, måtte okkupasjon være av næringsinteresser og ikke av avlagte historiske grunner, men han lot seg selv lede av de nasjonalistiske pressgruppene til å foreta okkupasjonen i 1931. Ble han aktivt forledet? Mye kan tyde på det. Han var polarmann, ikke nasjonalistpolitiker. Han meldte seg ikke inn i NS som mange av Grønlandsentusiastene gjorde, men ble motstandsmann under krigen.

²⁷⁶ P. Munch, *Erindringer 1924- 1933*, København 1964: 235.

²⁷⁷ RA, DU-boks 5246, Mappe XXV, bilag 6462

²⁷⁸ Ida Blom, op. cit 1973: 249-250.

²⁷⁹ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, den glemte polarpioner*, Oslo 2008: 146.

sin ambassadør i Oslo å meddele at de antok denne politimessige utnevning ikke var en beføyelse til å drive statsmyndighet i Grønland. Dette medførte starten på en rekke notevekslinger mellom de to stater som sakte men sikkert fikk et mer stringent budskap der både Danmarks og Norges standpunkt for Østgrønland ble mer og mer fokusert. Danskene truet også med å etablere politimyndighet, noe den norske regjeringen ikke hadde noe imot. Forutsetningen var at det ikke stred mot den prinsipielle oppfatning av Østgrønland som ingenmannsland slik Norge hadde hevdet i notevekslingen om Østgrønlandstraktaten i 1924. Den norske regjeringen ville likevel forbeholde seg retten til å kommunisere sitt standpunkt til fremmede makter dersom Danmark iverksatte politimyndighet for alle tilstedeværende i området.²⁸⁰

I tiden mellom noen av notene var det et uformelt et møte i København 30.januar 1931 mellom statsministerne Stauning (SD) og Mowinckel (V) fra Norge.²⁸¹ Mowinckel foreslo at dersom Danmark ville oppgi Østgrønland til fordel for Norge ville Norge kunne anerkjenne at resten av Grønland lå under dansk suverenitet. Dette anslo Stauning som umulig da han mente stemningen i Danmark var like ømtålig som i Norge.

Spørsmålet om politimyndighet kom opp på møtet og danskene fremla at tre nordmenn hadde fått slik myndighet. Da kunne det ikke være urimelig at den omtalte marineekspedisjon til Østgrønland også fikk en person med slik politimyndighet, men som skulle gjelde for alle i området også nordmenn. Mowinckel protesterte fordi dette ville undergrave Østgrønlandstraktatens bestemmelser fordi nordmennene ikke anerkjente danske myndigheter til å øve myndighet i det området nordmennene betraktet som ingenmannsland. Statsminister Stauning foreslo å igangsette en internasjonal forliksmegling eller voldgift. Etter betenkning mente Mowinckel at en vederheftig dom ville være best fordi ”norske Bønder havde en Tilbøyelighed til at ville se en Dom.”²⁸²

Statsminister Mowinckel hadde sammen med danskene antydnet en forhandlingslinje for Østgrønland med hjelp fra domstolen i Haag, men motsetningene var fremdeles skarpe. Etter at regjeringen Kollstad (B) overtok makten i mai 1931 fortsatte forhandlingslinjen slik Mowinckel hadde lagt opp til, men noen uker senere ble frontene skjerpet. Da antydnet den

²⁸⁰ Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931, København 1931: 5*

²⁸¹ P. Munch, op.cit 1964: 238.

²⁸² P. Munch, op.cit. 1964 : 238-239.

danske utenriksminister Peter Munch i sine memoarer at dette nok skyldtes det norske Ishavsrådet med advokat Smedal i spissen. Smedal mente Norge burde okkupere Nordøstgrønland før Danmark igangsatte sin store ekspedisjon som Lauge Koch hadde snakket med Halvard Devold om. Dette skrivet ble offentliggjort og kritikken fra Stortinget ble krass fra de fleste partier.²⁸³

I juni 1931 avleverte den danske ambassadør i Oslo en note som protesterte mot at den norske regjering utøvde politimyndighet i hele Østgrønland. I samme noten ga imidlertid også danskene et tilbud til de norske myndigheter om å trekke den utstedte politimyndighet tilbake. Da ville også Lauge Koch som var tiltenkt den danske politimyndigheten, bli fritatt for denne utnevnelsen og ambassadøren uttrykte ønske om denne avgjørelsen snarest mulig.²⁸⁴ På denne måten antok danskene at den pågående tvist foreløpig var tonet ned.

Okkupasjonen

29.juni 1931 kom meldingen fra Myggbukta radio til en del avisredaksjoner i Norge at et gitt stykke av Østgrønland var okkupert i kong Haakon VII's navn som ville bli kalt Eirik Raudes land. Dette skjedde etter at Danmark og Norge hadde blitt enige om politimyndigheten i Østgrønland som begge land deretter trakk tilbake. Det private Ishavsrådet hadde gjennom offentliggjørelse anmodet Utenriksdepartementet om at regjeringen måtte okkupere deler av Østgrønland. I Stortinget ble saken skarpt kritisert og regjeringen påla Ishavsrådet taushetsplikt. Etter at Stortinget hadde tatt sommerferie ble imidlertid okkupasjonen iverksatt av en gruppe fangstmenn etter anmodning fra medlemmer av det private Ishavsrådet i Norge ledet av advokat Smedal. Men ikke alle okkupantene var like entusiastiske for ideen.²⁸⁵

Den nylig innsatte regjeringen i Norge fra Bondepartiet ble overrumplet og spurte om dette er en køpenickiade. Det var det ikke, fordi okkupasjonen foreløpig var en helt privat sak og ennå ikke hadde spor av statlig engasjement.²⁸⁶ Statsminister Kolstad (B) erklærte straks at denne okkupasjonen var foretatt uten regjeringens vitende. Dette utløste stor ekstraordinær aktivitet i regjeringen over flere dager med innkalling av folkerettslige kapasiteter som Frede Castberg

²⁸³ P. Munch, op. cit., 1964 240-241.

²⁸⁴ Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931*, København 1931: 5

²⁸⁵ P.Munch, op,cit 1964: 241

²⁸⁶ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, Den glemte pioneren*, Oslo 2008: 152.

og høyesterettsdommer Helge Klæstad.²⁸⁷ Utenriksminister Birger Braadland (B) uttalte overfor den danske ambassadør at dette var en rent privat handling av noen fangstmenn som regjeringen ikke hadde noen forbindelse med. Likevel agiterte en del av pressen i Norge for at regjeringen måtte godkjenne okkupasjonen. Den norske regjeringen ba den danske regjering si seg enig i at det i traktattiden ikke skulle etableres verken dansk eller norsk politimyndighet i Østgrønland eller annen suverenitetsutøvelse fra noen av landene. Den danske regjering svarte at sammenholdt med bestemmelsene i 1924-traktaten var dette ikke mulig å gi noe tilsagn om.

Utenriksminister Munch var ennå innstilt på å ha et godt forhold til Norge. Han meddelte sine regjeringskolleger at dersom Norge fortsatte sin politikk måtte striden bli avgjort i en forlikskommisjon eller i den internasjonale domstol i Haag etter avtale. Dette hadde Norge sluttet seg til gjennom traktater med Danmark. Han hadde håpet slik han beretter i sin selvbiografi, at Norge ikke ville komme med en okkupasjonserklæring fordi dette trolig ikke ville styrke Norges stilling i en rettssak. Munch mente at dette tvert i mot ville styrke Danmarks stilling og svekke Norges posisjon.²⁸⁸ Dette skulle han få rett i. Danmark hadde nå kommet i den stilling som opinionen i Danmark hadde ettersøkt, men som regjeringen hadde vært betenkt over. Norge hadde brutt Østgrønlandstraktaten ved okkupasjonen. Danmark kunne nå alene gå til retten med argumenter om at Norge hadde okkupert dansk land. Påstanden ville lyde på at Norge hadde begått ulovligheter mot rettstilstanden.

I note av 7.juli anmodet den norske regjering i et slags ultimatum til den danske regjering at dersom domstolen avsa sin dom til fordel for Norge, skulle ikke Danmark motsette seg at Norge fikk suverenitet over det okkuperte området. Den danske regjeringen uttrykte enighet med den norske at saken skulle behandles ved domstolen i Haag. Regjeringen sa seg rede til å ta enhver naturlig konsekvens av en dom, men var uenig i at den på forhånd kunne avgi en erklæring om hvordan den ville stille seg til domstolens presisering av rettstilstanden. Den danske regjering ville ikke på forhånd peke på en bestemt avgjørelse som sakens utgang. Den danske regjeringen understreket at norsk ervervsvirksomhet i området ikke ville bli berørt av en domsavsigelse, men la til at den håpet på enighet om hvordan spørsmålet skulle fremlegges for domstolen. Den norske regjering svarte 10.juli at fordi Danmark ikke ville gå med på de norske betingelsene om en forhåndsaksept av en eventuell domsfellelse til fordel for Norge

²⁸⁷ Asbjørn Lindboe, *Fra de urolige treveårene*, Oslo 1965: 81 ff.

²⁸⁸ P. Munch, op.cit. 1964: 241-242.

erklærte regjeringen det okkuperte område for norsk. Dagen etter svarte den danske ambassadør på okkupasjonsnotene at saken var ensidig innrapportert til Den faste domstol i Haag for mellomfolkelig rettspleie med påstand om brudd på den bestående rettstilstand og var følgelig rettsstridig og ugyldig.²⁸⁹

Den danske regjering ga alle notene i denne perioden et så vennskapelig uttrykk som vel mulig. Utenriksminister Munch skrev overbærende i sine memoarer at stemningen i Norge hadde revet regjeringen med i hva den selv kort tid før hadde vært uenig i. Munch konkluderte med at han hadde sett partier og regjeringer hadde blitt revet med av stemninger til handlinger som en krets ivrige mennesker hadde foranlediget til, og som de kort tid før hadde ansett usannsynlige å innlate seg på. I Danmark mente mange at regjeringen hadde vært for unnfallden i saken, men nå var det full enighet om at saken ble behandlet i Haag. Allerede 13. juli besluttet domstolen i Haag at den ville behandle klagen fra Danmark.²⁹⁰

Domsslutningen

5 april 1933 ble dom avsagt i tvisten mellom Danmark og Norge der Norge tapte sin påstand overfor Danmark. Domspremissene uttrykte at Norge 10. juli 1931 ved kunngjøring hadde erklært å ha okkupert en del av Østgrønland.²⁹¹ Danmark hevdet at det området Norge hadde okkupert var underlagt dansk suverenitet og kunne ikke okkuperes av andre stater. Okkupasjonen måtte derfor kjennes ugyldig. Rettskraften i denne påstanden ble hevdet fra Danmark å ha grunnlag i en lang og vedvarende utøvelse av suverenitet fram til den norske okkupasjonen. Påstanden ble begrunnet i det vedvarende forhold til Grønland som kongen av Danmark-Norge hadde fram til 1814 og som Danmark alene overtok fra 1814.²⁹²

Utenriksminister Peter Munch startet med forberedelsen av klageskriftet til retten ved hjelp av dyktige jurister. Flere av medarbeiderne hadde vært med i vanskelige forhandlinger med nordmennene tidligere, og var ikke frie for å legge en polemisk tone i sin argumentasjon. Munch la ikke skjul på at det fantes rikelig stoff for en slik holdning, men prøvde å holde igjen.²⁹³

²⁸⁹ Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931*, København 1931: 11-13.

²⁹⁰ P. Munch, op.cit. 1964: 243-245.

²⁹¹ Den norske regjering, *Angående den rettslige status for visse deler av Østgrønland*, Oslo 1932-1933. Dom: 1.

²⁹² Ibid: 16-17.

²⁹³ P. Munch, op.cit. 1964: 245

Det ble samlet en stor mengde dokumenter for å begrunne argumenter og opplysninger som begge parter ville fremlegge for retten. Munch hadde likevel to hovedargumenter hvorav det ene var bevisstgjøringen som understreket at hele Grønland var under dansk suverenitet. Det andre var at Norge ikke skulle motsette seg Ih lens erklæring. Munch var likevel bevisst på å tilstrebe seg en form i argumentasjonen som ikke skulle plante bitterhet i Norge. Derfor måtte heller ikke hovedpunktene i anklagen drukne i mengden av detaljer. Danskene var redd for å tilspisse argumenter slik at riktigheten ikke var innlysende fordi dette kunne få retten til å bli fristet til innrømmelser overfor Norge.²⁹⁴ Derfor var det viktig å få innsatt ambassadør Herluf Zahle som dansk ad hoc- dommer. Han kjente personlig de fleste dommerne i folkerettsdomstolen og kunne således lettere oppnå innflytelse i saksbehandlingen. Det var viktig for Danmark å vinne denne saken.

Norske fangstfolk utførte enda en okkupasjon på sørøstkysten av Grønland i 1932 med den følge at Danmark på ny måtte klage til domstolen i Haag. De danske konservative var i harnisk og forlangte sterke motforanstaltninger overfor Norge, men statsminister Stauning advarte mot handlinger som kunne gi inntrykk av at Danmark hadde mistet den politiske likevekt. Likevel meddelte Norge overfor domstolen i Haag sin rett til å hindre at det ble brukt dansk maktanvendelse mot nordmenn i Østgrønland. Dette skapte et dårlig inntrykk i domstolen og ikke minst i svenske media som fikk kjennskap til klagen.²⁹⁵

Etter dette opptrinnet gjorde Fritz Wedel-Jarlsberg, den tidligere norske ambassadør i Paris et forsøk på meglings mellom Danmark og Norge. Han lykktes med forhandlingene til stor fordel for Norge med gode konsesjoner også i Vestgrønland. Wedel-Jarlsberg hadde fått statsminister Hundseids(B) skriftlig erklæring om at statsministeren sto ansvarlig for dette forhandlingstilbudet fra Norge. Wedel- Jarlsberg mente å kunne innestå for at Stortinget ville ratifisere en slik avtale det hadde blitt enighet om. Men hele den norske regjering var ikke innstilt på dette og regjeringen sendte en ny forhandler til København som ville forhandle til seg mer enn hva ambassadør Wedel- Jarlsberg hadde fått gehør for. Det måtte gå galt, og Norge satt igjen med intet materielt, bare en kommende rettstvist i Haag.²⁹⁶

²⁹⁴ Ibid: 245-246.

²⁹⁵ Ibid: 247-248.

²⁹⁶ Ibid: 250.

Rettsbehandlingen om Østgrønland, eller i realiteten hele Grønland og den implisitte definisjon på begrepet ”Grønland” og hva det innebar, tok nesten to år, fra juli 1931 til april 1933. Da hadde partene, særlig Norge, produsert en stor mengde dokumenter for sitt syn. Jeg vil ikke gå dypere inn i saksgangen, men fremkaste at rettssaken i vesentlig grad var en gjennopptagelse av forholdene angående Grønland i 1814 og det norske tapet av Atlanterhavssøyene til fordel for Danmark, og definisjoner av saksdokumenter, bl.a. Anordningen fra 1776 samt et fra dansk side forsøk på å fortolke Ihlen-erklæringen fra 1919 til sin fordel. Dette lyktes danskene med bare delvis hell fordi domstolen i sin endelige dom bare brukte Ihlen-erklæringen som et sekundært vitnedokument.

Den norske dommeren ad hoc i saken, ambassadør Benjamin Vogt var svært betenkt over tolkningen av Ihlen-erklæringen og viste blant annet til den som ett grunnlag for sin dissens, men fant ikke det manglende ledd i ambassadør Krag's fremstilling til Ihlen. Retten var for øvrig enig om at Grønland hørte innunder Norge inntil 1814. Kieltraktatens bestemmelser fastslo at Danmark hadde ervervet Grønland eller rettere som ble avholdt fra Norge. Dette hevdet Danmark også ga suverenitet over den del av iskontinentet som Norge hadde okkupert, og ble lagt til grunn i retten. Årsaken til dette var at Norge ikke hadde klart å bevise at begrepet ”Grønland” bare var definert innen de koloniserte stedene, mens Danmark i sine lover og anordninger for Grønland mente å kunne bevise at Grønland var definert som det totale landområde. Dette hadde ikke Norge klart å motbevise. Hadde de norske advokatene vært oppmerksomme nok, ville de ha lagt merke til at rettspremissene talte om ” på et hvilket som helst sted.” De ville ganske enkelt ikke finne denne passusen i Anordningen av 1776 som det ble henvisning til. Denne bestemmelsen viste derimot til at ”*etablerte kolonier hvorsomhelst sted*” skulle innlemmes i kolonistyre.²⁹⁷ Denne gale slutningen fikk likevel medhold av 10 dommere utenom fire, hvorav to dissenterter med merknader, men aksepterte flertallets dom. Den italienske dommeren Anzelotti samt den norske ad hoc dommer Benjamin Vogt dissenterter med avvikende konklusjon fra flertallet. Her kan det tillegges at dommerne fra Storbritannia og Nederland hadde utarbeidet domspremissene noe jeg skal komme tilbake til i et addendum til slutt.²⁹⁸

Rettspremissene om at grunnlaget for Ihlen's erklæring var tilstrekkelig underbygget til at Norge kunne okkupere Østgrønland, fikk et flertall i retten med bare dissens fra den norske

²⁹⁷ Den norske regjering's motinnlegg. Dommen, 1933: 18

²⁹⁸ RA, DU-boks 9175, gruppe 50/sak 6. 29.12-1934 i addendum

dommen.²⁹⁹ Som nevnt var ikke erklæringen et hovedpremiss i dommen, men kort sitert fra den danske ambassadørs innberetning fra 1919 kom det fram at han oppfattet Ihlen's svar på den muntlige noten med ”at erholde samtlige interesserede Maktens Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland [...] ikke skal møde Vanskeligheder fra norsk side,”³⁰⁰ og dommerne tok denne opplysningen som en fordel for Danmark selv om dommen ble grunnlagt på andre premisser.

Dommer Vogt uttalte at for å kunne bedømme karakteren og rekkevidden av erklæringen måtte flere kjensgjerninger legges til grunn. Vogt mente at Ihlen på erklæringens tidspunkt ikke visste at Danmark hadde politiske og økonomiske interesser for hele Grønland som betydde utvidelse av monopolet og avsperringen. Her er det viktig å lese nøye hva Ihlen refererte fra møtet med den danske ambassadøren.(se vedlegg) der denne *glemte* å uttale at ”en saadan Udvidelse *heller ikke fra den norske Regerings Side* ville støde paa nogen Vanskeligheder”.³⁰¹ og ikke legge vekt på hva ambassadøren trodde han rapporterte tilbake til København som sitert ovenfor.

Hvis en leser referatet fra Ihlen grundig, og intet tilsa at han utelot noe viktig, kan det tolkes relativt klart fra referatteksten at Ihlen ikke ville legge vanskeligheter i veien mot danskenes forsøk på å fremlegge sin søknad angående Grønlands suverenitet for spesialkommisjonen for Spitsbergen i Paris. Spitsbergen var også det viktigste temaet i møtet mellom Ihlen og ambassadøren i forbindelse med at Spitsbergensaken skulle opp for spesialkommisjonen Det er derfor grunn til å hevde at erklæringen var en nullitet i folkerettslig forstand og heller ikke en norsk fraskrivelse av rettigheter. De norske rettskyndige mente Ihlen ikke kunne binde Norge folkerettslig med en slik erklæring som fremholdt i saken, men som danskene fastholdt. En kildekritisk analyse av de gitte omstendigheter og ikke godt nok belyste dokumenter fra 1919, viste at Ihlen svarte på noe helt annet enn hva det ble ønsket forelagt fra dansk side, nemlig at Norge aksepterte dansk økonomisk og politisk interesse i hele Grønland.³⁰²

Den danske regjering gjennomførte med hurtighet de handlinger den hadde forelagt Ihlen som han hadde svart på uten vitende om betydningen av hans erkjente erklæring. Den danske

²⁹⁹ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945: 78-79.

³⁰⁰ Udenrigsministeriet, *Aktstykker vedrørende Grønland... førte Forhandlinger*, København 1923: 36.

³⁰¹ Udenrigsministeriet, *K Aktstykker vedrørende Grønland... førte Forhandlinger*, København: 35-36.

³⁰² Ibid: 36.

regjering kunne dermed i løpet av to år stille Norge overfor en rekke fullbyrdede kjensgjerninger som var vanskelige å parere diplomatisk.³⁰³ Da Stortinget ble presentert at Ihlen i danske øyne hadde avskrevet norske rettigheter i Grønland uten noen forbehold, hadde saken blitt offentlig kjent. Som en konsekvens av dette ble det utført en historisk utredning av Utenrikskomiteen for å dokumentere Norges rettigheter. Denne utredningen ble brukt overfor Danmark i 1923 som innspill for den kommende Østgrønlandstraktaten.³⁰⁴

Den danske ambassadør Krag erkjente flere år senere i melding til Udenrigsministeriet at monopolet og avsperringen ikke var nevnt i hans muntlige note i 1919, et forhold Ihlen også meddelte etter forespørsel fra sitt eget departement. Den meget vesentlig mangelen ved den danske ambassadørs presentasjon til Ihlen ble aldri meddelt til norske myndigheter. Dette forholdet kom heller ikke fram i rettsforhandlingene. Referatet manglet altså det viktigste spørsmål rettet til den norske regjering og ikke relatert til spesialkommisjonen slik Ihlen hadde forstått noten. Ettertiden trodde at Ihlen hadde svart på det danskene tok for rett, og nordmennene opponerte med at Ihlen ikke hadde folkerettslig fullmakt til selvstendig å svare på det de trodde var akseptert. Når ambassadøren rapporterte tilbake at dette ”*ikke skal møde Vanskeligheder fra norsk Side*,”³⁰⁵ måtte det jo føre til misforståelser og gale fortolkninger av fakta, og rettstvisten mellom de to land kunne muligens ha kommet bedre ut for Norge enn hva den gjorde.

Det er ikke noe som tyder på at Ihlen hørte den viktige setningsdelen som hadde unnsloppet sakens oppmeksomhet og heller ikke var blitt nedtegnet i hans originalreferat beliggende i Riksarkivet.³⁰⁶ Rettsvitenskapelig kunne ikke Danmark bruke denne erklæringen folkerettslig slik dommer Vogt insinuerte. Vogt prosederte med en annen begrunnelse enn den nevnte mangel, men erklæringen ble likevel akseptert av retten som et vitnedokument.³⁰⁷ I Stortingsdokumenter kom det fram at statsminister Gunnar Knudsen i sakens anledning i 1919 hadde uttalt at dersom danskene ville sikre seg *Nordvestgrønland fra amerikanerne*, måtte de bare gjøre det. Knudsen gjentok senere at han som statsminister ikke kunne huske denne i

³⁰³ RA, DU-boks 5247, jnr. 01053 12.mars 1929, *Prof. A. Sabanin, hefte 6-7* ”*Masjdunarodnaja Sjisn*” 1929.

³⁰⁴ Ref side 32 i min oppgave.

³⁰⁵ Ibid: 36.

³⁰⁶ RA, UD-boks 5232, jnr. 23469.

³⁰⁷ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945: 79

1919 uvesentlige sak.³⁰⁸ Det ble også påstått i sakens dokumenter at erklæringen var oppe i Stortingets utvidede Utenrikskomité. I komiteens protokoll for perioden er det intet som tyder på det,³⁰⁹ nettopp fordi Ihlen i den konteksten han forsto den muntlige noten, *kunne* binde regjeringen uten Stortingets mellomkomst for det spørsmålet han trodde han skulle svare på.³¹⁰ Slik sett hadde danskene rett i sin påstand om Ihlen's folkerettslige fullmakt, men bare med det forbehold at han åpenbart hadde svart på noe helt annet enn hva danskene mente han hadde besvart³¹¹. Ihlen-erklæringen burde således overhodet ikke ha blitt brukt i Grønlandssaken, heller ikke som vitneprov.

Retten mente at i tiden fra 1921 til okkupasjonen i 1931 hadde Danmark lagt for dagen og utøvet sine suverenitetsrettigheter tilstrekkelig for å besitte en gyldig hjemmel for suverenitet på den kritiske dag 10.juli 1931. Retten mente at Norge heller ikke hadde klart å bevise at begrepet "Grønland" i avtaler med Danmark *ikke* hadde innbefattet de ukoloniserte deler av Østgrønland. Her vil jeg skyte inn at Anordningen av 1776 nettopp sa at Danmark *ikke* styrte over de ukoloniserte områdene, men at et overherredømme først skulle ble iverksatt etter fysisk kolonisering for å sitere Anordningen ordrett. Det må derved kunne hevdes at Danmark helt siden 1920 hade brukt bestemmelsene misvisende, selv om stormaktene hadde akseptert Danmarks ønske om politisk og økonomisk herredømme (eller *interesse* som det sto i de utsendte notene) over hele Grønland, noe Norge satt seg imot. Retten syntes ikke å ha lagt til grunn noen av Danmarks mottatte aksepter fra stormaktene, men brukt de påstander som Danmark fremførte, og som var i strid med gjeldende rett, altså Anordningen fra 1776.

Retten mente det var tilstrekkelig å avgi dom for at den norske okkupasjonen var rettsstridig og ugyldig nøyaktig slik Danmark la til grunn for sin påstand i note til Norge 11.juli 1931.³¹² Men hadde Danmark utøvd sine påståtte suverenitetsmessige *plikter*? Dette tok ikke retten stilling til. Blant pliktene angående suverenitetsrett burde Danmark ha sendt representanter fra ordens- og forsvarsmaktene i folkerettslig forstand slik Canada hadde gjort til sine arktiske

³⁰⁸ Ref side 34 i min oppgave.

³⁰⁹ Undersøkt av forfatteren i Stortingets arkiv i januar 2010.

³¹⁰ Per Fuglum omtaler dette spørsmålet i sin biografi om Gunnar Knudsen og referer til et mulig manglende referat.(note 13) Dette referatet har muligens aldri eksistert. Trolig er alle referater fra 1919 først antatt behandlet og omtalt i Utenrikskomiteens og Stortingets hemmelige møter i 1921 og senere i forbindelse med Danmarks påkrav om skriftlighet. Også feil brukt i Fastings biografi om Claus Ihlen og Ida Bloms *Kampen om Eirik Raudes land*. Ref: Stortingsarkivet, DVD 1997, *Møter for lukkede dører, Stortinget 1904-1924*. Jeg viser for øvrig til note 70 og 74 ovenfor med nettopp ny kunnskap meddelt fra arkivar Halvor Egge i Stortinget 26.april 2010.

³¹¹ Ref side 27-28 i min oppgave.

³¹² Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom: 27.

områder.³¹³ Den danske stat sendte et oppsynsskip til Østgrønland i 1930 under kommando av en marineoffiser med den hensikt å utøve suverenitet og manifestere statsvirksomhet, men ilandsatte bare vitenskapsfolk uten noen annen statsakt.³¹⁴

Den danske påståtte og folkerettslige suverenitetsakt synes aldri å ha forekommet utenom en rekke oppdagere og vitenskapsfolk som hadde blitt landsatt for undersøkelser i den av retten nevnte periode på ti år. Selv om danskene påberopte seg hjemmel ”grunnet i den fredelige og vedvarende utøvelse av statsmyndighet” over øya var dette i bunn og grunn bare tilfelle for koloniene i Vestgrønland og Angmagsalik.³¹⁵ Dette kunne aldri skape et folkerettslig akseptert forhold i lovlig forstand for hele Grønland særlig ikke etter Berlinkonferansen i 1885 da Afrika ble delt mellom de europeiske kolonimaktene, og et nødvendig og effektivt kolonistyre ble iverksatt. Dette hadde Danmark aldri iverksatt utover de koloniserte områdene. Ut fra denne kjennsgjerning hadde Norge rett i sin påstand om at Grønlands ikke-koloniserte områder var ”terra nullius” og derved okkuperbart område.

Domstolen i Haag la ”Anordningen av 1776” til grunn for dansk suverenitet over hele Grønland sammen med Ih lens erklæring. Fordi retten mente at Anordningens hadde en ordlyd som lød ”på et hvilket som helst sted” i Grønland, og som ennå var gyldig rett, var dette tilsynelatende tilstrekkelig dokumentasjon for Folkerettsdomstolen i Haag.³¹⁶ Dette synes å være en uetterrettelig tolkning av Anordningen da den viste til allerede etablerte kolonier og ikke en på forhånd generisk bestemmelse over ennå ikke etablerte stasjoner eller områder. Anordningen viste til ”[...] eller herefter anlæggende Colonier og Loger, saavel som alle øvrige Havne og Pladse sammesteds, uden nogen Forskiel eller Undtagelse[...]”³¹⁷ Denne bestemmelsen i Anordningen av 1776 antyd det professor A. Sabanin i Moskva allerede i 1926 å innebære en slags skjult måte å erklære suverenitet i hele Grønland og viste til koloniseringen av Angmagsalik på østkysten av Grønland og et landstykke som ble kolonisert på vestkysten.³¹⁸ Jeg er likevel uenig med Sabanin at denne klausulen betinger usikkerhet. Det er riktigere å tolke denne anordningen dit hen at alle koloniserte steder i Grønland av Danmark lå innunder bestemmelsen fra Anordningen for monopolhandel enn at den skulle gjelde folkerettslig suverenitet over alle steder som ikke var kolonisert. Dette er ganske klart

³¹³ Ref side 95 i min oppgave.

³¹⁴ Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom : 27.

³¹⁵ Ibid: 16.

³¹⁶ Ibid: 18. Denne formuleringen finnes ikke i Anordningen.

³¹⁷ Udenrigsministeriet, Aktstykker *vedrørende Grønland... førte Forhandlinger*, København 1923: 29.

³¹⁸ RA, UD-boks 5247, jnr. 01053 12., *Prof. A. Sabanin hefte 6-7” Masjdunarodnaja Sjisn”*, Moskva 1929.

nedfelt i Anordningens punkt 1. Anordningen omtaler intet som kan tolkes som suverenitetsfremmede, bare bestemmelse om monopolhandel, og utelukkende på de steder der det er bekjentgjort til ”Alles Efterretning.”

Bekjentgjørelsene om utvidet koloniering fra henholdsvis oktober 1884 om etableringen av Angmagssalik på Østkysten og en strekning på vestkysten av Grønland fra mars 1905 bør kunne tolkes som korrekt henvisning og bruk av Anordningen av 1776. Det er derfor svært tvilsomt om denne klausulen i 1776-Anordningen var tilstrekkelig til å påberope seg suverenitet over helt ubebodde landområder i Grønland *uten* relevant okkupasjon slik danske myndigheter hevdet. Retten la *likevel* klausulen av 1776 til grunn for sine overveielser om dansk suverenitetshjemmel i Østgrønland i motsetning til hevdet ingenmannsland fra norsk side. Å dømme Norge på dette grunnlaget synes å være på klart sviktende grunnlag slik bestemmelsen fra 1776 må kunne tolkes.

Flertallet av dommerne i Haag stemte følgelig for at den norske okkupasjonen var rettsstridig fordi Norge ikke kunne bevise verken at Østgrønland var et terra nullius eller at ”Grønland” bare gjaldt de av Danmark besatte områder. Retten mente at okkupasjonen var ugyldig fordi Danmark hadde gyldig hjemmel til hele Grønland 10.juli 1933. I tillegg mente retten at Norge i Østgrønlandstraktaten av 1924 hadde erklært å ikke okkupere området i traktatperioden. Forøvrig viste retten til voldgiftstraktaten med Danmark om en fredelig avgjørelse på tvister³¹⁹ Dette medførte at to av dommerne likevel avga dissenterende vota samt at to dommere hadde bemerkninger til domspremissene, men var enig i flertallets konklusjoner.

Resultatet av denne rettstvisten mellom de to land var at Danmark indirekte oppnådde å få suverenitet over hele Grønland gjennom tvistebehandlingen. Norge ble dømt til å tape. Retten mente Norge hadde sendt en okkupasjonsmelding til Danmark i strid med hva retten mente å være på bristende grunnlag. Det er all grunn til å være enig i siste forutsetning fordi en svak norsk regjering hadde latt seg overrumple og presse av resurssterke personer med ikke mindre enn tre avlagte doktoravhandlinger bak seg.³²⁰ Det opprettede Ishavsrådet i sakens anledning var en politisk opinionsdannelse og pressgruppe for å opprette norske besittelser i arktiske strøk basert på et nasjonalistisk grunnsyn. I opinionen hadde de sammen med en rekke sterke

³¹⁹ Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom: 27-34.

³²⁰ Dette gjaldt Gustav Smedal, Adolf Hoel og Werner Werenskjold.

og ytringsdyktige personer med nasjonalistiske synspunkter og akademisk kompetanse klart å endre en svak regjerings standpunkt for okkupasjon.

På den annen side ble danskenes argumenter for suverenitet over Grønland kritisert av nøytrale rettskyndige og derved underkjente dommerne som hadde akseptert disse. Den italienske dommer Anzilotti som for øvrig hadde den største folkerettslige prestisjen i domstolen, dissenterte i saken fordi Danmark/Norge ikke kunne ha noen gammel hevd på Grønland fra den første kolonisering i Middelalderen som Danmark automatisk kunne overta i 1814. Ikke koloniserte områder i Grønland måtte derfor betraktes som *terra nullius* slik Norge argumenterte for. Anzilotti mente likeledes at Danmark måtte legge fram bevis for at de hadde foretatt en effektiv okkupasjon av det bestridte område. Han mente at Danmark ikke kunne bevise dette selv om det var vedtatt lover som *muligens* kunne gjelde de ukoloniserte områder.³²¹

Anzilotti ble heller ikke gjort kjent med den manglende setningsdel i erklæringen som Ihlen ble forelagt muntlig i 1919, selv om han fikk se noteutkastet fra den danske utenriksministeren. Anzilotti var overbevist om at det omtvistede Grønland var ingenmannsland da den norske okkupasjon fant sted. Han stilte bare spørsmålet om hva de to regjeringer egentlig hadde blitt enig om i forbindelse med Ihlen-erklæringen, og hvis noe, var avtalen gyldig? Jeg mener å ha lagt til grunn at erklæringen ikke kunne være gyldig.

Folkerettsprofessor Robert Redslob ved universitetet i Strasbourg viste til at de andre maktene, USA inkludert, hadde gitt uttrykk i sine erklæringer at de ikke ville *motsette* seg at Danmark utvidet sine interesser i Grønland.³²² Noen land hadde dog tilsagt dansk suverenitet over Grønland, men heller ikke dette alene ga noen folkerettslig hjemmel, bare en fortrinnsrett som Danmark selv måtte statuere ved okkupasjon av området, hva Danmark aldri gjorde.³²³ Retten la *likevel* til grunn at Danmark kunne hevde sin rett til hele Grønland selv uten etablert folkerettslig grunnlag som forutsatte en gyldig handling. På denne måten fikk Danmark suverenitet over Grønland på et sviktende grunnlag.

Danmark fikk aldri noen gyldig aksept fra Norge på området i Østgrønland som var omtvistet.

³²¹ Ibid: 40-41.

³²² Nordisk Tidsskrift Internasjonal Ret, Oslo 1933: 11.

³²³ Ibid: 12, 16.

Norge prøvde på en uheldig okkupasjon som regjeringen måtte trekke seg fra etter rettsavgjørelsen i Haag, og tapte i så måte internasjonal anseelse. Etter domsavsigelsen aksepterte en ny regjering Mowinckel i Norge fullt ut den tapte dommen med etter at den forrige regjering hadde satt landets anseelse på spill. Mowinckel erklærte straks dommen var kjent at det gode forhold mellom de to land ville fortsette som før, selv om dommen utvilsomt var uriktig basert på feil tolkninger og muligens feil lovanvendelse etter danske påstander.

Danmark berømmet Norge for Mowinckels politiske aksept av resultatet og mente at den taktikk danskene hadde oppnådd full seier i Haag også hadde skjedd slik at minst mulig var slått i stykker mellom de to folk, ”skjønt Nordmændene selv er jo ikke bange for stærke Ord, og saadanne Folk plejer heller ikke at reagere meget over for stærke Ord.”³²⁴ Hadde Norge likevel vunnet fram med sitt okkupasjonskrav ville Danmark kunne bruke sitt trumfkort. Da kunne de ha henvist til USAs ytterligere medvirkning i Grønlandspolitikken fra 1920/1921 og likevel holde et norsk suverenitetskrav borte fra Østgrønland.³²⁵

Mange tilhengere og deltagere av pressgruppene i Norge fant et nytt ståsted i det etablerte Nasjonal Samling under ledelse av Vidkun Quisling. En av hans lokkemidler til partiposisjon var nettopp omkamp om Grønland. Nasjonal Samling prøvde seg på nytt mot Danmark om Grønlands suverenitet med den tyske okkupasjonsmakt som ”oppmann”, men dette ville tyskerne ha seg frabedt.³²⁶ Etter krigen døde pressgruppeengasjementet naturlig ut som følge av krigsoppgjøret. Norske fangstfolk benyttet likevel Østgrønland som base i kraft av Østgrønlandstraktaten helt til 1959 da norske interessenter trakk seg ut, og polar mannen og arkeologen Søren Richter, den uvillige okkupant fra 1931, firte det norske flagget i Myggbukta.

Oppsummering

I dette kapitlet er det redegjort for og foretatt analyse av Østgrønlandstraktatens virkninger i forhold tidligere avtaler og bestemmelser. I dette bildet er det særlig de gjensidige voldgiftstraktatene som var vesentlig, i den forstand at Danmark og Norge hadde forskjellig oppfatning av voldgiftstraktatens tvistemålsløsning. Danskene tok voldgiftstraktaten til inntekt for sin påståtte suverenitetsrett i Østgrønland mens Norge var betenkt og oppfattet at med

³²⁴ P. Munch, op.cit.: 251.

³²⁵ Ref min oppgave side 32-34.

³²⁶ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, Den glemte polarpioneren*, Bergen 2008: 192.

bakgrunn i denne traktaten kunne Danmark gå til okkupasjon av et område som nordmennene mente tilhørte nærmere Norge enn Danmark.

I perioden etter 1926 ble det utført og planlagt flere store ekspedisjoner til Østgrønland av både dansker og nordmenn, mest for å etablere et område til bruk i pakt med Østgrønlandstraktaten, men også med tanke på etablering for senere okkupasjon.

Ekspedisjonsaktiviteten førte til at det ble tildelt politimyndighet i området bare for nordmenn som følge av Østgrønlandstraktaten. Danskene, derimot, ville opprette en politimyndighet som skulle gjelde alle de som befant seg i området uansett nasjonalitet. Dette førte til en diplomatisk noteveksling som førte til at begge land sa fra seg opprettelsen av politimyndighet i området der nordmennene primært oppholdt seg.

Saken tilspisset seg og det ble vekslet flere noter med Danmark der Norge i ultimate ordelag påsto at Danmark ikke godtok de norske krav angående løsning av tvisten med norsk okkupasjon som konsekvens. Den norske regjering sendte deretter okkupasjonserklæring til Danmark etter meningsutvekslinger med interessenter og jurister i Norge etter sterkt press fra nasjonalistiske påvirkningsgrupper. I kraft av voldgiftstraktaten ble tvisten ensidig rapportert til Folkerettsdomstolen i Haag fra dansk side og prosessen ble umiddelbart igangsatt.

Rettsbehandlingen tok nesten to år basert på en rekke dokumenter og muntlige rettsforedrag. Det var mye uenighet om definisjoner både prinsipielt og ordlyden i bestemmelser og erklæringer. Særlig ga Ihlen's erklæring rom for stor uenighet, men ble i den endelige dom nedgradert til et sekundært vitnemål. Danmark vant rettsvisten mot Norge med dissenser fra fire dommere. Domsslutningen ble kritisert fra andre rettslærde basert på feiltolkning av rettskilder, og fra norsk hold kritisert hovedsakelig basert på de historiske fakta. Den norske regjeringen aksepterte dommen og erklærte at de to land igjen skulle danne et vennskapelig forhold. Suverenitetsforholdet ble ikke eksplisitt avgjort i domspremissene; bare at okkupasjonen/ kuppforsøket ble kjent rettsstridig og ugyldig.

Kap. 6 Avslutning

Oppgaven innledes med en strofe av Finn Gad fra sin bok ”Grønland”. Han nevner Danmarks koloniale ”kludeteppe” som var nær ved å rakne helt fra hverandre, men en lapp, Grønland, ”hænger dog ved” i en mer ”slidestærk” tråd enn de andre. Slik var situasjonen på begynnelsen av 1900-tallet før den danske regjering tok til med de siste forhandlingene om Grønland med USA, men det trengtes likevel mange tråder, både tykke og tynne før lappen igjen var sydd fast til et spinkelt ”teppe.”

Det hadde aldri blitt gjort noen reell dansk okkupasjon eller statlig suverenitetshevdelse fra koloniens begynnelse. Hans Egedes nærvær sammen med norske handelsfolk var den kolonisering som fant sted, selv om Kongen motstrebende hadde gitt sin tillatelse til denne landsettingen. Det var bare tilstedeværelsen av de handlende som kunne bistå med å finansiere misjoneringen av ”Hædningene” i Hans Egedes øyne. Godthåb og nærliggende kyster var i begynnelsen ingen tradisjonell kongelig kolonisering, men tilsynelatende bare en privatfinansiert misjonsbegivenhet.

Hvorfor ønsket Danmark suverenitet i Grønland?

Spørsmålet om hvorfor Danmark ønsket overherredømme over Grønland har jeg ikke funnet omtalt i noe av den litteraturen jeg har lest innen mitt tema, men i oppgaven har jeg prøvd å belyse noen momenter som synes å være relevante. Et spekulativt svar kan være Danmarks redsel for at nettopp andre stater kunne okkupere og kolonisere Grønland i konkurranse med Danmark som derved kunne miste monopoldriften og en effektiv inntektskilde for Danmark.

I 1884 ble Angmagssalik på Østgrønlandskysten etablert som koloni for å hindre tysk eller engelsk kolonisering på denne kysten. Danmark var bestemt svekket etter 1864 ved tapet av de fruktbare områdene Slesvig, Holstein og Lauenburg til Tyskland³²⁷. Danmark hadde dermed mistet restene av sin innflytelse på det europeiske fastland. Danmark hadde derfor god grunn til selv å etablere seg på Grønlands østkyst og ville ha mistet all anseelse dersom andre makter etablerte seg der etter tapet mot Tyskland.

³²⁷ Uffe Østergård. *Dansk identitet*, Århus, 1993: 85.

Handelsaktiviteten skulle vise seg å bli en viktig faktor for å opprette koloniseringen i Vestgrønland. Misjoneringen var avhengig av et effektivt handelsnett der grønlenderne kunne avlevere sine produkter av skinn og selolje i ”bytte” med forkynnelse. Dette ga likevel ingen betydelig inntekt for kjøpmennene og de gikk konkurs etter hvert, delvis på grunn av ytre konkurranse og følgelig for liten omsetning med grønlenderne selv om handelen allerede tidlig var meddelt monopol. I 1776 opprettet Kongen et handelsselskap som ved hjelp av en Kongelig Anordning knesatte et handelsmonopol og avsperring av hele den koloniserte kysten for å hindre fremmed handelsvirksomhet. Kongelig Grønlandske Handel (KGH) var opprettet, en vesentlig maktfaktor i mange år.

Grønland hadde i løpet av femti år endret seg fra en liten misjonsmark for Grønlands apostel til å bli et interessant marked for kongelig forretningsdrift. Avsperring av grønlandske havner var kunngjort tilsynelatende for å skjerme grønlenderne mot ”uheldig påvirkning” og smitte av sykdommer fra andre europeiske skipsbesetninger. Påstand om ”uheldig påvirkning” og smitteoverføring var faktorer for dansk monopolisering sammen med landingsforbud av fremmede, uautoriserte skip. Handelens skip kunne likevel anløpe alle havner fritt, for de var i forhold til bestemmelsene i Anordningen utenfor all mistanke. Andre europeiske og danske fartøyer ble derimot lovet all mulig straffedom og ”Inqvistion” dersom de la til land i koloniserte områder.³²⁸ Grønland ble derved helt lukket for annen påvirkning enn gjennom monopoldriften, og Kongelig Grønlands Handel kunne fortsette sin monopolhandel uten innblanding fra andre handelsselskaper. Dette var trolig det viktigste motivet for *hvorfor* danskene ønsket et ytterligere marked langs vestkysten av Grønland og senere utvidelsesønsker uten innblanding fra andre stater i kraft av dansk suverenitet.

Innenriksminister Rode prosederte for regjeringen i 1916 at det var av stor nasjonal betydning at hele den ”nordiske koloni” Grønland kom under dansk styre og suverenitet. Dette kunne Danmark gjøre i ly av 1. Verdenskrig og den usikkerhet amerikanerne følte ved de danske øyene i Vestindia som i tilfelle dansk innblanding i krigen kunne bli hærtatt av Tyskland. Det kunne ikke USA leve med og dette førte igjen Grønland rett inn i storpolitikken. Fordi danskene innså at Grønland lå tett inntil amerikansk doméne og muligens dominert av Monroedoktrinen, forsto danskene at en avklart høyhet over hele Grønland var nødvendig.

³²⁸ Aktstykker vedr. Grønland... med den norske regjering inntil 1. Sept 1923 København 1923: 29-30.

Grensen mot Canada kunne også bli besværlig selv om det ble erklært at grensen mot Grønland var fullt avklart. Storbritannia sa seg uenig i dette trolig som følge av sin dominerende utenrikspolitikk og verdensomspennende innflytelse på den tiden, men ble irettesatt av USA. Et forsvar mot anglo-amerikansk innflytelse og påvirkning var trolig også et argument for å sikre dansk suverenitet i Grønland for å hindre prestisjetap.

Etter at Danmark fikk gjennomført sitt høyhetsprosjekt med USA i 1916, ble det spørsmål om dette var tilstrekkelig folkerettslig dekning for full suverenitet. Det hadde hittil ikke vært på tale med en ytterligere kolonisering av Grønland. Danmark baserte sin rett på gammel hevd, men danske forskere hadde langt tidligere fastslått at alt utenfor de etablerte koloniene var ingenmannsland, og at områdene utenfor de etablerte koloniene måtte okkuperes på folkerettslig grunnlag. Professor Henning Matzen hadde allerede hevdet dette i 1876. Professor i folkerett Knud Berlin sa seg enig i dette i 1916, men uttalte senere at innhenting av særskilte skriftlige erklæringer fra interesserte land var tilstrekkelig for å hindre suverenitetskonflikter. Danmark måtte derfor finne grunnlag i slike erklæringer for å oppnå overherredømme uten reell okkupasjon.

200 års jubileet for Hans Egedes etablering av ny teologisk virksomhet rundt Godthåb (Nuuk) skulle feires i 1921 ved det første kongelige besøk i Grønland. Regjeringen mente besøket ga grunnlag for å innskrive hele Grønland som dansk område for å tilfredsstille kongens ønsker om enhet. Regjeringen baserte dette vedtaket på de erklæringene som var innkommet fra stormaktene. Norge hadde derimot ikke gitt et formelt skriftlig svar på den danske forespørselen om dansk suverenitet over hele Grønland. Danskene la likevel til grunn et usikkert muntlig svar fra utenriksminister Ihlen på et uklart spørsmål. Dette var årsaken til at Danmark kom med sin famøse erklæring 10.mai 1921 hvor hele Grønland var innlemmet som dansk koloni. Danskene mente erklæringene, også den muntlige norske var tilstrekkelig hjemmel for suverenitet.

Det har blitt antydnet at dansk Grønlandspolitikk etter 1. Verdenskrig var kompensasjon for avhendelsen av de vestindiske øyene. Dette er lite sannsynlig da det var stor stemning for å kvitte seg med et underskuddsforetak og pengesluk i Danmark som de i tillegg fikk godt betalt for. Salget var trolig iverksatt for å sikre seg mot at USA i løpet av krigen kunne hevde rettigheter i Grønland da danskene var klar over at det kunne herske usikkerhet om iskontinentets folkerettslige tilhørighet. Den staten Danmark på denne tiden var redd skulle

okkupere Grønland var nettopp USA som hadde ”satt seg fast” på Nordvestgrønland rundt 1900års- skiftet, og ikke Norge som etter hvert skulle bli den reelle ”fare”.³²⁹

Utover på 1920-tallet gjorde norsk ishavspolitikk og nasjonalistiske tendenser seg gjeldne med grunnlag i den middelalderske koloniseringen av Grønland og en antydning risiko for at Norge skulle hevde territoriale ønsker i Grønland. Dette var en av flere grunner til at Danmark ønsket en formell suverenitet over hele Grønland. Andre grunner for hvorfor de ønsket suverenitet over hele Grønland var en etablert eneveldig og monopolisert handel av stor viktighet, men også fare for okkupasjon av en av stormaktene ble ansett som en risikofaktor, og ikke minst mot tap av internasjonal anseelse.

Hvordan greide Danmark å hevde sin suverenitet over Grønland?

Etter at innenriksminister Rode i 1916 hadde kunngjort sin oppfatning om full suverenitet over Grønland, var den amerikanske administrasjonen innforstått med at Danmark ville sette krav til avhendelsen av de danske vestindiske øyene til USA. Danmark forlangte at USA måtte komme med et selvstendig tilbud angående Grønlandsspørsmålet og Danmarks forhold til denne kolonien. USA innfelte deretter en bestemmelse i Vestindia-traktaten om at de ikke hadde noe imot å la Danmark øve økonomisk og politisk ansvar over hele Grønland, samt en frihandelsklausul i den forbindelse. Danmark protesterte på denne koplingen, og forlangte en selvstendig erklæring utenfor selve Vestindia-traktaten, uten frihandelsklausul. Dette gikk amerikanerne overraskende med på. Grunnlaget for dansk suverenitet over hele Grønland var avklart.

Noen år etter den amerikanske erklæringen og etter avslutningen på 1. Verdenskrig ble det besluttet av Fredskongressen at Norge skulle få Spitsbergen-spørsmålet avklart i en spesialoppnevnt kommisjon som kompensasjon for påførte krigshandlinger.³³⁰ I tilknytning til denne muligheten ville Danmark forsøke å få Norge til å akseptere full dansk suverenitet over Grønland som et bytteforlik, ”do ut des”. Danmark aksepterte norsk suverenitet over Spitsbergen mot at Norge aksepterte dansk suverenitet over Grønland, og at begge spørsmålene skulle bli tatt opp i spesialkommisjonen, slik Ihlen forsto henvendelsen og hadde intet imot dette.

³²⁹ Ibid: 129 ff

³³⁰ Foreslått av ambassadør Wedel Jarlsberg i Paris.

I motsetning til Norges sak ønsket ikke kommisjonen å behandle Grønlandsspørsmålet. Danmark måtte senere søke de enkelte stater om separate suverenitets-erklæringer angående Grønland slik USA hadde undertegnet. Den nye danske ambassadøren forkynnte i et av sine første møter med den norske utenriksministeren at Danmark hadde akseptert å la Spitsbergen bli tilført Norge. Han ble imidlertid overrasket over den norske reaksjonen da han meddelte at Norge hadde akseptert dansk overhøyhet i Grønland uten noen forbehold. Den danske regjeringen lot saken på ny bli fremlagt i 1921 om et formell skriftlig aksept på den danske henvendelse fra 1919, men Danmark fikk en negasjon til svar. Den norske regjeringen stilte seg uvillig til å signere en skriftlig aksept av Ihlens erklæring fra 1919.

Det ble enighet om å fremsette en overenskomst utelukkende om bruksrettigheter for Norge i grønlandske områder. Dette hadde ikke danskene noe imot i skinnet av en ny-skandinavisme oppstått under verdenskrigen og den skandinaviske nøytraliteten. På den annen side ble det gjort en noteutveksling i forbindelse med overenskomsten der begge parter holdt på sine territoriale standpunkter i Østgrønland. Danmark hevdet sin suverenitet over hele iskontinentet i notevekslingen mens Norge like standhaftig hevdet at Østgrønland og øvrig områder som ikke var kolonisert av Danmark var herreløst *ingenmannsland*. Dette måtte nødvendigvis føre til en konflikt, og ble et dilemma for hvordan Danmark skulle oppnå suverenitet over Grønland.

For å statuere sine rettigheter lot Danmark både Storbritannia og Frankrike få mestbegunstigelsesavtaler på samme måte som de mente Norge hadde forhandlet seg til. Dette kunne ha vært en bevisst handling fra dansk side for å støtte kravet om suverenitet i hele Grønland for derved å befeste sin posisjon i det internasjonale samfunn. Norge på sin side protesterte mot at Danmark hadde utført denne handlingen i uegenskap som suverenitetsinnehaver. Norge hadde i følge norske myndigheter ikke forhandlet seg til noe som helst fra Danmark, men hevdet allemannsretten til etablering og bruksrett i herreløst land. Danmark brukte dermed utenforliggende aktører til å hevde sin rett internasjonalt.

I et forsøk på å vise sin tilstedeværelse i Østgrønland etablerte Danmark to fangstselskap i konkurranse med nordmennene, men selskapene gikk konkurs. Danmark sendte også vitenskapelige ekspedisjoner til Østgrønland for å undersøke mulige geologiske ressurser over mange år, men heller ikke dette lyktes fullt ut. Etter 1924 etter inngåelsen av

Østgrønlandstraktaten kunne disse undersøkelsene være en innskyttelse for å undersøke hva de norske fangstfolkene egentlig foretok seg og demonstrere mot at nordmennene ikke hadde noen enerettslig tilværelse i Østgrønland.

Etter bestemmelsen fra Fredskongressen ble det etablert nye voldgiftskonvensjoner i Europa mellom tidligere krigførende land under verdenskrigen. Andre land kunne også tiltre konvensjonene dersom de aksepterte den nydannede Domstolen for internasjonal rett (Folkerettsdomstolen) i Haag som var en del av Folkeforbundet. Det gjorde også de skandinaviske land og nye konvensjoner ble opprettet mellom dem. I motsetning til de gamle voldgiftsavtalene der landenes integritet var et styrende element, skulle de nye konvensjonene også være basert på en rett og rimelighets- forståelse av tvistemål. Danmark mente dette var en helt akseptabel forutsetning i sin selvbevissthet om at en konvensjon ville falle til deres fordel i motsetning til i Norge der de ”nasjonale følelser” kunne komme i veien.

Danmark gjorde et nytt forsøk på å styrke sitt påståtte overherredømme i Østgrønland ved å etablere en stor 3-årig ekspedisjon der medlemmer av ekspedisjonen hadde fått politimyndighet over alle som befant seg i området. Tidligere hadde norske ekspedisjonsledere fått en liknende fullmakt over de nordmenn som befant seg i området, men bare overfor nordmenn. Det hele endte med at begge land avsto fra politifullmakten. Derved måtte Danmark forholde seg til Østgrønlandstraktaten.

Etter at voldgiftskonvensjonen var vedtatt hadde det blitt en tilsynelatende diplomatisk våpenhvile mellom Danmark og Norge. Da den store ekspedisjonen fra Danmark ble rigget til, følte den nasjonalsinnede opposisjon i Norge at det kunne være fare for at danskene ville gå til reell okkupasjon av de etablerte norske fangstområdene. Til dette protesterte danskene heftig. De ønsket ikke å gjøre endringer mens traktaten var gyldig. Dette ildnet likevel lederen av Ishavsrådet, advokat Smedal til å gå til aksjon. 29.juni 1931. Det ble utført et regelrett kupp fra opposisjonsledelsen ved at et hemmelig telegram ble sendt til fangststasjonen i Østgrønland med ordre om å okkupere i Kongens navn det som skulle bli kaldt ”Eirik Raudes Land.” Danmark kunne ved denne okkupasjonen også risikere å få svekket tillit fra USA om andre land fikk fotfeste i Grønland med henvisning til Monroedoktrinen, selv om dette ikke kom fram i den kommende rettssaken.³³¹

³³¹ Ref side 32 i min oppgave.

Den danske regjering sendte klage allerede 11.juli til Folkerettsdomstolen i Haag. Det ble uttrykt i det skjulte at man ventet at Norge gjorde en feil i forhold til 1924-traktaten og dermed kunne gå i en felle. Danskene regnet med at dette var sikreste måten å få fastslått dansk suverenitet over hele Grønland ved ensidig å anmelde saken til Folkerettsdomstolen.

Inuittenes forhold til danskene i Grønlandsprosessen

Allerede fra Hans Egedes tid hadde handel og utnyttning av inuittene blitt betraktet som en forutsetning for forkynnnervirksomheten fra misjonærenes side.

Etter at Kongen fra 1700-tallet så fordeler i å ha en monopolistisk forutsetning for styret av Grønland, var inuittene nærmest å betrakte som fanger i eget land. All kontakt og skipsanløp var utelukket for andre enn de som var godkjent av KGH og hindret samtidig all handelskonkurranse. Dette vedvarte da regjeringen i København ytterligere gjorde kjent sine ambisjoner til stormaktene etter at USA hadde signert erklæringen som styrket Danmarks dominerende posisjon i Grønland. I 1921 ble det utstedt en kunngjøring med henvisning til ”danske følelser” og inuittenes interesser (sic!) da hele iskontinentet ble innlemmet i de danske kolonier, og samtidig avsperrert for å hindre fremmed og ”demoraliserende” virksomhet mot de innfødte.

Den danske regjering begrunnet avsperringen og monopoldannelsen ”som først i andre rekke tar hensyn til det økonomiske utbytte, men først og fremst å Tage Hensyn til Eskimoenes vel.”³³² Hva som var det viktigste var vel trolig det som ble nevnt først, altså det økonomiske utbytte. At danskene hadde som sitt primære formål å styrke eskimoenes vel, var nok mer i teorien enn praktisk iverksettelse, skal en tro hva bl. a. parlamentarikerne mente i København. De danske myndigheteene hevdet at tiltakene var for å beskytte et sårbart inuittsamfunn, mens realiteten syntes å være en utbyttingspolitikk til fordel for den danske statskasse og enkeltstående danske selskaper.

De danske politikerne hadde også sine oppfatninger om inuittene, og den senere statsminister C. Th. Zahle (RV) kunne i 1905 stå som eksponent for disse fornemmelser. Zahle uttalte at

³³² Ref side 71 i min oppgave.

ingen andre kunne oppfylle sine forpliktelser bedre enn danskene.³³³ Andre politikere hadde et helt annet romantisk forhold til inuitter og Grønland som ble karakterisert som ”Eventyrlandet.” Inuittene ble på denne måten helt avhengig av den danske handels-og kolonimakten som respektløst brukte dem som argument for å beherske hele Grønland.

På 1700-tallet handlet grønlenderne med hollenderne som dro hjem om høsten, men danskene ble værende. Snart valet Danebrog langs hele den grønlandske kyst slik den gjorde i de andre danske, mer tropiske kolonier. Danskene ble spurt om hva de ville, for på Grønland fantes i grønlendernes øyne bare selkjøtt som de alene kunne nyttegjøre seg. Da svarte danskene at de kom for å hjelpe og forkynne Guds glade budskap til disse stakkars hedninger. Det viste seg at inuittene skulle opplæres til å leve i et dansk kapitalistisk samfunn, men uten selv å kunne ta del i dette ved å selge sine jaktprodukter til monopolistisk lav pris, mens danske varer ble solgt for tilsvarende høye priser. Dette skapte en gjennomgripende fattigdom blant inuittene.³³⁴

Som et endelig punkt for å bruke inuittene til egen fordel, ble det bestemt i Østgrønlandstraktaten at det skulle opprettes en ny koloni i Scoresbysund der inuittene kunne ha base for nye jaktområder. Argumentene for denne opprettelsen var at folketettheten på Vestgrønland begynte å bli betydelig i de etablerte koloniene med antatt mindre jaktbare områder i nærheten, slik det ble fremstilt av danske myndigheter. Deretter skulle eskimoene kunne spre seg nordover i det norskdominerte område for å hindre norsk ekspansjon med begrunnelse i inuittisk tilstedeværelse slik Lauge Koch uttalte seg ved et møte i Myggbukta.³³⁵

Spilte Grønland en nasjonalistisk rolle i dansk politikk?

De konservative kreftene i Danmark, representert ved politikere i Folketinget og særlig Landstinget, fokuserte sin nasjonalistiske politikk hovedsakelig på Slesvig-Holstein som var tapt til Tyskland. Denne vanskjebnen ble fokusert mot andre steder, og Grønland ble villig brukt etter at kappløpet om suverenitetsspørsmålet ble viktig. Mer moderate politikere hadde andre argumenter for å hevde dansk suverenitet over Grønland og hadde en mer overbærende holdning til Norge som følge av en nyetablert skandinavisme under 1. Verdenskrig.

³³³ Ref side 83 i min oppgave.

³³⁴ Olav Harsløf m.fl, *Grønland- imperialisme med dansk ansigt*, København 1977: 9-10.

³³⁵ Ref side 108 i min oppgave.

Etter at Norge trådte inn på scenen om Grønland fra 1921 var det særlig de konservative avisene som satte fokus på det nasjonalistiske. Avisen "Nationaltidende" og dens samarbeidende aviser, særlig i Jylland der de fleste store landeierne holdt til, formidlet flest innlegg med dansk nasjonalisme og identitetssøken selv om det selvsagt var mange konservative i andre deler og byer i Danmark.³³⁶ "Nationaltidende" refererte også mange innlegg fra Norge som den polemiserende over, men tok også inn stoff fra mer nøytrale nordmenn som kunne passe inn i dansk argumentasjon³³⁷.

Det var særlig *en* politiker i Danmark som utmerket seg med nasjonalistisk polemikk mot Norge og det var Bent Holsten(Kons). Han var tidvis så utilsørt i sine holdninger at han måtte skrive sine innlegg i debatten gjennom jyske aviser som hadde en konservativ holdning, og ikke gjennom de mer moderate avisene i København som så noe mer liberalt på forholdet til Grønland og ikke minst på nordmenn generelt selv om den norske aktiviteten i Grønland var problematisk også for denne pressen. Holsten ble kritisert i Folketinget for sine verbale angrep mot Norge som flertallet i Folketinget var motstandere av. Men det skulle vise seg at hovedinnholdet i hans innlegg var rett analysert da Norge senere okkuperte Østgrønland på samme nasjonalistisk grunnlag.

De Radikale Venstre-politikerne hadde også en motstand mot Norge med sin Grønlandspolitikk og var mer forsiktige i sine debatter, men likevel hadde de en imperialistisk holdning til inuittene, eller eskimoene som de konsekvent ble kalt av danske politikere på 1920-1930- tallet. Inuittene skulle integreres i dansk og øvrig europeiske holdninger selv om danske parlamentarikere nok innrømmet at dette kunne ta sin tid og at fernisset trolig ville være tynt. De konservative hadde derimot et annet nasjonalistisk standpunkt særlig som en kompensasjon for tapte områder. De fleste konservative politikerne syntes ikke å være preget av imperialistisk tankegods overfor Grønland slik andre politikere hadde presentert, men understreket derimot krav om fritt næringsliv i Grønland og mente dette var mer utviklende for grønlenderne.

I motsetning til en flersidig holdning til Grønland fra norsk side, blant annet med flere hundre resolusjoner innsendt til Stortinget gjennom 1920-årene og et stort engasjement fra grupper i

³³⁶ Ref side 87 i min oppgave.

³³⁷ Ref side 89 i min oppgave.

hele Norge, var den danske aktiviteten for Grønland helt annerledes. Den ble hovedsakelig målført av Folketingets saksordførere og til en viss grad utenomparlamentariske konservative landeiere som bandt Danmarks suverenitetskrav sammen med tapte områder sør for Jylland. Det brede folkelige engasjement som kom til syne i Norge, fantes knapt i Danmark. I Danmark var det hovedsakelig de involverte myndigheter som sto for premissene. Dette besto i stor grad av å tilbakevise de norske kravene ved å vise til eldre dokumentasjon, og kanskje bevisst eller ubevisst feiltolket disse.

I forhold til i Norge var de nasjonalistiske holdninger i Danmark i stor grad fokusert på tapte områder i en kommersiell kontekst med økt handel, og besto av hovedsakelig konservative aktører. Politikere og andre aktører hadde en tendens til å stadfeste at ”Grønlanderes helt nye kultur og civilisasjon er dansk.” Mer imperialistisk og nasjonalistisk kan det neppe uttrykkes overfor et folk som opprinnelig intet hadde noe til felles med det danske.

På Det Grønlandske Selskabs gallafest etter at Danmark hadde vunnet rettssaken i Haag kom spørsmålet opp om hvorfor norsk tilstedeværelse var problematisk for danskene. Der kom det fram at ”...det ville være en ulykke om nordmennene hadde fått områder bebodd med inuitter. ”De hadde jo en psyke og andre forhold som ingen nordmenn hadde anelse av å kunne forstå” (sic!). Selv om nordmenn skulle ha fått områder uten inuitter, ble det videre uttalt, at danskene måtte forstå hvilken uhyre fare dette kunne innebære for arbeidet med Grønland ” for i Tidens Løb at trævle vort Arbejde op.” Nordmennene ville bare ha interesse av å skaffe seg inntekt og intet ansvar for befolkningens trivsel og følgelig ingen kostnader og kunne derfor drive opp prisene som ville være i strid med den prispolitikk danskene drev ”i grønlandernes interesse,” ble det insinuert.³³⁸ Dette var Grønlands Styrelses dom over Norge slik den ble formulert av direktør Daugaard- Jensen.

Dommen

Danmark hevdet at Grønland var dansk område etter lang tids bruk og ikke kunne okkuperes av andre. Påstanden var at den norske okkupasjonen var både ugyldig og rettsstridig. Det ble gjort forsøk på megling mellom landene ved tidligere ambassadør Wedel Jarlsberg, men dette ble undergravet av en ny, norsk forhandlingsmodell som den danske regjering avviste.

³³⁸ Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift, *Taler holdt i Anledning af Haag-Dommen*, 1932-1933: 5-16.

Retten la til grunn at Danmark fra 1921 til okkupasjonen i 1931 hadde lagt for dagen en gyldig hjemmel for suverenitet, og at Norge ikke hadde klart å bevise at termen ”Grønland” *ikke* innbefattet de ubebodde og ukoloniserte delene av Østgrønland. Retten mente dette alene var tilstrekkelig for å avsi dom til fordel for Danmark. Men hadde Danmark utøvd den statsakten som det ble vist til, altså folkerettslig okkupasjon? Det tok ikke retten stilling til. Domstolen la derimot til grunn at den norske okkupasjonen var rettsstridig da retten mente Norge hadde erklært å ikke okkupere i den forstand at Østgrønlandstraktaten fra 1924 skulle være gyldig i 20 år.

Her vil jeg også legge til grunn mine to viktigste funn. Det ene er Ihlen-erklæringen der jeg har funnet en kommunikasjonsfeil som kunne ha ført til en annen presisering og tolkning av erklæringen da denne var aktuell. Hadde dette blitt oppdaget kunne hele rettssaken i Haag fått et annet utfall.³³⁹ Det andre viktige funnet er tolkningen av Anordningen av 1776 der danskene, og retten i Haag, tolket bestemmelsen for vidt. Det er intet i den som tydet på at den også gjaldt ikke-koloniserte områder. Den sa faktisk eksplisitt at reglene gjaldt alle koloniserte steder, også de som ble etablert senere. Dette utelukket ukoloniserte og ubebodde områder slik det ble prosedert.³⁴⁰

Med dommen fikk Danmark en indirekte suverenitet over hele Grønland fordi suverenitetsspørsmålet ikke ble tatt opp til doms. To dommere, den italienske og den norske ad hoc stemte mot konklusjonen. Dommen ble også kritisert av utenforstående rettslærde i flere land. Danmark fikk således aldri noen skriftlig erklæring fra Norge som den norske regjeringen kunne ha signert i 1932, da Danmark avviste et fordelaktig meglingsforslag for begge parter. Den norske regjeringen fikk i stedet en ubekvem rettssak mot seg.

Kunne dommen ha blitt annerledes dersom premissene hadde blitt formulert annerledes? Lå det en utenforliggende skjult politisk agenda til grunn for resultatet? Dette skulle vise seg da det senere kom fram i private samtaler at særlig den hollandske dommeren hadde egne kolonier i tankene da domspremissene ble formulert og votert. Grønlandssaken startet som et storpolitisk prosjekt med USA som medspiller. Saken endte storpolitisk med Nederland, og trolig Storbritannia som kanskje subjektive og inhabile aktører ved domsavsigelsen.³⁴¹

³³⁹ Ref side 45-46, 115-118 i min oppgave.

³⁴⁰ Ref side 46 og 119 i min oppgave.

³⁴¹ Ref addendum på følgende side.

Addendum

Ambassadør Ræder i Haag sendte 29.12.1934 et strengt fortrolig brev til Utenriksdepartementet i Oslo der han refererte fra en mottagelse i den danske ambassade i Haag hvor han tilfeldig overhørte en samtale fra den danske ambassadør og rapporterte til Oslo:

Etter en middag i den danske legasjon befant jeg meg et øyeblikk i en gruppe diplomater, hvorav talen kom inn på Grønlandsdommen. Minister Scavenius som ikke la merke til at jeg var tilstede, fortalte at den hollandske dommer i sin tid hadde sagt ham at han umulig kunne votere for Norge, da en seier for det norske standpunkt vilde være uheldig for *Hollands koloni-interesser*. En av de andre herrer i gruppen spurte spørrende, om Herr Scavenius virkelig vilde antyde at et medlem av Den Internasjonale Domstol kunde ta andre hensyn enn de rent retslige; men samtalen ble deretter avbrudt av vertinnen.

Jeg vet jo at man hjemme er på det rene med at utenforliggende hensyn har spillet en rolle ved Grønlandsdommen, men jeg formoder at dette faktum ikke tidligere er blitt så åpent erkjent fra dansk side eller av et medlem av domstolen, hvorfor jeg ikke har villet unnlate å gjengi denne lille episode.³⁴²

Om Utenriksdepartementet i Oslo behandlet denne rapporten videre har jeg intet belegg for, men det var mest sannsynlig at den ble tatt til orientering og lagt bort. I offisiell norsk politikk var Grønlandssaken ferdig i og med dommen.

Den norske avisen Socialdemokraten (senere Arbeiderbladet) kunne 14.11.1935 referere fra et møte i Handelsforeningen i København der det ble uttalt at

[...] monopolet måtte oppheves for privat initiativ" der kommandør G. Hansen og grosserer K. Bendixen angrep Grønlands Styrelse for å arbeide etter enevoldsbegrepet "Vi alene vide" Kommandør Bistrup imøtegikk innlederne og understreket at professor Knud Berlin, også medlem av "Det nye Grønland" ikke turde oppheve Statsmonopolet.³⁴³

Avisen kunne til slutt referere at de fleste tilstedeværende som trolig var konservative i sin holdning, også var tilhengere av monopolets avskaffelse samsvarende med mine funn i oppgaven.

I en artikkel i Norges Handels og Sjøfartstidende fra 3.2. 1939 sier Dr. Ing. Alf Bjerke at:

[...] for øvrig er det påfallende at dansker og nordmenn, fangstfolk og vitenskapsfolk kommer godt ut av det med hverandre på Nordøstgrønland – men det er i København at vanskelighetene skapes, og der er kanskje Grønlands-spørsmålet mer åpent (usikkert ~ min kom.) i den danske politikk enn i den norske. Angående sperringen har selv færingene ikke tilgang på Grønland, selv dansker må ha spesiell tilatelse til å reise til Syd- og Vestgrønland.³⁴⁴

Den danske Grønlandspolitikken var altså like virkningsfull helt opp til 2. Verdenskrig som i de foregående 200 år. Likevel virket det som danske myndigheter i realiteten innså at Østgrønland hadde en annen status enn det øvrige Grønland.

³⁴² RA, UD-boks 9175, Gruppe 50/sak 6.

³⁴³ RA, UD-boks 9175, Gruppe 50/ sak 3 jnr. 17084.

³⁴⁴ RA, UD-boks 9175, gruppe 50/ sak 6

Litteratur

Ahlman, Axel, *Grønland - Hemma og i Haag*, Lund, 1935.

Amdrup, G.C. et al.(red.), *Grønland i i tohundredeaaret for Hans Egedes Landing*, København 1921.

Arup, Erik, *Grønland, en historisk Redegjørelse*, København 1924

Baastrup,Eiler I. og Paul C. Olrik, *Grønland for Danmark*, København 1941

Bendixen, O.(red.) *Grønlandstraktaten belyst...*, København 1924

Berg, Roald, *Norge på egen hånd 1905- 1920*, Oslo

Berg, Roald, *Norsk utenrikspolitikks historie 1905-1920*, Høgskolesenteret i Rogaland, skrift 8 /1994.

Berlin, Knud, *Danmarks Ret til Grønland*, Kjøbenhavn 1932

Berlin, Knud, ” *Det ny Grønland*” II, København 1928

Bjørge, Jørgen, hovedfagsoppgave i historie, *Mowinckels Grønlandspolitik*, Oslo 1966.

Blom, Ida, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973

Bregnsbo,Michael og Kurt Villads Jensen, *Det danske imperium, storhed og fall*,Odense 2004.

Brinchmann, Christian, ”Grønlands overgang til Danmark” i *Geografisk Selskabs Aarbok 1919-1921*, Kristiania 1922.

Brøgger, Anton Wilhelm, *Dommen i Haag*, Oslo , 1933.

Brøgger, Anton Wilhelm, *Grønlandsspørsmålet og voldgiftstraktatene*, Oslo,1926.

Brøgger, Anton Wilhelm, *Haag*, Oslo, 1933.

Castberg, Frede, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania 1924.

Dahl, Ottar, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1973.

Dahl, Ottar, *Problemer i historiens teori*. Oslo 1986.

Danmarks Historie, bind 6, København 1964

Danmarks Historie, bind 9, København 1965

Danmarks Historie, bind 11, København 1964

Danmarks Historie, bind 12, København 1965

Danmarks Historie, bind 13, København 1965

Drivenes,Einar-Arne et al (red.), *Norsk Polarhistorie Vitenskapene*, bind 2, Oslo 2004.

Drivenes, Einar-Arne et al(red.), *Norsk Polarhistorie*bind 1,3, Oslo, 2004.

Eistrup, Jette, hovedfagsoppgave i historie, *Baggrunden for Østgrønlands kolonisering*, København? 1989.

Fasting, Kåre, *Nils Claus Ihlen, En biografi*, Oslo 1955

Freuchen, Peter, *Grønlandske problemer*, København 1931

Friis, Peter og Jørgen Viemose, *Dansk imperialism i Grønland*, Roskilde 1982.

Fuglum, Per, *En skute – én skipper, Gunnar Knudsen...*, Trondheim 1989.

Fure, Odd- Bjørn, *Mellomkrigstid 1920 – 1940, Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 3, Oslo 1996.

Gad, Finn, *Grønland*, København 1984.

Grelle, Henning, *Thorvald Stauning, demokrati eller kaos En biografi*, København 2008.

Hambro, Edvard, ”Gjensyn med Ihlen-erklæringen” i *Nordisk Tidsskrift Intl Ret* nr. 37, 1956.

Handagard, Idar, *Danmarks urett og Norges rett til Grønland*, Oslo , 1932.

Handagard, Idar, *Grønland og Norge*, Kristiania 1923.

Handagard Idar, *Grønland og fremmede magter*, Porsgrunn 1922.

Handagard, Idar, *Østgrønland og hele Grønland*, Oslo 1932.

- Hansen, Eva Buch et.al., *Dansk udvikling af Grønland, imperialismen eller humanitær bistand*, Roskilde, 1982.
- Harsløf Olav m.fl., *Grønland- imperialismen med dansk ansigt*, København 1977
- Haue, Harry et al., *Det ny Danmark 1890 – 1978, Udviklingslinjer og tendenser*, København 1979.
- Haver, Wolfgang, doktoravhandling, *Wurde Ostgrönland durch Dänemark[...] okkupert?* Kiel 1937.
- Holden, Finn, hovedfagsoppgave i historie, *Østgrønlandskonflikten*, Oslo 1954.
- Holstein, Bent, *Østgrønland og dansk statskunst*, Hellerup 1931.
- Hveem, Peik, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, *Grønland... Ei Riks øy?*, Oslo ,2000.
- Huus, J.Th, *Bør vi bringe et Offer?* København 1923.
- Jessen, Franz von, *Den dansk-norske strid om Østgrønland*, København, 1932.
- Kaarsted, Tage, *Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914-1918*, Århus 1972.
- Kaarsted, Tage, *Krig og Krise 1925-1950, Danmarkshistorie*, b. 13, København 1993.
- Kaarsted, Tage, *Ove Rode-en politiker ved vejs ende*, Odense 1989.
- Kaarsted, Tage, *Storbritannien og Danmark 1914-1920*, Odense 1974.
- Kaspersen, Lars Bo, *Danmark i verden*, København 2008.
- Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo 2000.
- Kjær Sørensen, Axel, *Danmark – Grønland i det 20 århundrede*, Århus, 1982.
- Koht, Halvdan, *Det Grønland vi miste- og det vi ikke miste*, Kristiania 1924.
- Kollstad, Per, hovedfagsoppgave i historie, *"Vi er ikke ferdige med oppgjøret[...] om Grønland"*, Oslo 1996.
- Lidegaard, Bo, *I Kongens navn- Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958*, København 1996.
- Lidegaard, Bo, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitisk Historie*, København 2003.
- Lindboe, Asbjørn, *Fra de urolige tredveårene bind 1 og 2*, Oslo 1965
- Lohne, Ivar, hovedfagsoppgave i historie, *Grønlandssaken 1919-1945*, Tromsø, 2000.
- Mogens, Victor, *Norge – Danmark – Grønland*, Oslo 1931.
- Mowinckel, Johan Ludwig, *Grønlandssaken, to brever og to taler*. Oslo 1933.
- Munch. Peter, *Erindringer 1914-1918*, København 1961.
- Munch, Peter, *Erindringer 1918- 1924*, København 1963.
- Munch, Peter, *Erindringer 1924 – 1933 Afrustningsforhandlinger og verdenskrise*, København 1964.
- Mørch, Søren; *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, København 1998.
- Nielsen, Bent, *Forandring og fremsyn – Daugaard-Jensen og systemskiftet i Grønland*, København 1996.
- Oldendow, Knud, *Grønland – folk og land i vore Dage*, København 1936.
- Olsen, Karen Marie og H. Sode-Madsen (red.), *Kr. Bordings Dagbog 1924-26*, København 1976.
- Omang, Reidar, *Norsk utenrikstjeneste, Stormfulle tider 1913-1928*, bind II Oslo 1959.
- Rasmussen, Harry, *Enhver dansk Mand og Kvinde bør kende...*, København 1931.
- Rasmussen, Harry, *Hvorfor er Østgrønland dansk*, København 1931.
- Redslob, Robert, *Kommentarer til Dommen i Grønlandssaken*, Strasbourg 1933.
- Rink, Hinric, *Om Grønlenderne*, bind I, København 1882.
- Ræstad, Arnold, *Danmark, Norge og Folkeretten*, Oslo 1933.
- Sjöquist, Viggo, *Erik Scavenius, udenrigsminister*, København 1973.
- Skarstein, Frode, *Adolf Hoel, Den glemte polarpioneren*, Bergen 2008.
- Skeie, Jon, *Grønlandssaken*, Oslo 1931.
- Skeie, Jon, *Politikere og diplomater i Grønlands-saken*, Oslo 1933

Smedal, Gustav, *Erhvervelse av statshøiher over polarområder*, Oslo 1930
Smedal, Gustav, *Norsk næringsvirksomhet på Østgrønland*, Oslo 1932
Smedal, Gustav, *Opgjør og forståelse med Danmark*, Oslo 1928.
Staël von Holstein, Lage, *Twisten om Grönland*, Stockholm 1932.
Viemose, Jørgen, *Dansk kolonipolitik i Grønland*, København, 1977.
Vogt, Benjamin, *Efter 1910*, Oslo 1945.
Wedin, Bertil, *Aktion og reaktion på Grønland*, Stockholm 1971.
Østergård, Uffe (red.), *Dansk Identitet?* Århus 1993.

Andre kildehenvisninger

Danmarks Rigsarkiv, Udenrigsministeriet 1909- 1945, div bokser og mapper
Norges Riksarkiv, Utenriksdepartementet, Grønlandssaken 1920- 1933, kode p13-D, eske 5232-5324, presseklipp eske 8203-8209.

Det norske Storting, Stortingsforhandlinger med Stortingsdokumenter og andre bilag
Rigsdagstidende, Folketingsforhandlinger, København 1912-1933

Det grønlandske Selskabs aarsskrifter 1918- 1933
Rigsdagskommission, Betænkning ang De vestindiske øer, København 1916
Udenrigsministeriet, Aktstykker vedr Grønland [...] førte forhandlinger, København 1923
Udenrigsministeriet, Den dansk-norske Noteveksling 1930-31, København 1931

www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark

www.polarhistorie.no/artikler/2007/radiobølger, registrert 23.feb 2010

Tele- og datakommunikativ forbindelse med professorene Michael Bregnsbo, og Kurt Villads Jensen ved Syddanske Universitet, Odense og prof. emeritus Axel Kjær Sørensen, Århus Universitet og arkitekt Jørgen Viemose, Århus.

Bilag.

Nr. 1.

Utenriksminister Ihlens notater

av 14de og 22de juli 1919.

Den danske minister meddelte mig idag at hans regjering hadde fått underretning fra Paris om at Spitsbergen-spørsmålet vilde bli behandlet av en kommisjon på 4 medlemmer (amerikansk, britisk, fransk og italiensk). Dersom den danske regjering skulde få noen forespørsel fra nevnte kommisjon vilde den danske regjering være beredt til å svare at Danmark ingen interesser hadde på Spitsbergen og at Danmark ingen grunn hadde til å motsette sig Norges ønsker for spørsmålets ordning.

Ennvidere meddelte den danske minister følgende:

Den danske regjering har i flere år beskjeftiget sig med spørsmålet om å erholde samtlige interesserte makters anerkjennelse av Danmarks overhøieth over hele Grønland og er sinnet å fremføre dette spørsmål samtidig for den pågjeldende kommisjon. Under forhandlingene med Amerikas Forenede Stater om overdragelsen av de danske Vestindiske øer reiste den danske regjering dette spørsmål, forsåvidt angikk anerkjennelse fra Amerikas Forenede Staters regjerings side og opnådde at denne samtidig med avslutningen av konvensjonen for overdragelsen av nevnte øer avgav en erklæring i hvilken uttales, at de Forenede Stater ikke vilde motsette sig at den danske regjering utvider sine politiske og økonomiske interesser til hele Grønland.

Den danske regjering stolte på at den norske regjering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning. Jeg svarte at saken skulde bli overveiet.

14/7 19. Ih.

Jeg sa idag danske minister at den norske regjering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning.

22/7. Ih.

Nr. 2.

Promemorla

fra den danske legasjon av 18de januar 1921.

Fortroligt.

P. M.

Den danske Regering har i flere Aar beskæftiget sig med Spørgsmaalet om at erholde samtlige interesserede Magters Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland. Under Forhandlingerne med de amerikanske Forenede Stater om Overdragelse af de dansk-vestindiske Øer rejste den danske Regering dette Spørgsmaal, forsaavidt angik Anerkendelse fra Fristaternes Regerings Side, og opnaaede at denne, samtidig med Afslutningen af Konventionen om Overdragelse af de nævnte Øer, afgav en Erklæring i hvilken udtaltes, at de Forenede Stater ikke vilde modsætte sig at den dan-

Bilag I.**Østgrønlandsoverenskomsten 1924.****Art. 1.**

Bestemmelse i denne overenskomst gjelder for Østgrønland, hvorved her forstås den del av Grønlands østkyst med tilstøtende farvann som strekker sig fra Lindenowsfjord (60° 27' nordlig bredde) til Nordostrundingen (81° nordlig bredde), dog undtatt Angmagssalikdistriktet.

Art. 2.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der på de i denne overenskomst fastsatte vilkår fri adgang for fartøier; besetning og andre personer som er ombord er berettiget til å gå iland, overvintre og drive jakt, fangst og fiske.

Art. 3.

Jakt, fangst og fiske må ikke drives på hensynsløs måte, således at der kan opstå fare for utryddelse av sjeldne eller nyttige dyrearter, såsom moskusoksen og erfuglen.

Såfremt innvundne erfaringer gjør det ønskelig, at der i hvert av landene innføres bestemmelser, såsom forbud mot innførsel av jakt- og fangstutbytte, for derved å hindre at sjeldne eller nyttige dyrearter utryddes eller for å bevare eller gjenoprette bestanden av slike dyrearter, er partene enige om til den tid å oppta forhandling for å opnå ensartede bestemmelser i så henseende.

Art. 4.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang for personer eller selskaper til å ta grunn i besiddelse, til bruk, når den strekning som tas i besiddelse, virkelig innrettes og nyttes til bosted eller oplag eller på annen effektiv måte, og den ikke allerede er tatt i besiddelse av nogen annen.

Retten fortapes når besidderen eller

hans fullmektig ikke har innfunnet sig på stedet i fem år i trekk.

Art. 5.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang til å oprette stasjoner for værvarsling, telegraf og telefon og å innrette anlegg i videnskapelig og humanitært øiemed.

Art. 6.

Forsåvidt den påtenkte eskimoiske bosetning ved Scoresbysund måtte bli iverksatt, skal bestemmelsene i denne overenskomst ikke være til hinder for at det dertil fornødne område blir forbeholdt denne bosetning og at der blir utferdiget de særbestemmelser, som hensynet til den innfødte grønlandske befolknings livsvilkår krever.

Art. 7.

Partene forbeholder sig efter felles avtale å innføre sådanne forandringer i og tilføielser til denne overenskomst, som innvundne erfaringer måtte gjøre ønskelige.

Art. 8.

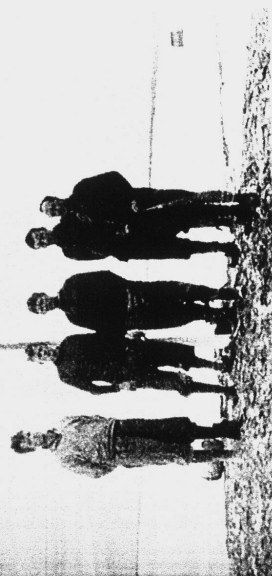
Dersom der mellem de to regjeringer skulde opstå meningsforskjell med hensyn til fortolkning av nogen bestemmelse i denne overenskomst, er partene enige om, at denne meningsforskjell skal avgjøres med bindende virkning av den av Folkenes Forbund opprettede mellempfolkelige domstol i Haag.

Art. 9.

Denne overenskomst trer ikraft den 1. mai 1924 og gjelder uopsigelig i tyve år med forlengelse for tilsvarende tidsrum, medmindre den er opsagt av en av partene minst to år før utløpet av tyveårsperioden.

med heising av det norske flagget. De tilstedeværende var Halvard Devold, Søren Richter, Ingvald Strøm, Thor Halle og Eiliv Herdal.

kskomiteen 26. mars, og som det var full oppslutning om i et ortingsmøte 24. juni. En dag som Stortinget hadde markert sin tilslutning til forhandlingen, telegraterte formannen i Ishavsradet, Gustav Smedal, til Halvard Devold og anmodet ham om å foreta en privat okkupasjon. I anmodet om å gi melding om okkupasjonen til Tidens Tegn, Handels- og Sjøfartstidende og Dagbladet. Disse avisene, sammen med, brakte nyheten om okkupasjonen 29. juni. Regjeringen

Regjeringen var splittet i synet på forhandlingene versus statsrettlig anneksejon. Både stats- og utenriksministeren var i begynnelsen skeptiske til anneksejon. Men under trykket fra en samlet folkerettslig ekspertise som anbefalte anneksejon, en omfattende organisasjons- og agitasjonsvirksomhet fra grønlandsaktivistene og en sterk nasjonalistisk stemningsbølge, besluttet en enstemmig regjering 10. juli å gå til statsrettlig anneksejon av området mellom 71° 30' og 73° 40' nordlig bredde. Det annekterte området var bare en del av Øst-Grønland. For at den norske oppfatningen – at hele Øst-Grønland buide underlegges norsk suverenitet – skulle stå sterkere, besluttet regjeringen 12. juli 1932 å annektere et område på Sorost-Grønland.⁵⁶

Dommen i Haag 5. april 1933 erklarte at den norske okkupasjonen var et brudd på den bestående rettsilstand. Det var dermed slått fast at Danmark hadde suverenitet over hele Grønland. Etter domstolens oppfatning forpliktet Ihlens erklæring Norge til ikke å legge hindringer i veien for danske bestrebelser for å oppnå suverenitet over Grønland. Erklæringen frarok Norge retten til å okkupere områder på Øst-Grønland.⁵⁷ Den norske regjering opphevet deretter de to resolusjonene fra 1931 og 1932 som hadde lagt deler av Øst-Grønland under norsk statsoverhøyhet.

I de omfattende bestrebelsene for å trekke områder i Arktis og Antarktis inn under norsk statsoverhøyhet var framstøtet mot Øst-Grønland det eneste som endte med nederlag og tilbaketog. I en kort og avgjørende fase ble det konstitusjonelle systemet satt delvis ut av spill. En allianse mellom noen høyreautoritære grønlandsaktivister som hadde oppnådd posisjoner i radgivende statsorganer, en embetsmann og en folkeretts ekspert i UD, sentrale personer i Bondepartiet og noen Oslo-redaktører maktet å gjennomføre en politikk som brøt med de retningslinjer Stortinget hadde trukket opp. Et bredt flertall i utenrikskomiteen tok et klart oppgjør med disse ukonstitusjonelle tendensene:

komiteen har funnet det av avgjørende viktighet å gjøre sitt til at det man har opplevd i disse år aldri må gjenta sig. Det må helt utelukkes at viktige avgjørelser rives ut av de ansvarlige myndigheters hand, at los agitasjon trer istedenfor rolig overveielse og saklig drøftelse, og at der handles bak Stortingets rygg.

Teksten til telegrammet fra Halvard Devold og de øvrige ekspedisjonsdelaktene om at et område på Øst-Grønland var tatt i besittelse på vegne av Haakon VII.

Til Haag, kl. 5 ettermiddag. Har vi hørt det norske flagget og tatt landet fra Vardøhøfden i 44. til Baffeløysens i nord i landet i 44. kl. 11. Høy Vardø den 24. mars, og hadde dette område. Vardø Rønde, Rand.

Opplyst den 27. juni 1933

Halvard Devold

Søren Richter

Ingvald Strøm

Thor Halle

Eiliv Herdal